

Göteborgs
Stad

NORMBRYTANDE LIV I GÖTEBORG

Lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014

Den här rapporten har tagits fram på uppdrag av enheten för mänskliga rättigheter, Stadsledningskontoret, Göteborgs stad.

Uttredare och rapportförfattare: Maria Jacobson, journalist, fil.kand. i journalistik, fil.mag. i vetenskapsteori, Göteborgs universitet

Formgivning: Danielah Bright, Grafiska gruppen, Göteborgs stad

Tryck: Lenanders Grafiska AB, 2014

Stadens förord

Göteborgs stad har det senaste decenniet tagit flera – och nödvändiga – steg framåt för att Göteborg ska vara en god stad att leva i för människor som definierar sig som homosexuella, bisexuella, trans eller queer. Bland annat inrättades 2013 landets första kommunala hbtq-råd, kommunstyrelsens och hbtq-samhällets samrådsorgan. Ett brett politiskt stöd, insatser i staden och hbtq-samhällets uthålliga arbete för allas lika rättigheter i Göteborg har spelat roll.

I den kommunundersökning som RFSL tillsammans med SKL presenterade i Almedalen den 4 juli 2014, konstaterades det att engagemanget bland landets kommuner att motverka diskriminering och erbjuda hbtq-personer likvärdig service har ökat sedan 2006.

Samtidigt visar undersökningen att många kommuner har lång väg kvar innan dessa frågor är integrerade i kommunernas vardagliga arbete.

Rapporten *Normbrytande liv i Göteborg: Lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014* kom till efter beslut i kommunstyrelsen i december 2012 och februari 2014. Syftet är att ge den politiska ledningen, stadens förvaltning och Göteborgs Stads HBTQ-råd underlag för det fortsatta arbetet med att göra Göteborg till en öppen och inkluderande stad – oavsett vem någon är eller hur hon/han/hen definierar sig.

Förändring är möjlig.

Göteborg 2014-07-04

Anna-Carin Jansson

Planeringsledare, Mänskliga rättigheter/HBTQ, Stadsledningskontoret, Göteborgs stad

Rapportförfattarens förord

Jag har förmånen att ha fått växa upp i en regnbågssläkt. Utan att det egentligen verbaliserades fanns en öppenhet, självklarhet och inkludering. De allra flesta runt mig var normbrytare i någon mening och det tog mig därför ganska lång tid att bli medveten om det förtryck och den diskriminering som bland andra hbtq-personer utsattes – och utsätts – för. Först som ung vuxen insåg jag att det fanns en svart sida där närstående till mig drabbats av hat, homofobi och diskriminering. Här i Göteborg. De tvingades att flytta från staden.

Därför är det för mig både hedervärt och en personlig upprättelse att ha fått uppdraget att undersöka hbtq-personers livsvillkor i Göteborg.

Det är de många personer som har bidragit till den här rapporten som i första hand ska ha ett stort och varmt tack. För sitt mod att bryta mot normen, att leva, älska och följa sitt hjärta. För att ha tagit sig tid att berätta.

Göteborgs stad har en stolt ambition av att politiskt lyfta arbetet på hbtq-området och med mänskliga rättigheter. Bland många av de medarbetare jag haft kontakt med finns ett genuint intresse att korrigera förtryckande strukturer och diskriminering, och verka för öppenhet och inkludering. Mycket har gjorts, görs – och en hel del är kvar att göra, som framgår av rapporten.

I slutfasen av rapportarbetet lämnade regeringens utredare ett förslag till skärpningar i diskrimineringslagen. På arbetsgiversidan föreslås bland annat aktiva åtgärder omfatta samtliga sju diskrimineringsgrunder – och arbetsgivare med fler än 25 anställda föreslås bli skyldiga att arbeta systematiskt med aktiva åtgärder.

Göteborgs stads arbete ligger rätt i tiden.

Göteborg 2014-07-04

Maria Jacobson

NORMBRYTANDE LIV I GÖTEBORG 2014 En sammanfattning

Rapporten *Normbrytande liv i Göteborg: Lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor i Göteborg 2014* är ett resultat av ett beslut 2012-12-05 i kommunstyrelsen i Göteborg. Beslutet togs efter en samverkansprocess med hbtq-samhället. Syftet är att få kunskap om hur personer som identifierar sig som hbtq har det i Göteborg. 2006 och 2007 togs rapporterna *Är Göteborg en stad att leva, älska och verka i för alla? Del 1 och 2* fram. *Normbrytande liv i Göteborg* är en uppföljande rapport som ska kunna ligga till grund för Göteborgs Stads HBTQ-råds arbete samt ge kommunstyrelsen ett underlag för prioriteringar inom hbtq-området.

I uppdragsbeskrivningen, som kommunstyrelsen beslutade om 5 februari 2014, finns önskemål om en normkritisk, intersektionell ansats i undersökningen samt att den ska omfatta både ett brukar/medborgarperspektiv och ett medarbetarperspektiv. För utförandet efterfrågades en extern utredare med erforderliga ämneskunskaper och akademiska kvalifikationer.

Normbrytande liv i Göteborg visar en flertydig bild. Det finns möjligheter att leva ett gott liv i självklarhet, öppenhet och trygghet, att känna sig respekterad och inkluderad, trots en stabil heteronormativitet i Göteborgssamhället.

Samtidigt framgår att alla långt ifrån kan leva i fullständig öppenhet, fria från våld, diskriminering, hat och trakasserier. Göteborg som geografisk plats upplevs inte som enbart trygg och säker. Inte heller Göteborgs stad som myndighet upplevs alltid som en säker och respektfull instans att vända sig till. Materialet i rapporten indikerar att det finns barriärer, misstro och dåligt bemötande från samhällsinstanser. Här behöver staden arbeta på att öka förtroendet i hbtq-samhället.

Våldsutsatthet är ett område där Göteborgs stads arbete behöver förbättras. Att kunna identifiera olika våldstyper, exempelvis partnervåld och hedersrelaterat våld är av stor vikt för att kunna sätta in adekvata åtgärder, exempelvis skydd. Jourverksamhet, skyddsboenden och andra funktioner för att hantera våldsutsatthet som drabbar hbtq-personer behöver inrättas.

Undersökningen visar att kunskapen om hur hbtq-personer har det på arbetsplatsen Göteborgs stad är bristfällig. Rapporten indikerar att medarbetare exempelvis kan vara delvis öppna på sin arbetsplats. Den indikerar att hbtq-personer exponeras för kränkande tillmälen i sin vardag, på sin arbetsplats, inte alltid riktat direkt till dem, utan mer som en fond av negativa attityder. Detta handlar om ett större attitydarbete som kommunen genom sina många verksamheter behöver arbeta med på systematiskt vis.

Kompetens på hbtq-området finns inom staden, men fläckvis och ojämn. Det fortsatta arbetet med utbildningsinsatser för medarbetare, särskilt i brukarnära verksamheter, behöver därför stärkas.

Rapporten indikerar att kommunens information på hbtq-området till invånare i staden är svårtillgänglig. Den information om kommunal service som hbtq-personer kan ha nytta av hittas främst på forum som facebook och andra sociala medier. Exempelvis kan det handla om tillgången till hbtq-kompetens i förskolan och stödinsatser vid våldsutsatthet.

Då undersökningen ska kunna ligga till grund för ett framåtsyftande arbete på hbtq-området i Göteborgs stad ger jag som utredare ett antal rekommendationer för insatser och åtgärder. Rekommendationer finns i anslutning till olika avsnitt och i slutet av rapporten återfinns samtliga rekommendationer. För tydlighets skull vill jag betona att rekommendationerna ges av mig och delas inte nödvändigtvis av hbtq-samhället eller av Göteborgs stad.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- Stadens förord.....3
- Rapportförfattarens förord.....4
- Normbrytande liv i Göteborg 2014: En sammanfattning.....5
- Uppdraget 8
- Normbrytande liv i Göteborg
- Lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014.....13
- Definitioner 15
- Normkritiskt perspektiv som teoretisk utgångspunkt.....16
- Normbrytande liv.....19
- Veteran sätter press på äldreomsorgen.....25
- Intervju med Berit Larsson, HBT-seniorerna*
- Satsa på ett häng med MR-gränser! 38
- Intervju med Tanya Charif, Gays in Angered*
- Sammanfattning, analys och rekommendationer.....39
- Hbtq-organisering i Göteborg.....41
- Göteborg behöver en queerjour.....48
- Intervju med Ellie Nordfelt, Intersex Scandinavia*
- Sammanfattning, analys och rekommendationer.....49
- Hur inkluderande är Göteborgs stad som arbetsplats?.....51
- Fanbärare för öppenhet och inkludering.....55
- Intervju med Tasso Stafilidis, Göteborg & Co*
- Byråkrat med hbtq-frågor i fokus.....59
- Intervju med Anna-Carin Jansson, enheten för mänskliga rättigheter, Göteborgs stad*
- Sammanfattning, analys och rekommendationer.....61
- Hur gestaltas MR, normkritik och hbtq i kommunala dokument?.....63
- Sammanfattning, analys och rekommendationer.....67
- Inventering av kunskapsläget.....68
- Avslutning och samtliga rekommendationer.....72
- Referenser 75
- Bilaga 79

UPPDRAGET

Göteborgs Stad
Stadsledningskontoret

Tjänsteutlåtande

Utfärdat 2014-01-21

Diarienummer 0382/13

Repronummer 22/14

Utvecklingsavdelningen

Mänskliga rättigheter och nationella minoriteter

Anna-Carin Jansson

Telefon 031-368 06 27

E-post: anna-carin.jansson@stadshuset.goteborg.se

Upplägg – Kartläggning av HBTQ-personers villkor i Göteborg**Förslag till beslut**

I kommunstyrelsen:

1. Stadsledningskontorets förslag till upplägg vad gäller en kartläggning av hbtq-personers villkor och erfarenheter i Göteborg godkänns
2. Kommunstyrelsens uppdrag 2012-12-05 § 864 med att ta fram ett upplägg avseende en kartläggning av hbtq-personers villkor i Göteborg förklaras fullgjort

Sammanfattning

Med anledning av uppdrag från kommunstyrelsen 2012-12-05 redovisar stadsledningskontoret i föreliggande tjänsteutlåtande ett förslag på upplägg av en kartläggning av hbtq-personers livsvillkor och erfarenheter i Göteborg. Hbtq står för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queer.

Kartläggningen ska bland annat ligga till grund för Göteborgs Stads HBTQ-råds arbete, bidra till ökade kunskaper och ett systematiskt hbtq-arbete i staden samt ge kommunstyrelsen ett underlag för prioriteringar inom hbtq-området.

Som svar på uppdraget föreslår stadsledningskontoret att staden tar fram en uppdaterad och fördjupad tredje rapport om hur det är att leva som hbtq-person i Göteborg (se bilaga 1). Två rapporter om hbt-personers livssituation har tidigare tagits fram av staden, år 2006 och 2007.

Rapporten, som föreslås ha en normkritisk och intersektionell ingång, ska utgå från hbtq-personers erfarenheter av bemötande samt belysa situationen för hbtq-personer anställda i staden.

Förutom en forskningsöversikt föreslås rapporten innehålla såväl kvalitativ som kvantitativ data samt en framåtblickande analysdel.

Rapporten beräknas ta 4–6 mån att färdigställa

Ekonomiska konsekvenser

Framtagandet av den föreslagna rapporten beräknas medfölja kostnader bland annat i form av arbetsinsatser (utredning/intervjuer/skrivarbete/analys) layout av publikationen, tryckkostnader, sammanställning av enkäter samt övrig administration.

Kostnaden beräknas rymmas i ordinarie budget.

Barnperspektivet

Insatser inom hbtq-området förväntas gynna barn och ligga i linje med FN:s konvention om barnets rättigheter och den svenska diskrimineringslagstiftningen. Forskning visar att unga hbt-personer mår betydligt sämre än unga heterosexuella och unga cispersoner. En cisperson är en person vars juridiska kön, biologiska kön, könsidentitet och könsuttryck är linjärt och hänger ihop enligt normen.

En normkritisk kartläggning av hbtq-personers villkor och erfarenheter skulle enligt stadsledningskontorets bedömning kunna bidra till att stärka barns rättigheter i stadens verksamheter.

Synliggörandet av barn och unga, som antingen själva tillhör hbtq-gruppen och/eller lever i regnbågsfamiljer, är en förutsättning för att likvärdig service ska kunna säkerställas.

Jämställdhetsperspektivet

Ett strategiskt hbtq-arbete förväntas gynna både flickor/pojkar och kvinnor/män. Könsuppdelningar i sig riskerar dock att befästa bilden av flickor/pojkar och kvinnor/män som två olika, internt homogena grupper, och att osynliggöra personer som inte identifierar sig som flicka/pojke eller kvinna/man.

En nulägesrapport med ett normkritiskt, intersektionellt hbtq-fokus kan enligt stadsledningskontorets bedömning fördjupa jämställdhetsperspektivet. Utifrån ett intersektionellt perspektiv, där hänsyn tas till hur olika maktordningar samspelar, förväntas rapporten kunna bidra med en medvetenhet om att det finns villkor kopplat till kön även för personer som lever utanför heteronormen. Med heteronorm avses föreställningen att alla är heterosexuella, att det bara finns två kön – kvinnor och män – och att det bara går att bli kär i personer av annat kön än det egna.

Mångfaldsperspektivet

Ett strategiskt hbtq-arbete förväntas gynna alla oavsett kön, könsidentitet/-uttryck, etnisk tillhörighet, religion, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.

En nulägesrapport med en intersektionell utgångspunkt förväntas bidra till att medvetandegöra olikheterna och mångfalden bland hbtq-personer. Förutsättningarna och villkoren för dem som identifierar sig som hbtq skiftar – vilket det måste finnas en medvetenhet kring om likvärdig service ska säkerställas i staden.

Särskilt viktigt är det att det finns en medvetenhet om att hbtq-personer representerar en variation vad avser: kön, könsidentitet/-uttryck, etnisk tillhörighet, religion, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder.

Mångfalden återspeglar sig även i begreppen. Paraplybegreppet hbt har de senaste åren ofta ersatts av begreppet hbtq, där q, som är en förkortning av queer, bland annat används av personer som ifrågasätter heteronormen och som inte vill behöva identifiera sin könsidentitet och/eller sexuella läggning. En tendens i Göteborg, liksom i övriga landet, är att personer som definierar sig som queer ökat påtagligt sedan 2006/2007 då Göteborgs Stad tog fram sina tidigare rapporter om hbt-personers livssituation – vilket bör återspeglas i kartläggningen.

I juridiska sammanhang är hbt-personer, det vill säga samlingsbegreppet för homosexuella, bisexuella samt transpersoner, fortfarande relevant.

Miljöperspektivet

Stadsledningskontoret har inte funnit några särskilda aspekter på frågan utifrån detta perspektiv.

Omvärldsperspektivet

Nationell och internationell forskning visar att offentlig verksamhets bemötande av hbtq-personer ofta brister och att personer som utsätts, eller riskerar att utsättas, för diskriminering påverkas negativt vad gäller hälsa. Undersökningar har även visat att hbt-personer generellt har ett lägre förtroende än heterosexuella och cispersoner för samhällsliga institutioner. Exempelvis framgår det av en översikt som Nationellt Centrum för Kvinnofrid gav ut år 2009, att anmälningsbenägenheten hos hbt-personer som anmäler våld i nära relationer är väldigt låg. Mörkertalet beräknas ligga så högt som på 95–97 procent.

För att vidareutveckla ett systematiskt arbete för att säkerställa hbt-personers mänskliga rättigheter antog regeringen i januari 2014 den första samlade strategin ”En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck.” Flera områden rör den kommunala verksamheten. Bland annat uppmärksammar regeringen behovet av en inkluderande skola, en hbt-kompetent socialtjänst samt insatser/skydd för hbt-personer som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Strategin omfattar följande fokusområden:

- Våld, diskriminering och andra kränkningar
- Unga hbt-personer
- Hälsa, våld och sociala tjänster
- Privat- och familjeliv
- Kulturområdet
- Civila samhället

Att verka för att ett hbtq-perspektiv integreras i stadens verksamheter är enligt stadsledningskontorets bedömning även ett sätt att förekomma diskrimineringslagens paragraf 17, den så kallade bemötandeparagrafen, som förbjuder offentliganställda att diskriminera i bemötandet av allmänheten.

Expedieringskrets

Efter beslut expedieras ärendet till samtliga stadsdelsnämnder, social resursnämnd samt utbildningsnämnden.

Bilaga 1. *Upplägg Rapport HBTQ-personers livsvillkor i Göteborg*

Bilaga 2. *Yrkande angående kartläggning av hbtq-personers villkor i Göteborg*

Bilaga 3. *KS Utdrag ur protokoll 2012-12-05*

Ärendet

2012-12-05 gav kommunstyrelsen stadsledningskontoret i uppdrag att återkomma med ett förslag på upplägg av en kartläggning av hbtq-personers livsvillkor och erfarenheter i Göteborg.

Kartläggningen ska bland annat ligga till grund för Göteborgs Stads HBTQ-råds arbete, bidra till ökade kunskaper och ett systematiskt hbtq-arbete i staden samt ge kommunstyrelsen ett underlag för prioriteringar inom hbtq-området.

Bakgrund

För att få inspel i hur Göteborgs ska kunna bli en ”öppen och mindre heteronormativ stad”, bjöd kommunstyrelsen in hbtq-Göteborg till ett Open Space forum under 2012.

Ett av förslagen som lyftes under forumet var att en ny och fördjupad kartläggning av hur det är leva som hbtq-person i Göteborg skulle tas fram. Staden har tidigare, år 2006 och 2007, tagit fram två rapporter om hbt-personers livssituation; Är Göteborg en stad att leva, älska och verka i för alla? Del 1 och 2.

Bland annat med utgångspunkt från dessa båda rapporter har flera framsteg på hbtq-området kunnat utvecklas i Göteborg.

Samtidigt konstaterades det under Open Space forumet att en samlad kunskapsöversikt över hur det är att leva som hbtq-person i Göteborg i flera avseenden saknas. Bland annat efterlystes en intersektionell analys, där mångfalden inom hbtq-communityt och därmed olika förutsättningar och villkor, tydligt framgår. Likaså efterfrågades en översikt över befintlig forskning/studier samt en belysning av arbetsmiljösituationen för hbtq-personer som är anställda i staden.

Upplägg rapport

Som bland annat påtalades under det Open Space forum som kommunstyrelsen bjöd in hbtq-Göteborg till 2012, saknas i flera avseenden kunskaper om hbtq-personers livsvillkor, både nationellt och vad gäller hbtq-personer i Göteborg.

Det bristande faktaunderlaget försvårar såväl ett systematiskt arbete som relevanta prioriteringar inom området. För att bättre ta tillvara den forskning som ändå gjorts på området – och samtidigt få en bild av vilken kunskap som saknas – föreslås att en forskningsöversikt redovisas i rapporten.

Utifrån denna föreslagna kunskapsinventering, finns – om så önskas - en framtida möjlighet för Göteborgs Stad att exempelvis tillsammans med Västra Götalandsregionen initiera nya studier.

För att fånga hbtq-personers erfarenheter och upplevelser, föreslås att olika kvalitativa metoder används i rapporten, exempelvis fokusgrupper/djupintervjuer, men även andra former av berättande.

När det gäller arbetsmiljösituationen föreslås att en enkät skickas ut till stadens HR-chefer samt att det i samarbete med de fackliga organisationerna skapas möjlighet att samla in berättelser/upplevelser från hbtq-personer anställda i staden.

Då förutsättningarna/ livsvillkoren för hbtq-personer ser olika ut, föreslås ingången i rapporten vara intersektionell och normkritisk samt tydligt redovisa mångfalden inom hbtq-communityt.

Stadsledningskontoret föreslår också att den utveckling som ägt rum sedan staden 2006/2007 tog fram två tidigare rapporter beskrivs och analyseras. Likaså att väsentliga utvecklingsområden identifieras.

Stadsledningskontoret

Anna-Carin Jansson

Planeringsledare

Klas Forsberg

Utvecklingschef

Bilaga

Upplägg: Kartläggning av hbtq-personers livsvillkor och erfarenheter i Göteborg

Bakgrund:

Kommunstyrelsen beslutade 2012-12-05 att ge stadsledningskontoret i uppdrag att ta fram ett förslag på upplägg angående ”kartläggning av hbtq-personers livsvillkor i Göteborg”. Uppdraget avser både ett brukar/medborgarperspektiv och ett medarbetarperspektiv.

Kartläggningen ska bland annat ligga till grund för Göteborgs Stads HBTQ-råds arbete, samt ge kommunstyrelsen ett underlag för prioriteringar inom hbtq-området. Syftet är ökad kunskap, ökad kompetens samt ett ökat systematiskt arbete vad gäller hbtq i staden.

Göteborgs Stad tog år 2006 och 2007 fram rapporterna ”Är Göteborg en stad att leva, älska och verka i för alla” del 1 och 2 om hbt-personers livsvillkor. En kartläggning i form av en nulägesrapport kan ses som uppföljning och fördjupning av dessa rapporter.

Förslag på upplägg:

- Kartläggningen av hbtq-personers livsvillkor i Göteborg presenteras i form av en nulägesrapport (omfång 60–80 sidor A4 skrift)
- Fokus är både ett brukar/medborgarperspektiv och ett medarbetarperspektiv
- Normkritik och intersektionalitet ska vara utgångspunkter
- Mångfalden inom hbtq-communityt ska framgå
- Rapporten ska innehålla:
  - a. Forskningsöversikt över befintlig forskning
  - b. Kvalitativ data, exempelvis fokusgrupper, djupintervjuer som fångar hbtq-personers erfarenheter och upplevelser av bland annat arbetsliv, utbildning/skola, hälsa/omsorg/socialtjänst, kultur/fritid samt diskriminering/våld
  - c. Enkät till stadens HR-chefer angående arbetsmiljöfrågor/hbtq
  - d. I samarbete med de fackliga organisationerna: Insamlande av berättelser från hbtq-personer vad avser erfarenheter att vara medarbetare i staden
  - e. Analys – vad har hänt sedan stadens tidigare rapporter? Vad har förändrats/förbättrats? Vilka utmaningar återstår – och hur ser det ut för olika kategorier inom hbtq-communityt? Finns det områden som särskilt behöver uppmärksammas?

Tidsram:

Ett tjänsteutlåtande i enlighet med ovan presenteras som SLK:s svar på kommunstyrelsens uppdrag (anmält till KS 5 februari 2014).

Kartläggningen (i form av en rapport) beräknas, om upplägget godkänns, ta 4–6 månader att färdigställa.

NORMBRYTANDE LIV I GÖTEBORG

Lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014

Syfte

Syftet med rapporten *Normbrytande liv i Göteborg: Lägesrapport om hbtq-personers livsvillkor 2014* är att undersöka hur det är att leva som hbtq-person i Göteborg. En utgångspunkt är hbtq-samhällets önskemål om en sådan undersökning som artikuleras genom bland annat en Open space-process och därefter beslutats om i kommunstyrelsen.

Rapporten har arbetats fram under relativt kort tid och ska betraktas som en översiktlig lägesrapport med framtidsytning. Den visar på förslag till förbättringar av Göteborgs stads arbete och ger rekommendationer som förhoppningsvis kan innebära att hbtq-personers rättigheter stärks. De kan också fungera som diskussionsunderlag för det fortsatta arbetet på hbtq-området. Rekommendationerna ges av mig som utredare/rapportförfattare och delas inte nödvändigtvis av hbtq-samhället eller Göteborgs stad.

Metod och material

Till att börja med får konstateras att en mer genomgripande kartläggning av livsvillkoren för hbtq-personer i Göteborg inte ryms budget- eller tidsmässigt inom de angivna ramarna. Därför vill jag fortsättningsvis benämna föreliggande rapport *Normbrytande liv i Göteborg för undersökning*. Undersökningen har inga anspråk på att vara heltäckande eller fullskalig. Snarast kan den sägas vara översiktlig och syfta till att peka på områden och förhållanden som skulle kunna bli föremål för vidare undersökning och åtgärder i Göteborgs stads hbtq-strategiska arbete. Ett antal rekommendationer kommer därför att ges i rapporten.

Den teoretiska utgångspunkten är normkritisk vilken kan beskrivas som en intersektionell ansats. En kombination av maktperspektiv används i normkritiken, vilka är inriktade på att beskriva och analysera processer och principer för social organisering i samhället. Rapportens normkritiska utgångspunkt beskrivs utförligare i avsnittet *Normkritiskt perspektiv som teoretisk utgångspunkt*.

För att utföra undersökningen har en kombination av metoder använts.

- Den empiriska delen av undersökningen består av flera sorters insamling av uppgifter:
- Efterlysning av livsberättelser, erfarenheter och synpunkter genom olika kanaler, exempelvis HBTQ-rådets olika nätverk, Göteborg stads nyhetstidning Vårt Göteborg, Göteborgs stads intranät, stadsdelstidningen Centrumliv och spridning på facebook. Antal respondenter: 34
- Frågeformulär riktad till nätverk, grupper och organisationer i hbtq-samhället. Totalt 26 utsända via e-post och pappersbrev. Antal inkomna svar: 12
- Frågeformulär riktad till ett urval medarbetare i Göteborgs stad som är fackligt ansluta och identifierar sig som hbtq-personer, genom fackförbunden TCO, Kommunal och Saco, vilka ingår i referensgruppen för HR-frågor, en undergrupp till Centrala samverkansgruppen i Göteborgs stad
- Frågeformulär riktad till HR-chefer inom Göteborgs stad, distribuerad och sammanställd av Åsa Roosvald, HR-strategiska avdelningen på Göteborgs stads stadsledningskontor. Antal utsända: 62. Inkomna svar: 55
- Informella samtal och intervjuer samt formella intervjuer
- Inhämtande av uppgifter från olika verksamheter i Göteborgs stad och nationella myndigheter
- Forskning på hbtq-området

De som bistått med material till undersökningen kallas omväxlande respondenter, informanter och livsberättare. Materialet från livsberättare vilka identifierar sig som hbtq-personer är av skiftande karaktär. Vissa är korta och koncisa, andra långa och fylliga. Vissa har bett om frågeställningar att utgå ifrån medan andra har skrivit fritt. I vissa fall har jag ställt följdfrågor eller tydliggörande frågor. En del informanter har föredragit telefonsamtal eller möten. Vissa av samtalen har utgått från konkreta frågor. Andra samtal har handlat om vissa skeenden och situationer. Åter andra har jag under processens gång stött på i olika sammanhang och bett dem bidra. Samtliga har informerats om datasäkerhet och anonymitet.

Ett syfte med livsberättelserna är att få syn på hur normbrytande liv i Göteborg kan te sig. Berättelser har i sociologisk mening flera betydelser. Bland annat kan de synliggöra människors livsvärldar. De kan också ge röst åt dem som varit tystade och marginaliserade av dominerade berättelser (Johansson 2005). För att gestalta livsberättarnas erfarenheter har jag valt en tematiseringsmodell. Avsikten är att på så vis lyfta upp vissa återkommande ämnen, situationer eller fenomen som kan vara karaktäristiska och giltiga för hbtq-liv i Göteborg. Citat ur berättelserna och referenser till forskning och annan sakkunskap belyser de olika temana: *Heteronormen som aktör*, *Osynlighet*, *öppenhet och dubbeltliv*, *Bemötande*, och *Utsatthet*. På så vis skapas ett rapportnarrativ, rapporten blir en berättelse grundad på andra berättelser och utsagor.

Utöver tematiseringen redovisas frågor och svar från frågeformulären riktade till civilsamhället, till fackligt anslutna medarbetare och till HR-chefer. Efter varje avsnitt finns en sammanfattning, analys och rekommendationer. Efter en kortare inventering av befintlig forskning och annan kunskap på hbtq-området finns rekommendationerna i sin helhet samt förslag på fördjupande studier och forskningsämnen sist i rapporten.

Rapporten använder de könsneutrala termerna *hen*, *den* och *en* bortsett i de fall då respondenter citeras och dessa använder ordet *man*. Syftet med könsneutralitet i det här fallet är att språkligt förflytta sig från den patriarkalt kodade språknormen.

Datasäkerhet

Samtliga svar från de informanter som fått frågeformulär genom sin fackförening gick direkt till rapportförfattaren, med undantag av frågorna till HR-cheferna, som distribuerades via HR-strategiska avdelningen på Göteborgs stads stadsledningskontor.

Jag har haft direktkontakt med informanter vid minst ett och som mest upp till åtta tillfällen. Kontakterna har skett via e-post, facebook, telefon och möten.

Inkomna uppgifter har behandlats utifrån gällande lagstiftning angående datahantering, datalagring och dataradering. För att säkerställa en korrekt hantering av svar gällande undersökningen med arbetsnamnet *Göteborg ur HBTQ-perspektiv*, sedermera med titeln *Normbrytande liv i Göteborg*, har Datainspektionen, DI, konsulterats för att kontrollera huruvida ett tillstånd för personuppgiftsbehandling krävs, då utredningen behandlar frågor som kan vara känsliga enligt personuppgiftslagen, PUL § 13.

Enligt DI krävdes inget tillstånd för den beskrivna hanteringen.

Frågor som gäller känsliga personuppgifter kräver att samtycke ges, enligt PUL § 10. Genom att svara på frågor kan ett samtycke sägas ha givits. Att svara på frågorna var helt frivilligt.

Det är vidare förenligt med PUL § 5a att behandla känsliga personuppgifter om dessa inte innebär en kränkning av den personliga integriteten. En rad åtgärder förhindrar detta:

- Samtycke – frivillighet
- Anonymitet – inga personer kommer att kunna identifieras i slutmaterialet, utöver de som officiellt intervjuats och godkänt att framträda med namn samt de som i sin yrkesroll bistått med kunskap och uppgifter
- Data används inte för registrering eller för statistikföring. Uppgifterna kommer att struktureras enligt en tematiseringsmodell, det vill säga ur data kommer teman att extraheras för att belysa villkor som är relevanta för Göteborgs stads hbtq-arbete

- Data används inte i något annat syfte än för den nämnda utredningen
- Data kommer att förstöras så snart rapporten är färdigställd
- Data lagras externt, utanför kommunens intranät, på en plats där datasäkerheten är väl tillgodosedd. För säker dataradering används Ccleaner enligt rekommendation från Svenska Journalistförbundet
- Anställda har ett meddelarskydd enligt tryckfrihetsförordningen 1 kap. 1 §. Enligt § 4 får myndighet inte efterforska källor som lämnat meddelande

Utöver detta kan nämnas att rapportförfattaren är yrkesverksam journalist, medlem i Svenska Journalistförbundet och är därmed ansluten till de yrkesetiska reglerna. De omfattar även digitalt källskydd med riktlinjer från Stiftelsen för Internetinfrastruktur.se.

Brister i undersökningen

Under processens gång har frågor rörande bland annat urval kommit upp. Bland annat anfördes att alla Göteborgs stads medarbetare, drygt 49 000 personer, skulle ha möjlighet att få tillgång till frågorna som distribuerades via fackförbunden.

Synpunkten är relevant. Dock fanns inte möjlighet att genomföra en så stor undersökning med hänsyn till dels tidsaspekten, dels budgetramen för undersökningen. Det hade bland annat krävts tekniska lösningar för inhämtande och bearbetning av svar som inte stod till förfogande. Urvalet av fackligt anslutna bygger på redan inarbetade i rutiner i kommunens systematiska arbetsmiljöarbete och fackförbundens eget intresse av att driva hbtq-frågor. Därutöver var det tekniskt smidigt och frågorna kunde distribueras med den snabbhet som krävdes. Dessutom var det en trygghetsfråga att hanteringen skedde externt och inte genom arbetsgivaren, det vill säga Göteborgs stad.

Som tidigare sagts ger rapporten ingen heltäckande bild av hur livsvillkoren ser ut i Göteborg för personer som identifierar sig som hbtq. Hade tidsramen varit vidare hade exempelvis insamlingen av livsberättelser, erfarenheter och synpunkter kunnat bli mer omfattande. Bland annat hade fler efterlysningar av livsberättelser och erfarenheter kunnat göras, liksom ett mer aktivt uppsökande arbete för att samla in synpunkter, erfarenheter och berättelser.

Svarspåminnelser hade kunnat öka svarsgraden bland medarbetare som fått frågor via sin fackförening. Med större budget och längre tid hade möjligheten att fördjupa varit större. Längre tid hade kunnat anslås för att noggrannare undersöka stadens verksamheter. Den befintliga rapporten får sägas vara översiktlig.

Definitioner

Cisperson: En person vars juridiska kön, biologiska kön, könsidentitet och könsuttryck är linjärt, hänger ihop och alltid har hängt ihop enligt normen. Cis är latin för "på samma sida" (RFSL)

FTM-transperson: Female to Male = kvinna till man. Ett vanligt sätt att klargöra både vilket kön personen har/hade biologiskt och vilket kön personen känner sig som eller anser sig ha. I detta fall någon som fötts som biologisk kvinna som numera är man (RFSL)

HBTQ: Samlingsbegrepp för homo- och bisexuella, trans- och queerpersoner

HBTQI: Samlingsbegrepp för homo- och bisexuella, trans- och queerpersoner samt intersex- och intergenderpersoner

Hbt-certifiering: Sedan 2008 erbjuder RFSL hbt-certifiering, som innebär ett åtagande där en överenskommen genomförandeplan med utbildningsinsatser och annat internt utvecklingsarbete ska följas. Certifieringen är ett kvitto på att ett systematiskt arbete har genomförts

Hbt-diplomerings: Västra Götalandsregionens utbildningsprogram för ett hbt-kompetent bemötande

Intergender: Att inte definiera sig könsmässigt eller att definiera sig bortom traditionell könsuppdelning i kvinna respektive man (RFSL)

Intersektionalitet: Perspektiv som används för att studera hur olika maktordningar hänger ihop med varandra och hur olika identiteter skapas som resultat av exempelvis religiositet, kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexualitet, klass och ålder. Hur de olika aspekterna hänger samman ser olika ut beroende på person, grupp och sammanhang (RFSL)

Intersex: Medfött tillstånd i vilket könskromosomerna, könskörtlarna (testiklar eller äggstockar) eller könsorganens utveckling är atypisk. "Inter" betyder "mellan" på latin och "sexus" betyder "kön". Intersexuell betyder således "mellan könen" (RFSL)

MTF: Male to female = man till kvinna. Ett vanligt sätt att klargöra både vilket kön personen har/hade biologiskt och vilket kön personen känner sig som eller anser sig ha. I detta fall någon som fötts som biologisk man som numera är kvinna (RFSL)

Norm: Det "normala" eller godtagna beteendet i till exempel en social grupp; konvention, praxis. Ett *normsystem* anger det normala mönster som individers handlingar bör överensstämma med. Normer kan delas in i rättsliga, ekonomiska, moraliska, estetiska, tekniska etcetera. De är i allmänhet intimt förbundna med sociala värden, och de utgör medel för att förverkliga tillstånd som värderas högt av den samhällsgrupp som bejakar dem. De formella lagarna uttrycker en del av samhällets normsystem, andra finns nedlagda i traditioner, seder och bruk (ne.se)

Normkritik: Tvärvetenskaplig ansats för att granska och ifrågasätta rådande normer som kan kopplas till olika former av förtryck och diskriminering (Jacobson 2013)

Queer: Ett brett begrepp som kan betyda flera olika saker men i grunden är ett ifrågasättande av heteronormen. Många ser sin könsidentitet och/eller sin sexualitet som queer. Queer kan innebära en önskan att inkludera alla kön och sexualiteter eller att inte behöva identifiera/definiera sig (RFSL)

Rasifiering: Stereotypa och diskriminerande uppfattningar utifrån fördomar och föreställningar om människors hudfärg, bakgrund eller ursprung (Institutet för språk och folkminnen)

Transperson: Paraplybegrepp som innefattar personer som genom sina könsuttryck och/eller könsidentiteter bryter från könsnormen (RFSL)

Transsexuell: Person som upplever sig vara av annat kön än det juridiska kön den tilldelades vid födseln och som har en vilja att förändra kroppen helt eller delvis med exempelvis kirurgi eller hormonbehandling (RFSL)

NORMKRITISKT PERSPEKTIV SOM TEORETISK UTGÅNGSPUNKT

Åren 2006 och 2007 publicerade Göteborgs stad *Är Göteborg en stad att leva, älska och verka i för alla?* i två delar. Rapporterna, som huvudsakligen byggde på samtal och intervjuer, identifierade heteronormen som det övergripande strukturella hindret för ett gott liv för hbtq-personer i Göteborg.

Den bild som träder fram i samtalen och dokumentationen är bilden av ett normativt samhälle där man utgår från att alla är heterosexuella och där hbt-personer antingen osynliggörs eller reduceras till sin sexualitet eller könsidentitet (Göteborgs stad 2006).

Heteronormativitet tar sig flera uttryck; osynliggörande, exkludering, diskriminering, homofobi och hatbrott är några exempel. Det är inte unikt för Göteborg, men i rapporterna konstaterades att Göteborg tycktes särskilja sig från andra stora städer med ett hårdare klimat för hbtq-personer. Generellt anses annars storstäder vara mer attraktiva miljöer för alla sorters normbrytare, inte minst hbtq-personer.

Rapporterna lyfte fram heteronormativitet som en beskrivning av ett maktförhållande, där de som lever enligt normen ges företräde framför de som inte lever i samklang med normen. Åren efter rapporterna startades en dialog mellan Göteborgs stad och hbtq-samhället. 2012 inleddes en ett-årig process som avslutades med ett Open space-forum där ett antal åtgärder mejslades ut. Ett resultat blev inrättandet av Göteborgs Stads HBTQ-råd 2013, ett samrådsforum av politiker och aktiva inom hbtq-samhället i syfte att stärka hbtq-personers rättigheter. Rådet ska bland annat verka som kommunal remissinstans och bidra med sakkunskap. *Normbrytande liv i Göteborg* kan sägas ta vid där de tidigare rapporterna slutade och utgår från heteronormen och andra dominerande normer som strukturella, ofta informella och dolda, hinder.

Uppdragsgivaren efterfrågar att undersökningen har "ett normkritisk, intersektionellt hbtq-fokus" (Upplägg Kartläggning av HBTQ-personers villkor i Göteborg, Dnr 0382/13). För att sätta in rapportläsaren i varför normkritik är ett relevant perspektiv i sammanhanget ges här en bakgrund till hur normkritiken vuxit fram. Normkritik ifrågasätter föreställningar om normalitet. Sedan åtminstone första halvan av 1800-talet har normalitetsbegreppet varit en del av formandet av nationalstaten Sverige, liksom av många andra västerländska nationalstater. År 1830 myntades begreppet *genomsnittsmänniskan* av den belgiska befolkningsstatistikern Adolphe Quetelet och blev en vägledande norm inom medicin, samhällvetenskap och nationsbyggande i Västeuropa. Quetelet hade kopplingar till Sverige, exempelvis valdes han in i Kungliga Vetenskapsakademien. Sverige var vida känt för sin utvecklade befolkningsstatistik där grunden var lagd genom kyrkobokföringen sedan 1686 (Jacobson 2014).

Befolkningsstatistiken kom att bli grundläggande för det svenska nationsbygget och var medskapande till en nationell självbild av homogenitet. Ett viktigt element i befolkningsstatistiken blev den så kallade moralstatistiken som etablerades runt 1830. Moralstatistiken uppehöll sig framförallt vid det som betraktades som avvikande från det som ansågs normalt. Den räknade sådant som ansågs vara omoraliskt: brottslighet, oäkta barn, självmord och andra fenomen som ansågs störa den moraliska ordningen. År 1840 blev utläningar och mosaiska trosbekännare statistiska kategorier men redan tidigare hade samer kategoriserats, till skillnad från den "svenska folkstammen" (Höjer 2001).

Ett exempel är *Försök till en statsekonomisk statistik öfver Sverige*, från 1863, som visar att ett antal sådana personuppgifter som i dag klassificeras som känsliga enligt Personuppgiftslagen samlades in från befolkningen. Förutom kön och ålder statistikfördes uppgifter om exempelvis "sinnessvaga, blinda, döfstumma och bräckliga personer", "ståndsklasser", "stamförhållanden", "judarne" och "främmande icke-mosiska religionsförvandter" (C. A Agardh & C. E Ljungberg 1863).

När eugeniken – idén att förbättra människan genom biologisk förädling – fick fäste i Sverige i början av 1900-talet fanns en robust befolkningsstatistik. En föreställning om genomsnittsmänniskan, den "normala" till skillnad från den "avvikande", var etablerad (Jacobson 2014). Inför grundandet av svenska statens rasbiologiska institut 1921 framhöll regeringen för riksdagen att den svenska kyrkobokföringen sågs som oöverträffad som grund för institutets arbete. Det framfördes att den gjorde Sverige särskilt lämpat för rasbiologiska studier (Kungl. Maj:t:s prop. nr 114, 1921).

Utöver befolkningsstatistiken gjordes en rad andra utredningar och kartläggningar av olika grupper. Romer, samer, "sinnesslöa" och homosexuella är exempel på grupper som sågs antingen som hot mot samhället eller avvikande och problematiska på andra sätt (Amft 1998, Runcis 1998, SOU 1941:3). Dessa grupper behandlades som statens inre fiender.

Efter andra världskriget har många stater infört lagstiftning och andra mekanismer som ska förhindra diskriminering och förtryck av individer och grupper. Internationella institutioner, FN bland andra, är pådrivande i arbetet. I Sverige har processen gått stegvis sedan krigsslutet och pågår fortfarande. Exempel är diskrimineringsförbud och personuppgiftslagen som förbjuder insamling av känsliga personuppgifter som kan kränka den personliga integriteten. (Jacobson 2014).

Intersektionell ansats

Normkritik kan beskrivas som en tvärvetenskaplig intersektionell ansats för att kombinera olika teoretiska perspektiv, snarare än ett enhetligt forskningsfält. Exempel på teorier som kan användas i normkritiken är genus- och feministiska teorier som avtäckar könsnormer (Jacobson 2013). Queer teori kan användas för att bryta upp fasta kategorier för kön och sexualitet och ifrågasätta heteronormativitet, det vill säga ett antagande om att heterosexuell läggning är det naturliga, önskvärda och normala (Rosenberg 2002). I den här rapporten är normer om kön och sexualitet i fokus.

Som en utlöpare från queer teori kan crip teori på ett motsvarande sätt användas för att ifrågasätta normer om funktionalitet (McRuer 2006). Ytterligare fruktbara perspektiv för normkritiska analyser är postkoloniala teorier, kritiska vithetsstudier och klassteorier (Harding 2008, Landström 2001, Ahmed 2010, Ambjörnsson 2003, Davidsson 2010).

Normkritiken kan ses som intersektionell i bemärkelsen att flera maktperspektiv kombineras och i betoningen av processer och principer för social organisering (Eriksson-Zetterquist & Styhre 2007). Gemensamt för de olika teoretiska perspektiv som kan användas i ett normkritiskt tillvägagångssätt är att de har sitt ursprung i politisk och social marginalisering och/eller förtryck (Harding 2008).

Gemensamt är också att de analyserar framförallt strukturella orsaker till marginalisering, diskriminering och förtryck. Med ett mindre akademiskt språk kan en säga att normkritik ifrågasätter normer som bärs upp av en majoritet – här kallade normbärarna för enkelhets skull – och som betraktas som ideala och önskvärda i samhället/kulturen/kollektivet. Till sin karaktär är en norm föränderlig och påverkbar även om den tillskrivs stabilitet och statiskhet. Normer kan omförhandlas och förändras, vilket normkritisk praxis tar fasta på. Normkritisk pedagogik används till exempel i utbildningssammanhang för att bekämpa mobbning, utestängning, diskriminering och trakasserier.

För att en norm ska kunna hållas intakt krävs ett skillnadsskapande. Det omtalas ofta som en uppdelning i vi-och-dom. Heteronormen och tvåkönsnormen exempelvis görs stabila dels genom massan – mängden normbärare – dels genom av att det finns de som skiljer sig från normen – här kallade normbrytarna för enkelhetens skull.

Hbtq-personer kan sägas bryta mot normer om sexualitet och kön samtidigt som normbrytandet bekräftar samma normer. Normkritiskt perspektiv, till skillnad från exempelvis toleransperspektivet, fokuserar på normen i stället för på dem som bryter mot normen. Toleransperspektivet – som fokuserar på normbrytarna – medverkar till att skapa ”de andra”. Teoretiker talar om att toleransperspektivet är en andrafokuserad strategi som handlar om att normbärarna bör tolerera att det finns normbrytare (Bromseth 2011). I regel är denna tolerans villkorad och innebär att normen i sig inte behöver ifrågasättas eller omförhandlas, vilket resulterar i ett maktförhållande mellan den som har privilegiet att tolerera och den som tolereras.

”De andras” kunskap

Den här rapporten ska ha en normkritisk utgångspunkt, enligt uppdragsbeskrivningen. De normer som betonas i rapporten är heteronormen, tvåkönsnormen och normer om femininitet och maskulinitet.

Samtidigt är uppdraget att belysa livsvillkor för hbtq-personer i Göteborg. I viss mån behöver därför ett andrafokus finnas. Kunskap och erfarenhet *från* normbrytare har inhämtats, liksom forskning och kunskap *om* normbrytarnas livsvillkor. Kunskap och erfarenhet som lämnats av hbtq-personer kan sägas komma från ”de andra”. Genom denna kunskap artikuleras bland annat ett kritiskt perspektiv utifrån ”de andras” position (Jacobson 2014). Kritiken riktas mot strukturella orsaker till ojämlika livsvillkor. Samtidigt finns röster som inte formulerar sig utifrån en normkritisk position, vilka också synliggörs i rapporten. Det andrafokus som förekommer i rapporten ska förstås som en historiskt sett osynliggjord kunskap och erfarenhet. Rapporten har som föresats att synliggöra denna kunskap och erfarenhet.

Samtliga livsberättare har formulerat sig som individer men vissa erfarenheter och reflektioner tycks vara gemensamma. För att synliggöra dem har jag lyft återkommande teman i livsberättelserna. I vissa fall exemplifieras teman med citat ur materialet. I andra fall belyses temat med

forskning eller annan sakkunskap. Avsikten är att uppnå en viss kollektiv och generaliserad erfarenhetsbaserad kunskap utifrån enskilda individers berättelser. Syftet är inte att förenkla respondenternas erfarenheter och upplevelser, utan tvärtom att stärka deras vittnesbörd och synliggöra strukturer, processer, sammanhang och situationer som präglar individernas livsvillkor. För att ytterligare belysa några teman, exempelvis utsatthet, har även andra informanter kontaktats.

Begreppet hbtq är ett samlingsbegrepp och det ter sig i många fall trubbigt och generaliserande. Livserfarenhet och villkor mellan exempelvis en 60-årig homosexuell man som levt i en samkönad parrelation i 25 år skiljer sig från en 18-årig MTF-transpersons. Varje val av begrepp riskerar att vara exkluderande. En invändning är att valet av H, B, T och Q osynliggör lesbianism, L, samt intersex och intergender, I. Samlingsbegrepp som hbtq är inte statiska och kan komma att förändras. Endast för ett par år sedan tillkom Q:et i Göteborg och annorstädes, medan det i andra sammanhang talas om HBT eller LHBT. Begreppet omförhandlas i takt med att variationer av normbrytare synliggörs och har anspråk på att synliggöras och inkluderas. Samtidigt finns en risk att en benämning av alltför många bokstäver blir förment inkluderande på en symbolisk nivå men osynliggör grupper och individer i praktiskt konkret arbete.

Enligt uppdragsgivaren Göteborgs stad är hbtq-begreppet förhållandevis etablerat i Göteborg och uppdragsgivaren rekommenderar att detta ska vara samlingsterm i undersökningen.

NORMBRYTANDE LIV

Följande avsnitt avser att beskriva hur normbrytande liv kan te sig i Göteborg. För att få syn på det livet ges röst till hbtq-personer genom livsberättelser som är tematiskt bearbetade till ett narrativ. Därutöver är civilsamhället representerat genom organisationer, föreningar, nätverk, formella och informella grupperingar. Avsnittet innehåller även intervjuer med personer som på olika sätt arbetar normkritiskt för öppenhet och inkludering.

Återigen vill jag betona att texten inte gör anspråk på att representera alla hbtq-personers erfarenheter, inte talar för varje enskild individ samt att den är översiktlig.

Insamling av berättelser

För att samla in kunskap från hbtq-personer i Göteborg gjordes en efterlysning av livsberättelser. Den infördes i Göteborgs stads nyhetstidning Vårt Göteborg 3 mars 2014 i samband med att tidningen skrev en artikel om undersökningen. Efterlysningen löd:

Livsberättelser efterlyses

Identifierar du dig som hbtq-person och bor i Göteborg? Har du erfarenheter du vill dela med dig av? Det kan till exempel handla om mötet med kommunens verksamheter, föreningslivet, arbetslivet, skolan eller nöjesvärlden. Kommunstyrelsen har beslutat att ta reda på hur livsvillkoren för hbtq-personer i Göteborg ser ut. För uppdraget har en extern utredare, Maria Jacobson, anlitats. Hör av dig direkt till henne om du vill bidra. Du får gärna vara anonym om du så önskar.

Likartade efterlysningar gjordes också på Göteborgs stads intranät, stadsdelstidningen Centrum-liv, RFSL:s hemsida, facebook, i HBTQ-rådets olika nätverk samt i handläggarens och rapportförfattarens nätverk. I några fall har rapportförfattaren sökt upp personer och miljöer och informerat om efterlysningen.

I efterhand kan anses att efterlysningen var otydligt formulerad och kanalerna för få. För många är det inte självklart vad en livsberättelse är – är det hela sitt liv en ska berätta om? Inte heller upplevs det enkelt av alla att sätta sig och formulera sig kring sitt liv. De flesta respondenter har hört av sig och frågat hur de ska gå till väga. Jag har informerat om att de kan uttrycka sig fritt men även sänt med ett antal konkreta frågor som stöd eller utgångspunkt.

Känner du att du/ni kan vara öppna i offentlig miljö i staden/din stadsdel? På krogar, caféer, promenadstråk, på stan? I föreningar, exempelvis idrott, kultur, samfund? Andra miljöer?

Har du erfarenhet av kränkande/nedsättande homofobiskt bemötande från exempelvis vård, omsorg, bvc, socialtjänst, polis eller andra myndigheter?

Har du varit utsatt för hatbrott?

Kan du vara öppen på din arbetsplats/skola/annat? Om nej; varför inte?

Förekommer det nedsättande och/eller homofobisk jargong på din arbetsplats?

Hur vill du beskriva attityden till hbtq-personer hos a) dina chefer b) arbetskamrater c) brukare/kunder/klienter/elever etc?

Bedrivs något aktivt arbete för att öka hbtq-kompetensen på din arbetsplats? Om ja; vilket?

Har du positiva erfarenheter från stadens som myndighet, vården, polis?

Från din arbetsplats? från offentlig miljö?

Goda erfarenheter i allmänhet?

Flertalet av de totalt 34 personer som lämnat berättelser har använt e-post. Berättelsernas längd varierar mellan en halv till sex A 4-sidor. Majoriteten har följt frågorna men några har också skrivit helt fritt. Åtta personer föredrog ett telefonsamtal eller personliga möten. Samtalen har tagit 30–45 minuter.

I efterhand kan formuleringen ”Du får gärna vara anonym om du så önskar” betraktas som osmidig. När efterlysningen gjordes var det inte helt bestämt hur livsberättelserna skulle användas i rapporten. När valet föll på tematiseringsmodellen blev anonymitet självklar ur rapportsynpunkt. Flertalet respondenter önskade också att vara anonyma.

Jag har, som tidigare nämnts, valt att ur respondenternas berättelser identifiera teman som återkommer. Till viss del är de återkommande på grund av att respondenterna svarat på de frågor som tillsänts dem efter att den inledande kontakten tagits. I texten kallas respondenterna omväxlande livsberättare, informanter och respondenter.

Temana är *Heteronormen som aktör*, *Osynlighet*, *öppenhet och dubbelliv*, *Bemötande*, och *Utsatthet*. Det sistnämna temat berör olika former av utsatthet där också hatbrott, våld i samkönade parrelationer och hedersrelaterat våld ingår. Under vissa utsatthetsformer har ingen respondent rapporterat om sådan. Då har jag använt referenser till forskning, verksamheter inom Göteborgs stad, myndigheter eller informanter bland professionella inom respektive område.

Livsberättelse som narrativ

Ett syfte med livsberättelserna är att få syn på hur normbrytande liv i Göteborg kan se ut. Berättelser har i sociologisk mening flera betydelser. Bland annat kan de synliggöra människors livsvärldar, de synliggör hur människor upplever sina subjektiva liv, eller aspekter av sina liv. Berättelserna skapar möjlighet till förståelse. De kan också ge röst åt dem som varit tystade och marginaliserade av dominerade berättelser (Johansson 2005).

Min avsikt med att tematisera livsberättelserna är att lyfta upp vissa återkommande ämnen, situationer eller fenomen som kan vara karaktäristiska och giltiga för hbtq-liv i Göteborg. Förhoppningsvis bidrar de till att synliggöra var insatser kan behövas, till kunskapsläget generellt och till syftet att belysa hur hbtq-liv i Göteborg kan te sig. Ofrånkomligen skapar dock tematiseringsmodellen ett nytt narrativ; ett rapportnarrativ, en berättelse grundad på andra berättelser.

Läsaren ska vara medveten om att jag ur materialet lyfter upp olika situationer och belyser dem med normkritiska perspektiv. Eftersom flertalet respondenter själva nämner normkritik, och specifikt heteronormen, i förhållande till det de berättar bedömer jag att mina tolkningar av materialet ligger nära flertalet av respondenternas egna. Alla formulerar sig dock inte utifrån en normkritisk position utan positionerar sig som minoritet i förhållande till majoriteten.

Om livsberättarna

Bakgrundsinformation om respondenterna har inte inhämtats utöver i de fall då de själva uppgivit exempelvis ålder, sexuell läggning, kön, könsuttryck eller könsidentitet, etnisk eller social bakgrund, funktionalitet, familjesituation, yrke och bostadsort i staden.

Flertalet av de svarande refererar dock till hur de identifierar sig: queer, lesbisk, en tjej som gillar tjejer, gaykille, MTF-transperson, FTM-trans, dragking, transsexuell, transvestit, homosexuell, bög och bisexuell är benämningar/identiteter/uttryck som förekommer i livsberättelserna. 60 procent av de svarande refererar till sig själva som tjejer eller kvinnor. 30 procent talar om sig själva som killar eller män och 10 procent identifierar sig som transperson, transvestit, transsexuell eller queer.

Av dem som uppgett i vilken stadsdel de är bor är majoriteten boende utanför centrala staden. Lägenhet tycks vara vanligast som bostadsform.

Flertalet har uppgivit yrke eller i vilken sektor de arbetar. Majoriteten av de svarande finns inom vård, skola och omsorg. Några arbetar som lärare eller förskolepedagoger. Flera arbetar i hemtjänst och en del på äldreboenden och gruppboenden. Andra yrken är socionomer inom socialtjänst. Majoriteten finns i yrken där de dagligen möter patienter/klienter/brukare/omsorgstagare och relativt många uppger att de arbetar i en mångkulturell miljö. Ett stort antal skriver att de sett efterlysningen på stadens intranät. Av det utgår jag ifrån att de är anställda av Göteborgs stad. Därigenom överlappar livsberättelser och svar på frågeformulär från fackligt anslutna inom staden varandra. Några studerar och ett fåtal är utan arbete vid det tillfället då berättelsen lämnades.

Ålder verkar variera en hel del. Några är studenter. Andra omnämner sig som äldre: ”... har varit med ett tag”, ”... är pensionär”. Flera är småbarnsföräldrar. Både gifta, sammanboende, förlovade och singlar förekommer.

Etnisk tillhörighet och social bakgrund är svårt att uttala sig om, liksom funktionalitet.

Till respondenter hör också medarbetare i verksamheter som yttar sig utifrån sin yrkesposition inom exempelvis Göteborgs stad och andra myndigheter.

Heteronormen som aktör

Jag tycker nästan alla myndigheters formulär avspeglar den heteronormativa synen på familjebildning.

Formuleringen är ganska typisk för livsberättarna när de reflekterar över situationer eller sammanhang i sina liv. Många gör en normmedveten tolkning av det de varit med om. I sig är det inget underligt för den som bryter mot normen, normbrytandet gör normen tydlig och synlig. Heteronormen är något som livsberättarna måste förhålla sig till, inte alltid och inte överallt, men i många av vardagens miljöer, situationer och sammanhang.

Heteronormen tar sig många olika uttryck. Ett sammanhang som nämns bland livsberättelserna är exempelvis att det tas för givet att heterosexuell attraktion kan uppstå mellan kvinnor i en personalgrupp och män boende i ett gruppboende. Av det skälet ombeds kvinnorna av chefen att inte klä sig ”flirtigt”.

Ett annat exempel ur livsberättelserna handlar om hur en åttaåring på fritids av personal ombeds att förklara för alla närvarande hur det kommer sig att hen har två mammor ”... eftersom alla barn har en pappa”.

Ytterligare exempel ges av en ung person, som identifierar sig som gaykille, som utsatts för sexuell och psykologiskt våld i kombination med ekonomisk utsatthet. Han nekades länge hjälp från socialtjänsten trots upprepade kontakter. Inget skyddat boende erbjöds, eller hjälp med att söka bostad. I stället tvingades han bo kvar med förövaren under en lång period. Han upplevde att hans våldsutsatthet inte togs på allvar av socialtjänsten, att det han utsattes för inte sågs som våld. En heteronormativ föreställning om våld, offer och förövare kan medföra att andra våldstyper inte identifieras som våld, eller den våldsutsatta som utsatt (Holmberg, Stjernqvist & Jacobson 2008).

I vårdsituationer, skriver flera livsberättare som identifierar sig som lesbiska, är det vanligt att få en fråga om pojkvän.

En sak som kändes jobbig var ett besök hos en gynekolog. Hon frågade om jag hade haft sex, så jag sa att jag hade det. Men när hon förstod att det var med en tjej frågade hon: ”Inte med en man då?” Jag svarade nej och då ändrade hon i sina papper och skrev ”ej sex”. Det kändes lite som ett hån. Jag fick en klump i magen. Det som gjorde ont var också att jag läste att det var en hbt-diplomerad mottagning.

Här kan en fundera över definitionen av ”sex”. En heteronormativ förståelse av sex utgår från att det sker mellan ciskvinna och cisman genom penetrerande vaginalt samlag.

Heteronormen har också bäring på föreställningar om hbtq-personers utseende och sätt att föra sig.

Är du lesbisk? Det kan man inte tro.

”Man” tror i det här sammanhanget att lesbiska ser ut och uppför sig på ett speciellt sätt. Det tyder på att stereotypa uppfattningar om hbtq-personer förekommer. Att säga att någon inte ”verkar lesbisk” kan framföras som vore det en komplimang, som om det uppfattas som fint att passera som heterosexuell.

Några berör frågan om tvåkönsnormen när det gäller dam- respektive herrtoalett i offentlig miljö. För queer-, trans-, intersex-, och intergenderpersoner är detta problematiskt och ett par av livsberättarna uppger att de vanligen blir upplysta om att de gått på ”fel” toalett, oavsett vilken toalett de använder. I vidare bemärkelse kan könade toaletter på bad- och fritidsverksamheter vara otrygga platser för queer-, trans-, intersex-, och intergenderpersoner.

Andra känner ambivalens när det gäller heteronormen och gör en annorlunda tolkning av normers betydelse. I stället för att betrakta samhället normkritiskt görs en uppdelning i majoritet och minoritet. Heteronormen ses i det fallet inte som en allomfattande maktstruktur utan som ett givet inslag i ett samhälle där majoriteten har företräde.

Många gaypersoner vittnar om en heteronormativitet som skulle genomsyra samhället och kulturen men ska jag vara ärlig ser jag inte samma verklighet. Det är klart att de flesta kärleksfilmer och kärleksböcker porträtterar heterosexuell kärlek. Allt annat hade väl varit konstigt eftersom de flesta i samhället är heterosexuella. (...) Normer är bra för att skapa en trevlig social miljö, enda gången de är dåliga är när de är grund för diskriminering.

Sammantaget beskriver dock flertalet livsberättare en aktiv och stabil heteronorm som de måste förhålla sig till.

Osynlighet, öppenhet och dubbelliv

De allra flesta av livsberättarna formulerar sig runt öppenhet, döljande och dubbelliv. Oavsett ålder tycks detta vara en ständigt aktuell fråga. Den hbtq-politiska kamp som förts i Sverige sedan 1970-talet syftade bland annat till ökad synlighet för dem som levde lesbiskt eller homosexuellt (Lindholm & Nilsson 2002). Den ökade synligheten har knutits till politiska framgångar på hbtq-området och till en avdramatisering bland allmänheten. I hbtq-samhället blev det gradvis allt viktigare att komma ut och vara öppen. Samtidigt leder öppenheten indirekt till att sexuell läggning och kön kan uppfatta som statiska och fasta identiteter, snarare än konstruerade kategorier. En person uppfattas som trans, queer, lesbisk, bisexuell, homosexuell – eller för all del heterosexuell – en gång för alla. För en del är varken kön eller sexuell läggning fasta eller beständiga identiteter medan andra känner en tydlig identifiering med en kategori. En viss kategorisering, eller kollektivisering, har också möjliggjort det politiska arbetet.

En normkritisk ansats vill vidga idén om fasta köns- och sexualitetskategorier som betraktas som socialt och kulturellt konstruerade. I det ljuset ses normer om kön och sexualitet som begränsande, fastlåsende och exkluderande strukturer för såväl heterosexuella, lesbiska, homosexuella, bisexuella, trans-, intersex-, intergender och queerpersoner. För den som är heterosexuell cisperson kan köns- och sexualitetsnormer kännas bekväma och självklara. Det ligger ett privilegium i att ”tillhöra

normen” eftersom detta av samhället ses som normalt och eftersträvarsvårt och samhället i stort är inrättat efter dessa normer. I sin tur påverkar det synen på icke-heterosexuella, trans- och queerpersoner, som historiskt setts som avvikande. De som bryter mot normerna behöver ta ett aktivt beslut om de ska vara öppna eller inte.

Av de livsberättelser jag tagit del av framgår som tidigare sagts att heteronormen och könsnormer fortfarande ter sig så pass stabila att de medför att icke-heterosexuella, trans- och queerpersoner ofta reflekterar runt öppenhet och döljande. Livsberättarna formulerar sig på olika sätt om detta:

Har jag en skyldighet att redovisa för alla?

Jag är inte den som hela tiden går runt och exklamerar att jag är gay.

Det är alltid lite svårt inför chefsbyten – och de sker ganska ofta. När ska jag säga det? Hur?

Jag är rädd för att få negativa reaktioner om jag säger något på jobbet.

Jag vet att transpersoner är extra utsatta i hbtq-gruppen, därför är jag extra rädd.

Jag blev av med jobbet en gång på grund av min sexualitet. Därför är jag numera öppen bara i privatlivet.

Jag passerar ganska bra och försöker smälta in, jag är sådan till min person, inte för att jag är rädd.

På förskolan säger de att manliga förebilder behövs. Jag tror inte de menar homosexuella manliga förebilder.

Det är svårare att vara öppen när jag är singel.

Flera vittnar om att det kan vara enklare att vara öppen när de lever i en parrelation eller i familj. Det faller sig naturligare att referera till partner och familj i vardagliga sammanhang där alla i exempelvis en arbetsgrupp talar om sina liv utanför arbetet. Samtidigt finns en heteronormativ föreställning om vad en familj är.

Jag märker av väldigt mycket nu i samband med graviditet och att få barn. Då kommer många kommenterar om pappan. Folk utgår direkt ifrån att det finns en pappa. [...] Jag drar mig för att säga att jag är gay till familjer som har barn på förskolan [...] är rädd att någon tycker att det är fel och ställer till en scen om jag ska skola in deras bebisar. Men stegvis blir jag mer öppen.

Några av dem som är lite äldre tycker sig kunna konstatera att det är lättare att vara öppen idag, till skillnad från för 20–30 år sedan.

Jag var länge gaysmygis och kom ut sent. När jag var ung såg jag inget positivt som kunde kopplas till att vara gay, inga förebilder. När det någon gång pratades om gayliv var det i samband med hiv/aids. Det har lett till en ganska negativ självbild för mig. För min del har manskören Hellmans Drengar varit mycket betydelsefull. Förutom att sjunga arbetar vi aktivt med manlighet med ett normkritiskt perspektiv. Det har lett till en friare syn på mig själv och på att vara homosexuell.

Citatet säger något om organisations- och föreningslivets roll som skyddande och trygg zon, där det går att få bekräftelse för hela sin person. Flera söker upp skyddade zoner: föreningar, församlingar, klubbar och umgänge där en känsla av självklarhet upplevs.

Jag kan verkligen inte känna att jag självklart kan vara öppen i alla sammanhang i staden. Det är alltid något att överväga för- och nackdelar med – om en kommer att bli antastad, utfrys, häcklad, får svara på fördomsfulla frågor, bli utsatt för våld osv osv. Det är bara på uttalat lesbiskt separatistiska eller i queera feministiska sammanhang som det är helt lätt och självklart att vara helt öppen.

Vi är med i Hagakyrkan. En församling där vi känner oss väldigt hemma och där vår relation är som vilken annan relation som helst.

De allra flesta nämner betydelsen av West Pride som uppfattas som en avgörande åtgärd för ökad inkludering.

När hela staden är fylld av regnbågsflaggor, en fantastisk känsla! Mycket lättare att känna sig tillhörig staden, som att den är min och jag får finnas och synas i den.

Det känns fantastiskt när hbtq-festivalen är i stan, flaggorna gör att jag blir alldeles stolt och glad!

Majoriteten av dem som bidrar till undersökningen med sina erfarenheter vittnar om grader av öppenhet.

Jag känner att jag/vi kan vara öppna i offentliga miljöer i hela staden, som caféer, uteställen och ute på stan. Vi går ofta och håller varandra i handen och är inte rädda för att pussas på stan.

Jag kan inte påstå att vi kan vara helt öppna fast det går framåt. Jag har delvis varit öppen på min arbetsplats men aldrig i relation till klienterna/brukarna. Det innebär ibland att jag känner mig falsk och inte trogen mig själv. Jag hade exempelvis en chef som sa att homo-sexuella var en avart.

Det är lättare att vara öppen inne i Göteborg [än i boendestadsdelen] även om det även där känns svårt att hålla handen... och pussas hejda vid stationen känns inte alls bra, så avsked får man göra hemma och sen bara en snabb kram på stationen. Egentligen har det inte hänt något som gör rädslan befogad men jag upplever en ständig oro i alla fall.

Man blir rätt duktig på att läsa av situationer och människor. Vi är till exempel mer försiktiga när vi går på fotboll, det kan vara mycket hets och känslor i luften. Då håller vi inte varandra i handen eller pussas. På kulturevenemang däremot känns det väldigt accepterat.

En vanlig strategi bland livsberättarna är att om de får en fråga om sexuell läggning eller kön så svarar de ärligt. Flera nämner att de vill undvika att bli sedda enbart som en sexuell läggning eller en könsidentitet, utan vill att omgivningen ska få möta dem som människor innan de kommer ut.

Framförallt väcks frågan om personernas egen öppenhet i heteronormativa situationer. Känslor av rädsla, upplevelser av exkludering och annorlundaskap men också av öppenhet och inkludering påverkar varje persons ställningstaganden (Lindholm 2010). Vissa vittnar om att de är osäkra på hur rädda de behöver vara egentligen, men att de lever i en föreställning färgad av rädsla som spås på av exempelvis fördomar de möter eller medierapportering om hatbrott, anti-gaylagar och nationella och internationell politiska skeenden. Deras livsberättelser associerar till införlivad homofobi, vilket innebär att de har blivit så vana vid diskriminerande behandling att de omedvetet accepterat omgivningens fördomsfulla inställning (Beredenius & Törnquist 2007).

För några år sedan när jag gick i högstadiet i Göteborg fick vi höra i samlevnads- och sexualkunskapen att det varken var okej eller normalt att vara bög. "Det är äckligt och det dom håller på med är sjukt", sa läraren. Det var många kommentarer och jag trodde länge att jag var sjuk, onormal och äcklig och att mobbarna hade rätt i alla de elaka sakerna de sa eftersom denna lärare som jag såg upp till också sa nedvärderande saker.

Men det finns bland livsberättelserna också vittnesbörd om en positiv, öppen och stödjande omgivning.

Jag kom ut ur garderoben när jag var 69 år. Jag är en äldre person med allt vad det innebär av livserfarenhet, beläsenhet, självsäkerhet osv. Och jag uppfyller vithetsnormen. Många kände ju mig sedan årtionden och reagerade med viss förvåning men också med kommentarer som: "Det är klart du måste kunna vara den du är, något annat vore ju förfärligt." Överallt blir jag vänligt bemött – på sin höjd ses jag som lite intressant ibland. En fördom har jag fått göra mig av med, nämligen att äldre skulle vara negativt inställda till transpersoner. Något sådant har jag aldrig upplevt.

Jag har alltid tyckt om att åka till Göteborg när jag var liten. När jag skulle välja studieort föll därför valet på Göteborg. Nu har jag bott här i snart ett år. Jag trivs mycket bra i Göteborg, på universitetet och med mina studiekamrater. Där är jag helt öppen. Enstaka gånger skämtas det om bögar men jag uppfattar det ungefär som när man skämtar om kungen. Det är inte elakt eller negativt och inte riktat mot mig.

Ett perspektiv på öppenhet och dubbelliv – som ibland glöms bort – är barnens. Barn i regnbågsfamiljer kan sägas få överta komma-ut-processen när de pratar om sin familj. Liksom vuxna behöver barn i regnbågsfamiljer överväga om, hur och när de ska berätta att de lever i en familj som skiljer sig mot kärnfamiljsnormen (Hanssen 2014). Precis som för unga hbtq-personer är det därför viktigt att förskola och skola medvetet förhåller sig till hbtq och olika typer av familjebildning.

En aspekt som några livsberättare tar upp är tystnad. En tystnad som uppstår när personen är öppen i den aktuella omgivningen, till exempel i en personalgrupp.

Det jag tänker på är mest de uteblivna frågorna, från kollegor. Om vad jag gjort i helgen.

Nu när jag förlovat mig märker jag att jag inte får samma frågor, eller samma lyckönskningar som motsvarande heteropersoner fått. Folk verkar lite frånvarande när mitt liv kommer på tal.

I livsberättelserna finns med andra ord exempel på dubbellivssituationer. Vardagliga sociala situationer med heteronomen som relief, där frågor om öppenhet och döljande väcks. De personer som bidrar till undersökningen strävar inte efter att leva dolda, tvärtom. Men i vissa situationer väljer de att vara dolda, andra situationer är mer uppfordrande och känns viktiga att vara öppna i.

En annan form av tystnad, eller osynliggörande, kan omge hbtq-personer med funktionsnedsättningar. De bryter inte enbart mot heteronormen utan också mot normativa föreställningar om funktionalitet, kropp och utseende. Inte sällan ses de av omgivningen som könlösa och asexuella. Komma-ut-processen kan handla om mer än att bryta mot heteronormen; att göra sig till könsvarelse och till sexuellt aktiv. Samtidigt har crip-attityden börjat sprida sig i funktionshinderrörelsen, det vill säga att personer med funktionsnedsättningar ifrågasätter begreppet normalitet på en mängd olika vis, exempelvis kroppars normalitet. En del av det frigörande arbetet handlar också om att slippa stereotypa och förminsande uppfattningar, som närmast är fastklistrade på personer med funktionsnedsättningar (Ericsson 2010). Personer med bland annat intellektuella och psykiska funktionsnedsättningar omges av ett historiskt stigma. Människor som på olika sätt skilde sig från normen kategoriserades ofta som "sinneslöa" i Sverige mellan åren 1860–1960 och var föremål för åtgärder från samhällets sida, exempelvis tvångssterilisering (Runcis 1998).

Organisationen Forum Skill i Göteborg driver projektet Fördom & Stolthet som vänder sig till personer med intellektuella funktionsnedsättningar men också till personal. Fördom & Stolthet har producerat utbildningsmaterial och erbjuder bland annat workshops och föreläsningar om kön, sexualitet och normer (www.forumskill.com).

■ *Veteran sätter press på äldreomsorgen*

Ytterdörren står välkomnande öppen och Berit Larsson är nöjd. Hon har just listat ut hur en powerpointpresentation ska musiksättas. Pricken över i:et inför nästa föreläsning om hbtq och äldre. Berit Larsson var med och startade påtryckargruppen HBT-seniorerna för att äldre hbtq-personer ska få ett värdigt och respektfullt bemötande i bland annat vård och omsorg.

I Göteborg är Berit Larsson känd som nestor på flera områden, till exempel inom pedagogik, feminism och hbtq-aktivism. Uppskattad talare. I ungdomen svensk mästare i höjdhopp. Numera är det exempelvis forskning i genusvetenskap och HBT-seniorerna som upptar tiden. Hon har också en plats i Göteborgs Stads HBTQ-råd.

Hon beskriver sig som en igångsättare och var med och startade bland annat Kvinnohuset i Göteborg i mitten av 1970-talet, vilket senare ledde till starten av Kvinnofolkshögskolan, den första i sitt slag i Sverige. I år, 2014, fick Berit Larsson tillsammans med Gunhild Kyle Göteborgs stads förtjänsttecken för sina insatser på bland annat Kvinnofolkshögskolan. Skolan har en feministisk grund och har sedan starten varit ett nav för aktivism, inte minst lesbisk och på senare år för hbtq-frågor i vidare mening.

Göteborg har beskrivits som en homo-ovänlig stad, ”bögknackarstaden nr 1” men när Berit Larsson berättar om sjudande lesbisk aktivism under 1970- och 80-talen träder en annan bild fram.

– Jag tror att det framförallt var homosexuella män som blev måltavlor för den homofientlighet som tillskrivs Göteborg. Den fanns i bakgrunden men främst var det den feministiska kampen och kvinnors frigörelse från män och könsnormer i hela samhället som var vår utgångspunkt. Vi upplevde en slags eufori i och med att lesbiskt liv kunde synliggöras.

Under 1950-talet präglades samhället i stort av tvåkönsnormen vilket bland annat innebar att män i allmänhet kunde leva ett mer offentligt liv medan kvinnor förväntades ägna sig åt hem och barn. Detta könsegregerade mönster gick delvis igen bland lesbiska och homosexuella, visar sociologerna Margareta Lindholm och Arne Nilsson i *En annan stad: Kvinnligt och manligt homoliv i Göteborg 1950–1980*. Homosexuella män blev synligare i offentligheten på ett annat sätt än kvinnor. 1970-talet innebar kvinnofrigörelse på många fronter vilket också synliggjorde lesbiskt liv på ett nytt sätt, också inom ”homorörelsen”. Trans- och queerpersoners synlighet och inkludering i rörelsen har kommit först senare.

Utöver den öppenhet som hela tiden funnits i aktivistiska kretsar ser Berit Larsson en mer allmän öppenhet i Göteborg.

– Jag trodde nog aldrig att jag skulle få uppleva att se regnbågsflaggan över hela Göteborg, vilket numera sker flera veckor varje år, runt West Pride. Det är stort.

Politisk strategi har varit ett signum för hbtq-rörelsen och Berit Larssons långa erfarenhet kanaliseras in i HBT-seniorerna som bildades 2008. Seniorerna har flera stora frågor på sitt bord: äldreboende, vård och omsorg, liksom hbtq-kompetens när det gäller god man/förvaltare.

Systemet för att ge vård och service till äldre är precis lika heteronormativt utformat som de flesta andra samhällseliga sektorer. Sverige, liksom många västländer, har generellt sett en allt större andel åldrande befolkning. Folk är friskare längre upp i åren och lever allt längre. Det betyder att antalet äldre hbtq-personer också ökar. I kartläggningen *Äldre hbt-personer och kommunernas vård och omsorg om äldre*, gjord av Socialstyrelsen 2013, uppskattas att omkring 15 000 äldre hbt-personer har hemtjänst eller bor i särskilt boende. I kartläggningen ingick fem av Göteborgs stadsdelar, med endast en, Västra Hisingen, besvarade Socialstyrelsens frågor. Kartläggningen kom fram till att alltför få kommuner arbetar för äldre hbt-personers likabehandling. Mindre än tio procent av kommuner och stadsdelar, däribland Västra Hisingen, har inte tagit upp äldre hbt-personer i fortbildning eller information till personalen under det senaste året. Västra Hisingen uppger att frågor som rör äldre hbt-personer inte tagits upp i förvaltningsledning eller nämnd under de senaste tre åren.

– Det är i sådana sammanhang HBT-seniorerna kan påverka, säger Berit Larsson. Att trycka på för att få in hbt i planer, styrdokument och utbildningar – att perspektivet integreras i den ordinarie verksamheten.

Socialstyrelsens kartläggning visar också att få söker äldreboende för samkönade par, vilket inte ska tolkas som om behovet inte finns, utan snarare som att en del äldre inte öppet vill visa sin sexuella läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck.

– En medvetenhet om historien krävs när det gäller frågan om öppenhet. De som nu är äldre har levt i en tid när homosexuella handlingar fortfarande var kriminaliserade och sjukdomsförklarade, de har levt med ett stigma. Många har upplevt att deras sexualitet eller könsöverskridande identitet eller uttryck av samhället setts som avvikande. Det är inte så konstigt att en oro över att kanske inte bli förstörd när en är sårbar, utsatt och i beroendeställning kan leda till ett döljande, till att folk går in i garderoben igen, om de någonsin levt öppet så som vi idag förstår öppenhet.

– För inte så länge sedan kontaktade HBT-seniorerna en traditionell pensionärsorganisation för att inbjuda till samtal om hbtq och åldrande. Först fick vi svaret att: ”Nej, några såna har vi inte hos oss”. Men efter en stunds samtal insåg de att det är troligt att de har ”såna” men att öppenhet inte är självklar.

Ytterligare en aspekt är att äldre hbtq-personer kan ha kapade familjeband. Kontakten med ursprungsfamiljen kan ha upphört och möjligheterna att skaffa egna barn för hbtq-personer var förr begränsade. Det traditionella kärnfamiljsnätverket saknas.

– Där tror jag att det kan skilja sig ganska mycket mellan äldre män och kvinnor. Jag uppfattar att det finns en lesbisk gemenskap på ett annat sätt än bland män, vilket kanske också beror på att flera av oss varit aktiva i den feministiska rörelsen. Det märker vi i HBT-seniorerna som är en blandad grupp. Samtidigt har hbtq-personer ofta en egenvald ”familj” – vänner med familjestatus – vilket omgivningen inte alltid uppfattar.

Bland det HBT-seniorerna arbetar för är att vård och omsorg blir hbt-diplomerad eller certifierad. Där har Västra Götalandsregionen kommit en bit på väg med diplomering av barnmorskemottagningar och vissa specialistmottagningar. Göteborgs stad och Västra Götalandregionen som gemensamt driver ungdomsmottagningarna har låtit hbt-diplomera några av dem.

Äldreboenden och hemtjänst är dock kommunala ansvar. En motion i kommunfullmäktige 2011 föreslog att alla verksamheter i Göteborgs stad skulle hbt-diplomeras men den avlogs. Hittills har kommunen låtit hbt-diplomera elevhälsan. Stadsdelen Majorna-Linné har hbt-certifierat fritidsverksamheten.

Som tidigare sagts deltog inte tillfrågade stadsdelar i Göteborg i Socialstyrelsens nyligen gjorda kartläggning. En annan studie från 2013, *Förutsättningar för ett integrerat HBTQ-perspektiv i äldreomsorgen*, undersökte två icke namngivna stadsdelar i Göteborg. Den visar att det finns en tröghet i implementeringen, beroende på flera faktorer. Trots uttalad vilja att driva perspektivet tenderade det att hamna i skymundan i konkurrens med andra frågor, exempelvis jämställdhet eller optimerad bemanning.

Förhållandevis ofta definierades hbtq som ett icke-problem – ”det bor inga såna här” – varvid personal inte ansåg sig motiverad att jobba med frågan. En annan aspekt som angavs i studien är att äldre människor avsexualiseras i allmänhet och att sjukdom och ålder gör sexualitetsfrågor irrelevanta. Detta visade på en tämligen grund kunskap av vad hbtq-perspektivet innebär i fråga om exempelvis familje- och anhörigsituation. Väninnan som kommer på besök kan i själva verket vara en partner. Samtidigt fanns det också en åsikt bland seniorer på boenden om att frågan är känslig och lite snuskig – perspektivet kom uteslutande att handla om sexualitet – det sexualiserades (Svensson 2013).

Personalens okunskap och homofobiska attityder bland medboende kan leda till att äldre hbtq-personer helt enkelt knuffas tillbaka in i garderoben. En väntande omsorgs- och vårdssituation är även att personer med hiv åldras (Christiansen 2013).

För att lyfta äldre frågor med inriktning på vård och omsorg arrangerade HBT-seniorerna en hel-dagsutbildning 2012 – *När regnbågen grånar*. Seniorerna är också flitigt anlitade som föreläsare i olika sammanhang. Berit Larsson och HBT-seniorerna ser framför sig att Göteborgs stad skulle kunna inrätta ett centralt HBTQ-kontor, som skulle kunna vara en resurs för både stadens verksamheter och för hbtq-samhället.

– En förebild vi har är staden Manchester i England. Där finns exempelvis två kommunalråd vars uppgift är att arbeta med hbtq- och rättighetsfrågor, vilket sker i nära samarbete med hbtq-samhället. De har besökt Göteborg och bland annat haft ett möte med kommunstyrelsen. Staden Manchester finansierar också ett hbtq-center där många olika intressegrupper samlas under samma tak. Dessutom finns ett kommersiellt kvarter – Canal Street Gay Village.

Bemötande

Bemötandesituationer finns återgivna på flera håll i rapporten men det finns anledning att ägna temat extra utrymme, inte minst på grund av diskrimineringslagens paragraf 17, den så kallade bemötandeparagrafen, som förbjuder offentliganställda att diskriminera i bemötandet av allmänheten.

Göteborgs stad har sedan mitten av 2000-talet intensifierat arbetet för mänskliga rättigheter, där bland annat hbtq-området ingår. Stadens budget har tydligt markerat att området finns på dagordningen. Uppdraget att tvätta bort ryktet som landets mest hbtq-ovänliga stad har tagits på allvar.

Många av livsberättarna vittnar också om att de möts med respekt i olika offentliga verksamheter och på sina arbetsplatser i offentliga verksamheter.

Strävan efter att få ett gott bemötande och acceptans för sitt val av familjebildning är stor och rädslan för att ens barn ska känna sig utanför eller udda hänger som ett ok över föräldrarnas axlar. Det bemötande vi har fått från förskolan har varit ett gott bemötande från dag 1. Förskolan har inte gjort någon grej av hur vår familj ser ut. Personalen frågade hur vi vill att de kallar oss inför vår dotter. Både jag och min fru kallar oss mamma. ”Bra”, sa personalen, ”då säger vi mamma S och mamma A. [...] Jag kommenterade vid ett tillfälle att det var skönt att det inte stod mammas och pappas namn vid barnens klädplatser. Svaret var ”att det slutade vi med för längesedan”. Så otroligt skönt.

Jag valde en mvc med hbtq-inriktning och en barnmorska som jag blivit rekommenderad när jag sökt på internet. [...] En VÄLDIGT bra person och jag kunde inte fått ett bättre bemötande.

Min sambo hamnade på sjukhus i Göteborg nyligen. Vi kunde inte blivit bättre bemötta. Personalen gav oss värme, hjälpsamhet och generositet.

Jag har kommit ut som transperson på arbetet för en dryg månad sedan. Alla är väldigt respektfulla och försöker säga rätt namn och pronomen. Kunde inte bitt om en bättre arbetsgrupp att komma ut i!

Flera respondenter berättar att de söker information om exempelvis vård och förskola via sociala medier på internet. Genom Göteborgs stads hemsida är det svårt att få denna information. På *Västra Götalandsregionens* hemsida framgår av en lista att barnavårdscentraler som ingår i Närhälsan i Göteborg är hbt-diplomerade. Totalt har 96 mottagningar inom *Närhälsan* diplomerats i regionen.¹ Detta är dock inget som framgår på de enskilda bvc eller mvc-mottagningarnas hemsidor, exempelvis i information om föräldragrupper eller med regnbågsflaggor. Våren 2014 var ett fåtal vårdcentraler i regionens regi hbt-diplomerade, i Göteborg fanns en, Askims vårdcentral. De diplomerade vårdcentralerna hade valt att visa detta på sin hemsida, vilket underlättar för kommuninvånare som vill söka och förvissa sig om var kompetensen finns.

Relativt osynlig är också Gamlestadens ungdomsmottagnings regnbågsdrop-in som startade våren 2013. Via en sökning på ”regnbågsdrop in” på goteborg.se går det att hitta informationen. Vid en förfrågan framgår att besökare på regnbågsdrop-in tycker att verksamheten är viktig men att den är förhållandevis okänd i hbtq-samhället. Bland annat efterfrågas resurser för att kontinuerligt nå ut i hbtq-samhället via olika kanaler (Ek-Williamsson).

Även när det gäller förskolor söker föräldrar information genom facebook och andra sociala medier. Flera är nöjda med de förskolor de hittat, uppenbarligen finns genus- och hbtq-kompetens på en del förskolor. Genom att gå igenom ett hundratal förskolor på Göteborgs stads hemsidas första nivå, kan jag konstatera det är svårt att hitta information om huruvida hbtq-kompetens existerar någonstans.

1. (<http://www.narhalsan.se/sv/start sida/For-Vardgivare/hivprevention/Hbt-diplomerade-mottagningar/>) (2014-06-16)

Därför skickade jag frågor till de åtta förskoleadministrationer som finns i Göteborgs stad.

Finns det inom ert område förskola/förskolor/avdelningar med hbtq-kompetens (exempelvis hbtq-diplomerad, certifierad)?

Om ja, hur informeras om detta?

Tre svar inkom:

Askim, Frölunda, Högsbo: Jag har haft din fråga på remiss till våra förskolechefer i AFH och vi har ingen avdelning eller förskola som har pedagoger med certifiering eller diplomerad i HBTQ-frågor. däremot arbetar flera i ett målmedvetet arbete i frågan, men som sagt ingen diplomerad el dyl.

Centrum: Förskolecheferna lyfter inte specifikt ut diskrimineringsgrunden ”sexuell läggning” eller ”överskridande identitet” utan snarare beskriver sitt likabehandlingsarbete som helhet. I Centrum har vi antagit ett normkritiskt perspektiv på alla våra verksamheter. Vi har medvetet arbetat för att vi inte skall ha t e x särskilda HBTQ-certifierade förskolor/skolor (att jämföra med särskilda förskolor för nyanlända barn, barn med funktionsnedsättning eller annan trosuppfattning eller religion). Centrum har arbetat med det normkritiska perspektivet och haft en genuspedagog i fem år och alla chefer i sektor utbildning har gått en jämställdhetsintegreringskurs med processhandledning. Allt utifrån en normkritisk utgångspunkt. Det arbetssätt Centrum valt handlar om att lyfta allas kunskapsnivå. Det är långsamma processer, men med detta arbetssätt är förhoppningen att en långsiktigt grund läggs för både barn och medarbetare i Centrum.

Majorna-Linné: Många kommunala förskolor arbetar medvetet med genus och jämställdhet. Nej, ingen kommunal förskola har detta (hbtq) som profil. Vet däremot inte hur det är med de fristående förskolorna i stadsdelen. [*Fritidsverksamheten i Majorna-Linné är hbt-certifierad, dock ej förskola, förf. komm.*]

Kompetensen tycks finnas fläckvis och under utveckling. Eftersom det kan vara värdefull information för föräldrar i val av förskola till sina barn är det rimligt att informationen finns på Göteborgs stads hemsida. En rekommendation är att se över informationen om kommunal service med avseende på att inkludera hbtq.

Bemötande i vården och omsorg tas upp av flera respondenter. Sjukvården drivs av Västra Götalandsregionen, medan omsorg är ett kommunalt ansvarsområde.

Förutom det tidigare nämnda exemplet om frågor till lesbiska angående pojkvän nämns andra situationer.

När jag sökt vård för psykiatriska problem läggs oproportionerligt stor vikt vid min sexualitet.

Jag som lesbisk blir i sjukvården ofta tillfrågad om vi använder kondom, trots att jag informerar om att jag lever med en kvinna.

Jag sökte läkare för hudutslag på halsen. Läkaren frågade om jag hade pojkvän. När jag sa nej och att jag inte är intresserad av killar frågade hon: är du bara intresserad av tjejer? Jag förstår inte vad det hade med utslagen att göra.

Jag kommer speciellt ihåg en gång i vården, när jag gick hos en sjukgymnast. Hon frågade om jag hade pojkvän. Jag svarade att jag inte hade det men att jag har en kvinna i mitt liv som jag älskar mycket. ”Jag förstår att det är du som är mannen i förhållandet.”, sa hon då. Sen antydde hon att det skulle gå över.

Jag har gett upp om psykvården, som jag regelbundet behöver besöka. Genom åren har jag tydligt märkt att de inte vill veta något om den delen av mitt liv. För ett tag sedan berättade jag för en sköterska – det är ju nya hela tiden – att jag är bisexuell. ”Det får du leva med.”, sa hon som om det vore en kronisk sjukdom.

Jag arbetar på ett av stadens äldreboenden och det jag känner är att jag väldigt gärna, när jag blir gammal och kanske behöver hemtjänst eller bo på ett äldreboende, vill är att personalen är utbildad i hbtq. Jag vill inte, betona INTE, behöva sitta och förklara eller försvara mitt liv för oförstående personal i den tiden av mitt liv då jag är skör och skröplig. Om det inte blir bättre med det kommer jag att vilja bo på ett boende för enbart hbtq-personer.

Med anledning av citatet om äldreomsorg kan tilläggas att den ideella föreningen HBT-seniorerna i Göteborg driver bland annat boendefrågor och hbt-certifiering alternativt hbt-diplomering av vård- och omsorgsenheter. HBT-seniorerna beskrivs närmare i avsnittet *Hbtq-organisering i Göteborg*.

Under 2013 har utbildningsförvaltningen genomfört hbt-diplomering inom den kommunala gymnasie- och gymnasiesärskolans elevhälsovård. Rektorer, skolsköterskor, kuratorer och psykologer samt studie- och yrkesvägledare har utbildats. På elevhälsomottagningarna finns en regnbågsflagga för att visa att kompetensen finns (Males 2014).

Det ska också sägas att flera av dem som haft negativa erfarenheter av bemötande också har goda sådana. Många vittnar om ett gott bemötande – om än heteronormativt – där inte deras sexualitet ifrågasatts. En del har vant sig vid inledande, ibland nyfikna, frågor som inte är relevanta för deras ärende. Några har också tagit på sig en ”utbildningsplikt” i bemötandesituationer för att förekomma kränkningar. De betraktar hbtq som ett kunskapsområde där de själva kan bidra till att öka personalens kunskaper. Flera berättar att de, särskilt i början av komma-ut-processen, kände sig glada och tacksamma över att inte bli ifrågasatta.

De negativa erfarenheterna sätter dock spår och uppfattas som respektlösa och i vissa fall kränkande. Det kan också påverka benägenheten att söka vård, hjälp och stöd.

Möten med socialtjänsten beskrivs av några livsberättare som heteronormativa erfarenheter. När det gäller det tidigare nämnda exemplet från en våldsutsatt gaykille som nekades hjälp att komma ifrån förövaren reflekterar personen i fråga över att om han varit kvinna skulle han fått ett annat bemötande när han sökte hjälp. Händelsen utspelade sig år 2010 men aktualiserar frågan om beredskap för våldsutsatthet i icke-heterosexuella relationer.

En annan livsberättare skriver:

När jag sökte ekonomiskt bistånd från socialtjänsten delade jag lägenhet med en kille. De menade att han kunde försörja mig, ignorerade mig när jag sa att jag är lesbisk och att han var en inneboende. Dessutom satte de in mitt ekonomiska bistånd på hans konto.

Frågan om hur hbtq-kompetensen ser ut i socialtjänsten fick följande svar från områdescheferna:

Ungdomsmottagningarna är HBT-diplomerade men annars så är beskedet att ingen sådan grundläggande kompetens finns inom socialtjänsten. Det har gjorts satsningar under åren för att öka medvetenheten men...

Sammantaget, utifrån livsberättelserna och förfrågningar, verkar hbtq-kompetens finnas fläckvis bland stadens verksamheter som har som uppgift att möta och ge service till kommuninvånare. Informationen om var den finns ges sällan via stadens egna kanaler utan brukare söker på sociala medier.

Relativt ofta nämner livsberättare att de själva driver på i kompetensfrågan på sina arbetsplatser. Bland annat informerar de om seminarier på West Pride som utbildningstillfällen. Detta behandlas utförligare i avsnittet *Hur inkluderande är Göteborgs stad som arbetsgivare?*

Erfarenheterna när det gäller annan service ser lite olika ut.

Vi beställde pizza för avhämtning ganska nyligen. När vi väntade pussades vi. Då kom en personal fram och sa till oss att det inte såg så snyggt ut att vi satt där och pussades.

Någon som lever i en parrelation har erfarenhet av självklarhet i kontakter med bank, försäkringsbolag och butiker (köp av förlovningsring), medan däremot en lesbisk singel tycker det är trött-samt när banken utgår ifrån att hon som lånesökande ”kanske träffar en kille”. Här kan nämnas att branschorganisationen Företagarna gav ut *En HBT-handbok för företagare* 2013 som betonar vikten av att kunder känner sig respekterade.

Utsatthet

Utsatthet kan i de flesta fall förstås i relation till heteronormen, det är så att säga i mötet med normen utsattheten uppstår. Konsekvenserna av det mötet har många uttryck; heterosexism,

diskriminering och hatbrott är några exempel. Vanligt är utestängning och osynliggörande.

En bidragande orsak till utsatthet är bristande information och oprofessionellt bemötande från samhällsinstanser. Bland hbtq-personer finns en utbredd misstro mot samhällsintanser som polis och socialtjänst. Många är osäkra på vilket bemötande de skulle få eller utgår från att de skulle bli negativt bemötta (RFSL 2013).

Som detta avsnitt bland annat diskuterar är det svårt att få fram relevant information riktad till hbtq-samhället om hjälp och stöd vid exempelvis våldsutsatthet i Göteborg. Informationsbrist kan spå på utsatthet och hindra människor från att söka hjälp eller polisanmäla. Osynliggörande är en härskarteknik som signalerar betydelselöshet. Det gäller för stadens verksamheter att bryta ned denna barriär och skapa förtroende i hbtq-samhället.

På individnivå är utsatthet ett begrepp som inte så enkelt låter sig definieras. En del livsberättare refererar till exempelvis dubbellivssituationer som odramatiska och oproblematiske, medan andra uppfattar sig som utsatta i dessa situationer. Nyfikenhet från till exempel samhällsinstanser som socialtjänst och sjukvård kan också uppfattas på olika vis; som integritetskränkande eller som positivt inställt sökande efter kunskap.

En del refererar bakåt i tiden: *”Allt elakt de sa i skolan”, ”Har ofta känt mig avvikande under skoltiden.”, ”Har fått nedvärderande kommentarer.”* Även om flertalet livsberättare påpekar att de numera har det ganska bra och lever förhållandevis öppet finns det smärtsamma minnen som delvis präglar synen på dem själva och på omgivningen och som berör känslor som rädsla och stress. Ibland används begreppet *minority stress*, en psykosocial stress till följd av att vara i minoritetsposition, eller till följd av normbrytande. För hbtq-personer kan stressfaktorer vara heterosexism, stigmatisering och internaliserad homofobi (NCK 2009:2) Det har lett till en ökad vaksamhet och uppmärksamhet på omgivningen.

Jag var förr extremt stressad över att inte på jobbet kunna berätta att jag skulle flytta ihop. Jag blev sjuk av det. Till slut undrade chefen över min sjukfrånvaro. Då, i slutet av 1990-talet, hade Göteborg blivit känd för sin homo-ovänlighet. Jag fick åberopa chefens tystnadsplikt för att försäkra mig om att det jag sa inte spreds på arbetsplatsen. När vi fick in en vårdtagare [på äldreboendet] som var bög kunde jag till slut komma ut inför fler kollegor. Det var en svår och krävande process.

Nu har jag förlovat mig och jag var livrädd för att gå till jobbet med en ring runt fingret.

Det subtila: osynliggörandet, bögskämt, bögnojjan, det är som ett bakgrundssus som alltid finns där.

Några personer nämner utsatthet i förhållande till omsorgstagare/brukare/klienter. Myten att homosexuella män skulle vara pedofiler förekommer. En livsberättare som arbetar på en kommunal förskola råkade ut för sådana anklagelser under våren 2014 vilka orsakade en såpass allvarlig konsekvens som avstängning från tjänst. Visserligen tillfälligt men *”Det kändes som en kniv i ryggen att få allvarliga anklagelser riktade mot sig”*. Personen upplevde att panik uppstod när anklagelser framfördes till arbetsgivaren. Stödet från arbetsgivaren – Göteborgs stad – och arbetskamrater var dock gott även om bättre beredskap och en handlingsplan för den sortens situationer efterlyses av den livsberättare som blev utsatt. Personen är nu tillbaka i tjänst och anser sig ha fått upprättelse och ursäkter men tror att män, särskilt homosexuella, i förskolan har ögonen på sig. En annan livsberättare säger:

Jag jobbar med ungdomar, ofta pojkar, och är rädd för att väljas bort i behandlingssammanhang om det blir känt att jag är bög. På sikt skulle det kunna leda att jag förlorar jobbat. Jag är också rädd över att det fortfarande verkar göras en koppling mellan homosexualitet och pedofili. Det är till och med så att jag undviker vissa aktiviteter, till exempel gå på simhall, med de unga för att inte på något vis kunna anklagas för något otillbörligt.

Diskriminering

En del av respondenterna ger uttryck för att ha utsatts för diskriminering i olika sammanhang, även om de inte alltid benämner det så själva. Exempelen från en del vårdsituationer som refereras i rapporten kan tolkas som negativ särbehandling, liksom exempel från socialtjänsten.

Flera livsberättare berör verksamheter som söker familjehem eller kontakt- och stödpersoner bland allmänheten. Inledningsvis bemöts familjen eller personen på ett positivt sätt eftersom det från myndighetens håll uttrycks att det är svårt att hitta familjehem eller kontaktpersoner.

Under intervjun verkade handläggaren väldigt intresserad, och berättade att de hade ont om kontaktpersoner. I slutet av intervjun frågade hon om mig och mitt liv, och jag berättade att jag bodde med en kvinna. Jag märkte att det hände något, men visste inte vad. Senare samma eftermiddag ringde hon mig och frågade hur jag tänkte att de skulle göra – om de skulle matcha mig med en man eller en kvinna. Hon sa att de i vanliga fall brukade matcha män med män och kvinnor med kvinnor, för att personerna som skulle få kontaktperson inte skulle fatta tycke för kontaktpersonen. Nu visste hon inte vad de skulle göra. Jag hörde inte av dem på ett över ett halvår – när de hörde av sig igen var jag inte längre intresserad, på grund av det som hänt.

Citatet ovan vittnar om en handfallenhet som i sin tur leder till särbehandling, inte sällan i form av tystnad. Utgångspunkten i just det här fallet är också en heteronormativ syn på klienter/brukare: *Hon sa att de i vanliga fall brukade matcha män med män och kvinnor med kvinnor, för att personerna som skulle få kontaktperson inte skulle fatta tycke för kontaktpersonen.*

Andra har anmält intresse för att bli familjehem och då fått till svar att det helst ska vara en man och en kvinna. En respondent som själv arbetar inom socialtjänsten påtalar att kärnfamiljsidealet fortfarande är starkt och kunskapen om andra familjebildningar är låg inom socialtjänsten och familjerätten. Flera påpekar det juridiska vakuum som uppstår för familjer med exempelvis barn födda i surrogatarrangemang.

Diskrimineringsombudsmannen, DO, för statistik på antal diskrimineringsärenden. Ackumulerat från 2009 till 2014 har totalt 216 ärenden gällande diskrimineringsgrunden sexuell läggning drivits, varav 22 kom från Göteborg. Gällande diskrimineringsgrunden könsöverskridande identitet eller uttryck har totalt 86 ärenden drivits, varav 9 från Göteborg.

Göteborgs Rättighetscenter, GRC, är en antidiskrimineringsbyrå inne på sitt tredje verksamhetsår 2014. Av totalt 37 handläggningsärenden under 2012-2013 har 4 handlat om sexuell läggning och 2 om könsöverskridande identitet eller uttryck. Ärendena har handlat om bland annat en transperson som inte fick fortsätta en fas 3-praktik eftersom den är transperson, en privat vårdklinik som menade att två gifta kvinnor inte var ett par, en queer familj som nekades tillträde i bostadsrättsförening, en ickebinär transperson som nekades mastektomi och en könsutredning därför att den inte ansågs omfattas av begreppet ”transsexuell” och trakasserier av homosexuell student på universitetsutbildning (GRC 2014). Under våren 2014 uppmärksammades en stämning mot Västra Götalandsregionen. Ärendet gällde en transperson i samtalsbehandling som av en psykolog ifrågasattes därför att psykologen inte kunde se personen som annat än kvinna.

Hatbrott

Hatbrott är motivstyrt och kan handla om olika typer av brottsrubriceringar, till exempel ofredande, hot, hets mot folkgrupp eller misshandel. Vanligen räknas hatbrott i Sverige efter elva motiv: främlingsfientliga/rasistiska, afrofobiska, antiromska, antisemitiska, islamofobiska, kristofobiska, andra antireligiösa, homofobiska, bifobiska, heterofobiska och transfobiska.

Flertalet av livsberättarna rapporterar att de inte varit utsatta men det finns undantag.

För två år sedan blev jag utsatt för ett misstänkt hatbrott under West Pride. Jag blev mordhotad av en för mig helt okänd person. Jag blev väldigt rädd men lyckades hålla mig samman. När jag sedan ringde och skulle polisanmäla händelsen bröt jag ihop efter samtalet. Jag berättade att jag blivit mordhotad och fick själv påtala att det kunde finnas hatbrottsmotiv eftersom det skedde i samband med regnbågspromenaden. Personen som tog emot min anmälan visste inte vad det var, jag fick förklara att det var ungefär som Stockholm Pride. Sedan fick jag frågan om det syntes på mig att jag var homosexuell.

Mina vänner och jag var på stan, vi hade bland annat regnbågsflaggor. Ett gäng med unga vuxna vita män, klädda i klassiska vit makt-kläder med kängor och bomberjackor, skrek åt oss och började jaga oss. Jag tror de skrek många olika typer av skällsord, bland annat

böggjävlar och att vi skulle dö. När en fick tag i mig och slagit ner mig och såg att jag inte var bögg utan flata så blev han förbryllad och slutade slå. Han sa att han skulle fortsätta slå om jag bara slog tillbaka så på sätt och vis så räddades jag av hans kvinnoförakt. Jag anmälde händelsen men den lades ned på en gång. Jag fick känslan av att polisen tyckte att jag fick skylla mig själv. En annan gång fick jag och min flickvän sten kastade på oss på en spår-vagnshållplats när vi höll hand och kanske kramades. Det var tre-fyra barn/ungdomar, killar, som ropade typ ”ey, är ni bögar eller” och sen började kasta rätt stora stenar. Försökte prata med dem, då spottade de. Sen kom vagnen så vi släppte det. Anmälde inte såklart. Tror att båda händelserna har påverkat så att jag känner mig lite räddare i folksamlingar, att jag tittar mig omkring lite oftare, släpper handen jag håller i utan att tänka mig för, klär och rör mig diskretare om jag går ensam osv.

Vid ett tillfälle har jag fått gatstenar kastade på mig när jag lämnade en klubb på kvällen.

Brottförebyggande rådet, Brå, statistikför homo-, bi- och heterofobiska hatbrott tillsammans. Bland storstadskommunerna år 2012 hade Göteborg 8 anmälningar per 100 000, Stockholm 17 per 100 000 och Malmö 6 per 100 000. 2009 hade Göteborg 10 per 100 000, 2010 halverades anmälningarna till 5 per 100 000 och därefter ses en ökning. Statistik över transfobiska hatbrott förs inte på grund av att de är få, enligt Brå.

Enligt Brå polisanmäls *inte* de flesta hatbrott. När antalet anmälningar minskar kan det tyda på att brottstoleransen ökat snarare än att det faktiska antalet brott minskat (Granath 2014).

En försvårande omständighet när det gäller brottsstatistik och rättsväsendets hantering av hatbrott är att Brå, Polisen och Åklagarmyndigheten använder olika definitioner av hatbrott (Rikspolisstyrelsen 2013). Utöver det finns en tillitsbrist – misstro – som utgör en barriär för hbtq-personer att vända sig till myndigheter när de utsatts för brott, oavsett brottstyp (RFSL 2013).

Hatbrott är inte enbart en polisiär fråga. Enligt 5 kap. 11 § första stycket i socialtjänstlagen (2001:53), SoL, är det socialtjänstens ansvar att *”verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp”*.

Brottsoffer och närstående är sårbara och behöver mötas med empati och kunskap om vad kristillstånd innebär. Socialtjänsten kan särskilt behöva uppmärksamma behovet av akut krisstöd, även för närstående. Ett gott bemötande innefattar också öppenhet för olika typer av nära relationer. Våld förekommer i samkönade relationer, och hbt-personer kan drabbas av hatbrott. En öppen syn på normbrytande identiteter och grundläggande kompetens om hbt-frågor inom socialtjänsten kan förhindra att brott osynliggörs (Socialstyrelsen 2012).

En kartläggning 2010 visade att stora grupper av vuxna brottsutsatta i Göteborg inte får det stöd de har rätt till. Bland dessa grupper finns hbtq-personer, utsatta för hatbrott, hedersrelaterat våld och för våld i samkönade parrelationer även om fokus ligger på kvinnor utsatta för våld i heterosexuella relationer och kvinnor utsatta för sexuellt våld. Dock innehåller kartläggningen en viss begreppsförvirring, exempelvis beskrivs en intervjuperson som homo- och transsexuell och att han lever i en bra och trygg relation med sin flickvän (Carlsson, Wennerström, Borelius, Grundvall & Sahlin 2010).

Som framgått tidigare i *Normbrytande liv i Göteborg* saknas grundläggande hbtq-kompetens på flera håll i socialtjänsten. Enligt uppgift i Göteborgs stads plan mot våld i nära relationer 2014-2018, har social resursförvaltning skapat ett kompetenscentrum för brottsutsatthet² under 2013. Detta centrum avser generell brottsutövning och ett annat kompetenscentrum – Dialoga – arbetar med våld i nära relationer. På Dialogas interna webbsida³ finns rubriken Diffusa signaler och exempel på situationer där det kan vara lätt att missa tecken på våld.

Kommer kvinnan och mannen gemensamt på besök ska man vara uppmärksam på om mannen intar en ledande roll och för bådass talan samtidigt som kvinnan agerar undfallande.

Vissa grupper kan ha speciella svårigheter att söka stöd och är särskilt svåra att uppmärksamma, till exempel personer med invandrarbakgrund eller funktionsnedsättning, eller de som lever i hbt-relationer.

2. <http://socialutveckling.elicitedemo.se/team/kompetenscentrum-for-brottsutsatthet/> (internsida hämtad 2014-05-22)

3. <http://socialutveckling.elicitedemo.se/team/dialoga/om-dialoga/motet-med-valdet/> (internsida hämtad 2014-05-22)

Här förekommer till att börja med en könsstereotyp uppfattning om hur kvinnor och män beter sig. En kan också fråga sig vad *hbt-relationer* är? Avses samkönade parrelationer? I så fall är det lämpligt att skriva ut det, snarare än att använda hbt på ett slarvigt vis i ett så allvarligt sammanhang som våldsutsatthet, särskilt i information som riktar sig till yrkesgrupper som möter våldsutsatta.

Jag invänder också mot formuleringen om att ”ha speciella svårigheter att söka stöd”. De olika kategorier som räknas upp har säkert skilda svårigheter. När det gäller hbtq-området visar flera studier med stor tydlighet att ”svårigheten” handlar om djup misstro mot samhällsinstanser. (Holmberg, Stjernqvist & Jacobson 2008, RFSL 2013, FRA 2013) Det är samhällsinstanser som utgör svårigheten och det bör åligga dem att skapa ett förtroende i hbtq-världen.

På Dialogas interna sida förekommer ibland pronomenet *hen* och ibland *man*. Hen kan möjligen antyda att en medvetenhet om könsidentitet eller könsuttryck och inkludering finns, men eftersom det inte används konsekvent framstår det som otydligt. Det är otillräckligt för att signalera att kompetens på hbtq-området och våldsutsatthet bland hbtq-personer finns, särskilt om informationen riktar sig till yrkesverksamma som möter våldsutsatta.

Kompetenscentrumens webbsidor riktar sig framförallt internt, till medarbetare. Utåtriktad kommunikation om kompetenscentrumen på goteborg.se är mycket kortfattad. Det framgår inte vilken kompetens som finns gällande hbtq och våldsutsatthet. I första hand hänvisas till den västsvenska portalen valdinarrelationer.se.

Partnervåld

Ett fåtal livsberättare nämner våldsutsatthet i samkönade relationer. Det har då gällt främst utsatthet för sexuellt våld och betoningen ligger på bemötandet från socialtjänsten. En känsla av att inte tas på allvar präglar berättelserna. Det finns anledning att påminna om att det enligt uppgift från stadsledningskontoret, avdelningen för individ- och familjeomsorg och funktionshinder, inte finns någon grundläggande hbtq-kompetens inom socialtjänsten i Göteborg.

Göteborg har flera stöd- och kriscentrum för vuxna. Till dem hör Kriscentrum för kvinnor och Kriscentrum för män (social resursförvaltning). Till dessa ställdes följande frågor:

Finns beredskap att ta emot och bemöta personer som utsatts för våld i samkönade parrelationer?

Finns beredskap för att ta emot utövare av våld inom samkönade parrelationer?

Har personalen genomgått någon form av kompetenshöjning på området hbtq? (T ex motsvarande hbt-diplomering inom vården)

Båda kriscentrumen uppger att beredskap finns för att ta emot våldsutsatta och våldsutövare i samkönade relationer. Kriscentrum för män kan under vissa omständigheter erbjuda boende under kortare tid. De uppger också att inte många söker för problematiken våld i samkönade relationer. Ett skäl till detta kan vara att hbtq-samhället i Göteborg inte har kännedom om verksamheten. Tidigare studier visar att benägenheten att polisanmäla och att söka hjälp är mindre i hbtq-gruppen än i gruppen kvinnor som utsatts för partnervåld av en man (RFSL 2013, NCK 2009). Verksamheter som möter partnervåld är ofta utformade efter heteronormativ förståelse av våld, där kvinnor är offer och män förövare. (Holmberg, Stjernqvist & Jacobson 2008) Begreppet våld i nära relationer har i praktiken kommit att betyda mäns våld mot kvinnor och på så vis har samkonat partnervåld och hedersrelaterat våld i viss mån osynliggjorts, både i verksamheter och för hbtq-samhället (NCK 2009). Ett nationellt arbete för att öka kunskapen och förbättra bemötandet i myndigheter som kommer i kontakt med våldsutsatta har påbörjats. *Regeringens strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck (2014)* slår fast att alla våldsutsatta ska mötas av kunnighet och respekt. Strategin betonar också att unga hbt-personer är särskilt utsatta. Regeringen har även utsett en nationell samordnare i syfte att åstadkomma en kraftsamling mot våld i nära relationer genom att bland annat samla och stödja berörda myndigheter, kommuner, landsting och organisationer för att öka effektiviteten, kvaliteten och långsiktigheten i arbetet. Samordnarens uppdrag omfattar alla som kan utsättas för våld i en nära relation, det vill säga, kvinnor, män, flickor, pojkar, barn och hbt-personer. Uppdraget utgår ifrån att våldet kan ta sig olika uttryck, till exempel vara hedersrelaterat.

Personalen på Göteborgs stads kriscentrum för kvinnor och män har enligt uppgift inte genomgått någon specifik utbildning i hbtq-kompetens, exempelvis hbt-diplomering eller hbt-certifiering. Båda centrumen uppger dock att fokus finns på området och kompetensen ska stärkas under innevarande år. Kriscentrum för män har nätverkssamverkan med exempelvis RFSL och Homan i Göteborg, som ett led i kompetenshöjningen.

Under våren antog kommunstyrelsen och kommunfullmäktige i Göteborg en plan mot våld i nära relationer 2014–2018. Planen är framtagen av social resursförvaltning. Det nyinrättade HBTQ-rådet, ett forum för samråd och utbyte mellan hbtq-Göteborg och kommunstyrelsen, hade invändningar mot att planen genomsyras av heteronormativitet, trots att den gör anspråk på inkludering. Våld i nära relationer görs i planen synonymt med mäns våld mot kvinnor och både teoriavsnitt och åtgärdsplan gällande andra våldstyper är utvecklade. Efter ett yttrande från HBTQ-rådet hade rådet och ansvariga på social resursförvaltning ett samrådsmöte om hur planen kan omarbetas i en mer normkritisk och inkluderande riktning, vilket enligt ett beslut i kommunfullmäktige ska ske under 2014 och 2015.

Heders- och skamrelaterad utsatthet

När det gäller hedersrelaterad våldsutsatthet, förtryck eller kontroll rapporterar ingen av livsberättarna om detta. Vid ett offentligt möte i maj 2014, arrangerat av den ideella föreningen Homan Göteborg berättade politikern och människorättsjuristen Robert Hannah om sina erfarenheter från uppväxten i en kristen assyrisk miljö i Tynnered.

Utan att någon behöver säga det vet alla [i gruppen] att hbtq är fel, onaturligt och onämbart. Vad jag vet finns inte ens ett ord för homosexualitet på assyriska. Det sitter i ryggmärken, från de länder många kommer ifrån är exempelvis homosexualitet belagt med dödsstraff. Jag har inte mött våld utan snarare en vardagsheder, ett helt paket med normer och regler om hur man förväntas bete sig och där jag inte tillåts välja själv. Hbtq-personer tvingas att välja mellan att leva i osynlighet eller att komma ut och ta konflikten med familj, släkt och vänner. Jag gjorde det senare efter många år i osynlighet och har nu levt som öppen i några år. Min närmaste familj har inte bestraffat mig men jag har fått avskärma mig från den större gemenskapen och flytta från Göteborg. Än idag känner jag mig inte helt bekväm på Göteborgs gator.

Robert Hannah betonar att samhällets arbete med integration måste innehålla aspekter som rör mänskliga rättigheter för att lyckas. Frågor om exempelvis kropp, kön och sexualitet är tätt sammankopplade med värden som frihet, värdighet, rättvisa och jämlikhet.

När det gäller hbtq-personer som är utsatta för hedersrelaterad brottslighet är omfattningen svår att uppskatta. Exempelvis för Brå ingen statistik över specifikt hedersrelaterad brottslighet, i vissa fall statistikförs de som homofobiska hatbrott.

Enligt kurator på RFSL Göteborg var en tredjedel av de omkring 100 personer som mottagningen kunde ta emot 2013 utsatta för hedersrelaterat våld och kontroll. Majoriteten är asylsökande som flytt på grund av utsatthet i hemlandet och där förövarna kommer åt personerna också i Sverige. Dessa människor lever i en extremt sårbar och farlig situation där det är av yttersta vikt att socialtjänst har kunskap om hur den ska agera för exempelvis ge skydd. (Gellerstedt, Hansson 2014).

Traditionellt ges hedersrelaterade brott en heteronormativ betydelse där flickor och kvinnor är utsatta för våld och kontroll av framförallt män i familj och släkt. Den heteronormativa tolkningen av våldstypen kan försvåra upptäckten av utsatta hbtq-personer samt identifiering av hotbilden. Det händer att hedersrelaterade brott mot hbtq-personer förväxlas med barnmisshandel i de fall personen är under 18 år, med påföljd att familjen kallas till samtal för att reda ut saken. Personer över 18 år erbjuds i bästa fall ett oskyddat boende därför att bristen på kompetens gör att signaler om hedersproblematik inte framkommer, eller misstolkas. En sådan åtgärd riskerar att försätta den utsatta i fara för våld men även för exempelvis tvångsäktenskap (Hansson 2014). En ensidigt heteronormativ förståelse av hedersproblematik försvårar också upptäckten av utsatta hbtq-personer med intellektuella funktionsnedsättningar i exempelvis särskola/särgymnasium. Förutom beroendeställning till familj och släkt finns beroende av exempelvis personliga assistenter som kan spela en viktig roll för att upptäcka och anmäla utsatthet (TRIS 2013).

Mycket sällan söker sig hbtq-personer utsatta för hedersrelaterat våld till myndigheter för hjälp. Att söka hjälp innebär att komma ut vilket i sammanhanget kan vara riskfyllt (Länsstyrelsen i Västra Götaland 2005). Det kan också betraktas som en hederskränkning att söka hjälp hos myndigheter varför det krävs en stor varsamhet från myndigheters sida i kontakterna med personer som kan vara utsatta (Hansson 2014).

På Göteborgs stads hemsida under fliken Omsorg & Hjälp går det att leta sig fram till en sida om *Hederskultur* (2014-05-13). Som sista mening i sidtexten står:

Även du som är pojke eller man, homo- eller bisexuell eller du som har en könsöverskridande identitet kan bli bestraffad.

Därefter hänvisas besökaren till sin stadsdels socialkontor. Samtliga socialkontor nås genom samma telefonnummer till kontaktcenter. Inget av socialkontoren i Enhetskatalogen berättar om beredskap för hedersrelaterade hjälpsökande. Det går att klicka sig fram till den västsvenska portalen *valdinararrelationer.se* via några socialkontor i Enhetskatalogen.

På portalens Hjälpguide – För dig som är utsatt eller anhörig – finns endast heder nämnt i samband med Fryshuset Elektra som riktar sig till utsatta tjejer. Länken dit fungerar inte. Hbtq eller hbt nämns inte, däremot finns en länk till Gayhälsan, en mottagning för män som har sex med män. Det finns en länk till RFSL:s Brottsofferjour i Stockholm, men utan en förklarande text likt den om Brottsofferjourenas riksförbund. I en akut situation är det lätt att missa länken.

Polisens akutnummer 112 står angivet. Däremot finns ingen länk till polisen i Västra Götalands hemsida *Kom till oss* riktad till utsatta för hedersrelaterade brott och brott i nära relationer. På sidan finns en film där information om flickor, pojkar, hbtq och hedersrelaterade brott ges. Innehållet finns också i textform.

Lever du i en situation där du inte får bestämma själv hur du ska gå klädd och vilka du får träffa, eller där du får stryk för att lära dig att lyda? Känner du dig övervakad, kontrollerad och hotad av föräldrar och släktingar? Tvingas du dölja din sexuella läggning? Då kan du vara utsatt för ett eller flera brott som går under begreppet hedersrelaterad brottslighet.

Polisens text tar upp sexuell läggning redan i första stycket. Av andra stycket att döma tycks polisen ha medvetenhet om heteronormativitet:

Det finns fortfarande kvar en föreställning om att hedersrelaterat våld och förtryck drabbar endast flickor och kvinnor, men även pojkar och män drabbas.

För rapportförfattaren, relativt van vid att navigera på internet, svensktalande och utan funktionsnedsättning, tog det närmare två timmar att försöka ta reda på vart en hedersbrottsutsatt hbtq-person kan vända sig i Göteborgs stad. Det förblir otydligt särskilt som inte heller socialjourens sida på goteborg.se upplyser specifikt om hbtq eller heder utan innehåller en mer generell formulering:

Vänd dig till socialjouren om du

- är utsatt för våld och behöver hjälp med råd och stöd eller skyddat boende

Det framgår inte på goteborg.se om kommunens Kris- och stödcentrum har beredskap för hedersrelaterat våldutsatta hbtq-personer.

Om skola eller socialtjänst upptäcker ett misstänkt hedersrelaterat brott mot hbtq-personer kopplas vanligen Enheten får insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck på Gryning Vård AB in för utredning och skyddsåtgärder. Gryning Vård AB ägs gemensamt av kommunerna i Västra Götaland. En svårighet vid hedersrelaterat våld riktad mot hbtq-personer är bristen på skyddade boenden för pojkar, män och trans/queerpersoner. Gryning Vård AB erbjuder basutbildningar om hedersmekanismer, trauma och säkerhetsarbete (Hansson 2014). Utbildningskatalog finns på <http://www.gryning.se/gryningfiler/822114128.pdf>

Området hedersrelaterad utsatthet bland hbtq-personer präglas av kunskapsbrist generellt i samhället. Det är angeläget att det inom det sociala området finns kunskap om hbt-personers livssituation. Unga hbt-personer som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck ska få tillgång till stöd

och insatser och bemötas utifrån sina individuella behov (Regeringen 2014).

Den nationella samordnaren mot våld i nära relationer lämnade slutredovisningen av sitt uppdrag till regeringen 27 juni 2014. Av den framgår att ett intensifierat arbete för att kartlägga omfattningen och förbättra stöd- och säkerhetssystemen på hedersområdet behövs (SOU 2014:49).

Sex mot ersättning

Ytterligare former av utsatthet gäller personer som säljer sex, skadar sig med sex eller är utsatta för människohandel för sexuella ändmål. Ingen av livsberättarna nämner dessa typer av utsatthet. Mikamottagningen är ett stöd- och kriscentrum inom social resursförvaltning som vänder sig till ”personer oavsett ålder, kön och sexuell identitet, som har erfarenhet av sex mot ersättning, arbete på sexklubb, är utsatt för människohandel för sexuella ändamål eller skadar sig med sex.”

Enligt mottagningen kan ”en betydande del” av dem som Mikamottagningen möter sägas tillhöra hbtq-gruppen. 1/3 respektive 1/4 av dem som besöker samtalsmottagningen respektive övriga verksamheten tillhör enligt uppgift hbtq-gruppen, framförallt personer som identifierar sig som homo- och bisexuella kvinnor.

Mikamottagningen anger att hbtq-kompetens finns, bland annat har medarbetare arbetat som skolinformator om hbtq-frågor för RFSL. För att kvalitetssäkra och synliggöra de kvalifikationer och kunskap som mottagningen rymmer har en RFSL-certifiering diskuterats. Mottagningen är dock liten och beroende av andra verksamheter för ett genomförande av certifiering. Mottagningen arbetar utifrån ett normkritiskt perspektiv, vilket bland annat uttrycks i språket, både i klientverksamhet och i extern information. Mottagningen för också egen statistik över de som besöker med avseende på sexualitet och könsidentitet/uttryck (Sandman 2014).

2008 publicerades rapporten *I sexualitetens gränstrakter – en studie av ungdomar i Göteborg med omnejd som säljer och byter sexuella tjänster* (Abelsson & Hulusjö 2008) där sexualitet framstår som flytande. Personer kan identifiera sig som homo- och bisexuella men vanligare är att utföra sexuella handlingar mot ersättning där köparens kön är mindre väsentligt. Begreppet prostitution ges vanligen en heteronormativ betydelse bland dem som har erfarenhet av sex mot ersättning; prostitution sker endast när en man köper sex av en kvinna, vilket osynliggör män som sexsäljande.

Sexuell hälsa

Kommunen och Västra Götalandsregionen har ett gemensamt ansvar för folkhälsofrågor, däribland hivprevention. Inom ramen för Göteborgs stads strategi för hivprevention pågår under 2014 en kartläggning av hur det förebyggande arbetet och tillgången till vård ser ut för män som har sex med män. Kartläggningen beräknas vara klar vid årsskiftet 2014–2015. Vid pressläggningen av *Normbrytande liv i Göteborg* i juli 2014 indikerar kartläggningen att vården behöver göras mer tillgänglig. Möjligheterna till hivtestning behöver öka samt olika mottagningars bemötande och behandling behöver göras likvärdig. Gayhälsans drop in-mottagning har öppettid för testning 90 minuter i veckan, vilket anses vara otillräckligt (Björnstedt 2014). Som tidigare nämnts finns även ett regnbågsdrop-in på Gamlestadens ungdomsmottagning.

I sammanhanget kan nämnas att frivilligorganisationerna Positiva gruppen och RFSL under hösten 2014 öppnar en lågröskelmottagning för att öka tillgängligheten till hivtestning och därmed öka motivationen för fler att testa sig, vilket i sin tur minskar hivöverföring. Dessutom erbjuds motiverande samtal och kunskapen om säkrare sex (<http://www.pgvast.se/vad-vi-gor-2014/>).

■ *Satsa på ett häng med MR-gränser!*

En stor hbtq-ungdomsgård i Göteborg. Ett konkret förslag med adress makthavarna i Göteborg från Tanya Charif, initiativtagare till Gays in Angered, G.I.A och socionom på GUTS – en mötesplats för tjejer och transpersoner.

”Gays in Angered erbjuder HBTQ-ungdomar en arena i Angered, en mötesplats som sträcker sig över kön, funktion, sexualiteter och etniciteter.”

Så löd motiveringen till att G.I.A fick RFSL:s Hederspris i år, 2014. Priset delades ut under invigningen av West Pride, där G.I.A hade aktiviteter samt ett eget flak med 37 ungdomar på Regnbågsparaden.

Några dagar senare möter Tania Charif, initiativtagare till Gays in Angered, upp för en fika. Hennes schema är lite lugnare men inte mycket. Hon har gjort vad det hon kallar den klassiska resan från en hedersnormativ miljö, vilket innebär bland annat utbildning och byte av geografisk ort. Sedan tre år arbetar hon som socionom, först i socialtjänsten i Stockholm och numera på GUTS i Angered. Dessutom har hon en gedigen bakgrund som aktivist i feministiska sammanhang och med inriktning på hbtq och hedersrelaterat våld. Hon sitter också i Göteborgs Stads HBTQ-råd.

GUTS är en kommunalt inrättad fritidsverksamhet för tjejer och transpersoner med tre anställda, en av sju fritidsgårdar i Angered. Gays in Angered är en grupp inom GUTS, öppen för i första hand hbtq-ungdomar boendes i Angered. Människor som, enligt Tanya Charif, lever ett ganska osynligt, isolerat och ibland utsatt liv.

– Personalen på alla fritidsgårdarna har regelbundet gemensamma möten och vid ett sådant, för ungefär ett och ett halvt år sedan, ställde jag frågan: Var är hbtq-ungdomarna? Kommer de till våra gårdar? Svaret var lite hummande, folk visste inte, men det fick mig att undersöka var dessa ungdomar finns.

Tanya Charif tog hjälp av sociala medier och ställde frågor till cis- och heteroungdomar i Angered och sökte på så vis aktivt upp personer. I dag består G.I.A av ett femtontal ungdomar. Aktiviteterna är många och huvudsyftena är att ungdomarna ska få träffa andra hbtq-personer av alla slag, att bryta isoleringen, vidga sina sociala nätverk och få syn på förebilder. Anton Hysén har varit på besök och gruppen har besökt Egalia i Stockholm, HBT-seniorerna i Göteborg och många andra. De har deltagit i Queera berättelser, ett berättarprojekt på RFSL Stockholm, för att synliggöra berättelser bortanför normen, gjort en film som visades under West Pride, de har kontakter med universitet. Verksamhetslistan är redan lång.

– Väldigt viktigt är att ha roligt tillsammans, att skapa ett socialt sammanhang där ungdomarna kan känna sig självklara och bli betraktade av varandra på ett positivt sätt. Det är inte ovanligt att de här personerna har internaliserat omgivningens bild av dem vilket kan innebära att de övertagit en stereotyp uppfattning av sig själva utifrån rasifiering, heteronormen och könsnormer. De har inte alltid koll på vilka rättigheter de har och det finns en tendens att göra strukturell diskriminering till individens eget problem att lösa.

– Mitt arbete handlar mycket om att förmedla att de kan ta makten över sina liv, att lyfta ungdomarnas livshistorier till politisk nivå och på så sätt få dem att se sig själva på ett nytt sätt, som aktörer i sina egna liv, inte bara utelämnade eller offer.

Tanya Charif beskriver hbtq-ungdomarna som klämda mellan en oförstående, rentav hotfull, ofentlighet och ett ibland lika oförstående och dominant familjeliv. Hedersnormer innebär ett vardagligt system av kontroll och sanktioner, i extremfallet våld. Det leder till ett dubbelliv, där det kan vara svårt att få vara sig själv någonstans och där skam och skuld styr livet. Här spelar G.I.A och GUTS en avgörande roll som frizon.

– Generellt för ungdomar i G.I.A är familjen det största hotet. Familjens hot normaliseras i personernas liv, som en överlevnadsstrategi. För transpersonerna i G.I.A är det tydligt att offentligheten innebär en hotbild. En av våra ungdomar har blivit så illa behandlad i skolan att hen anmält skolan

till diskrimineringsombudsmannen, DO. Personen har också flera gånger misshandlats på gator och torg.

– De mest utsatta är MTF-transpersoner. De bryter mot både maskulinitets- och feminitetsnormer vilket kan uppfattas som provocerande. De blir måltavlor för våld.

En konsekvens av det samverkande förtryck rasifierad hbtq-ungdom utsätts för kan vara självskadebeteenden. Hit räknar Tanya Charif bland annat utseendefixering och prostitution. För att i någon mening ha kontroll över livet blir kroppen och sex en arena att kompensera maktlöshet. Här spelar också brist på socioekonomiska resurser in, att sälja sex blir ett medel att skaffa sig saker och i viss mån en imaginär känsla av status som är tillfällig och kortvarig.

– De här unga personerna utnyttjas i en ålder då de är som mest formbara när det gäller den egna identiteten och sexualiteten. Vad de lär sig är att sex inte är till för deras njutning, utan för att andra ska njuta. De har många gånger hastiga utnyttjande förhållanden, ibland våldsamma. Jag tänkte att Göteborgs nya plan mot våld i nära relationer, som HBTQ-rådet fått yttra sig om, helt osynliggjorde ungas relationer, ja alla relationer som skiljer sig från långvariga heterosexuella relationer.

Tanya Charifs arbete är mångfacetterat: att planera och hålla ihop G.I.A:s verksamhet, vara på plats flera kvällar i veckan i GUTS ordinarie verksamhet, vara pedagogisk och stöd- och kontaktperson.

– Det är förstås inte hållbart att en enda person ska göra allt detta. Visst, jag har initierat och drivit på för att Gays in Angered ska finnas men nu när verksamheten finns önskar jag att vi fick mer resurser. I längden går det inte att fortsätta säga att det här är jättebra och sedan inte se till att det permanentas. G.I.A kan inte vara en eldsjälsangelägenhet utan jag menar att kommunen behöver fler riktade verksamheter till ungdomar för att synliggöra den ojämlikhet som råder.

– En stor hbtq-ungdomsgård i Göteborg vore något för kommunen att satsa på, alternativt en i varje stadsdel. Denna ska tydligt ge en känsla av mänskliga rättigheter, där det inte är okej att kränka, mobba eller diskriminera. Ett socialt häng med MR-gränser!

■ **Sammanfattning, analys och rekommendationer: Normbrytande liv**

Genom respondenterna framgår det att heteronormen som maktstruktur är ett livsvillkor de i många sammanhang och situationer behöver förhålla sig till. Andra strukturella hinder kan vara rasifiering och stereotypa uppfattningar om funktionalitet.

Flera av livsberättarna känner inte att de i alla livets delar kan vara öppna och känna sig självklara. Många av dem kan vara delvis öppna på sitt arbete, framförallt i förhållande till chef och arbetskamrater men sällan i förhållande till brukare av skilda slag: elever, omsorgstagare, klienter. Vissa känner oro eller rädsla inför omgivningens potentiella reaktioner och dessutom en vaksamhet och försiktighet. Långt ifrån samtliga känner att de självklart kan hålla en partner i handen på stadens gator men flera anser att de kan det. Homo- och transfobiska hatbrott förekommer men i allmänhet anmäls de inte till polisen, bland annat på grund av att brottsoffer inte vet hur de kommer att bemötas av polis och andra myndigheter eller har negativa erfarenheter av bemötande.

Som tidigare nämnts arbetar majoriteten av livsberättarna inom utbildnings- och social sektor. Att de känner att de inte kan vara öppna i brukarnära verksamhet kan innebära att inte heller brukare känner att det är möjligt att vara öppna. För alla, oavsett sexuell läggning, kön, könsöverskridande identitet eller könsuttryck är det en fråga om att känna trygghet i mötet med allmänheten, för att också allmänheten ska känna trygghet med stadens olika verksamheter. Därför krävs kunskap bland medarbetarna för att de ska kunna vara lyhörda för hbtq-personers livssituation vid bland annat hjälpsökande. Bland annat krävs en förmåga att identifiera exempelvis våldutsatthet av skilda slag hos hbtq-personer. Ju fler som kan vara öppna, desto mer vidgas normen. Det är därför centralt att chefer och ledning i olika verksamheter, förvaltningar och bolag skapar förutsättningar för öppenhet.

Det jag funnit tyder på att det finns kunskapsbrister om hbtq-frågor och heteronormativitet. Det påverkar bemötandet av hbtq-personer i stadens verksamheter, särskilt inom den sociala sektorn. Detta samverkar med den misstro och tillitsbrist till samhällsinstanser som finns i hbtq-samhället (RFSL 2013). Mitt intryck är att det även finns samordningsbrister inom kommunen när det gäller våldsutsatthet. Den nationella samordnaren mot våld i nära relationer föreslår en modell för det kommunala arbetet med våld i nära relationer. Det bör finnas en operativ arbetsgrupp, särskilda lotsar och barnlotsar samt en skärpning av socialtjänstlagen när det gäller ansvaret att tillhandahålla skyddat boende för våldsutsatta (SOU2014:49).

Kunskapsbrist kan, men måste inte, hänga ihop med negativa attityder. Göteborgs stad tar tydligt ställning för mänskliga rättigheter, inklusive hbtq-personers rättigheter, och bör enligt min bedömning intensifiera arbetet med kunskapsspridning och attitydförändring. Ett systematiskt arbete med mänskliga rättigheter, liknande jämställdhetsintegrering, på alla medarbetarnivåer är nödvändigt, för att kunna bemöta allmänheten på ett respektfullt, inkluderande och professionellt sätt.

Jag har också utifrån livsberättelser intrycket att det på sina håll fungerar mycket bra, exempelvis i förskolor, med förhållningssätt och attityder till regnbågsföräldrar och barn. Men detta är osynligt i stadens information på exempelvis webbplatsen. I stället hänvisas kommuninvånare till att söka information på sociala medier. Annan hbtq-relevant information, om bland annat vart våldsutsatta kan vända sig, är också bristfällig.

Det är svårt att förstå skälet till att inte lyfta fram hbtq-relevant information till stadens invånare. Informationsbrist i det här sammanhanget kan tolkas som tecken på flera strukturella härskartekniker: osynliggörande och undanhållande av information (Ås 1982). Göteborgs stad behöver göra sig medveten om hur förment neutral information utgår från en heteronormativ världsuppfattning. Osynliggörandet signalerar att hbtq-samhället är oviktigt eller betydelselöst i Göteborgssamhället. Undanhållande av information medför att Göteborgs stad inte anses som en relevant informationskälla när kommuninvånare söker information om samhällsservice, till exempel barnomsorg, äldreomsorg, vård, hjälp eller stöd i utsatta situationer.

En reflektion som framkommit under processens gång är att det tycks vara ganska segregat inom hbtq-samhället såväl som mellan normbärare och normbrytare. Jag kan skönja mönster av segregation mellan lesbiska och bögar, mellan trans/queer/intersex och lesbiska/bögar, mellan vita och rasifierade personer och mellan olika socioekonomiska grupper. West Pride är en arena där segregande barriärer kan brytas ner men det tycks finnas behov av fler mötesplatser för hbtq-samhället. Detta är något kommunen bör kunna bistå med, på liknande vis som det exempelvis finns träffpunkter för äldre och fritidsgårdar för ungdom.

Rekommendationer:

- Genomför generell utbildning på hbtq-området, särskilt i brukarnära verksamheter
- Systematisera MR-arbetet, inklusive hbtq-rättigheter, genom *mainstreaming*, förslagsvis kallat MR-integrering alternativt jämlikhetsintegrering; mål, handlingsplan och uppföljningsansvar på alla kommunala nivåer
- Inrätta mötesplatser för hbtq-personer, exempelvis fritidsgård, kulturhus, seniormötesplats.
- Se över offentliga toaletter och omklädningsrum på fritidsanläggningar för att möjliggöra besök för trans-, queer-, intergender- och intersexpersoner.
- Inrätta snarast jourverksamhet direkt riktad till hbtq-samhället, liknande de kris-/jourcentrum och mottagningar kommunen redan driver, exempelvis Mikamottagningen
- Inrätta snarast skyddade boenden för våldsutsatta hbtq-personer
- Upprätta rutiner för samarbete med aktörer som besitter specifik kompetens om våldsutsatthet, exempelvis Gryning Vård AB
- Förstärk stödet till organisationer som arbetar med våldsutsatta grupper, exempelvis RFSL, hbtq-gruppen inom Ingen människa är illegal, Elektra och Homan

- Upprätta rutiner för samarbete mellan socialtjänsten och civila organisationer som arbetar med våldsutsatta grupper
- Genomför en studie för att dels få kunskap om olika typer av våldsutsatthet bland hbtq-personer, dels kunskap om vart dessa vänder sig för hjälp och stöd. Särskilt angeläget bedömer jag kunskapsbehovet vara när det gäller hedersrelaterad utsatthet
- Se över informationen på goteborg.se. Rikta gärna information direkt till hbtq-samhället som ett led i förtroendeskapande åtgärder för att bryta misstroendet till samhällsinstanser. När hbtq-kompetens i form av exempelvis diplomering finns bör detta tydliggöras på webbplatsen

HBTQ-ORGANISERING I GÖTEBORG

För att ta reda på hur organisationer, föreningar, nätverk och informella grupperingar som vänder sig till hbtq-personer och arbetar med hbtq-frågor verkar i Göteborg skickades ett frågeformulär ut per e-post, papperspost och facebook till 26 adressater (Bilaga). Dessa var de rapportförfattaren fick kännedom om under tidsperioden (2014-03-01–2014-05-01). Eventuella förbiseenden beror endast på bristande kännedom och är inget medvetet bortval. Föreningar av mer allmänt slag, exempelvis idrotts- eller kulturföreningar, ingår inte.

Sista svarsdatum var 2014-05-01. Till dem som inte svarat i mitten av april sändes en påminnelse. Totalt tolv svar inkom. De tolv svarande presenteras kortfattat och webbadress anges i de fall sådan finns. Därefter redovisas frågor och respektive organisations/grupps svar. I de fall en namn-given person lämnat svar skrivs namnet ut. Syftet med svarsredovisningen är att göra rättvisa åt det omfattande, aktiva och värdefulla arbete civilsamhället gör på hbtq-området i Göteborg.

Vilka svarade och vilken verksamhet bedrivs?

Göteborgs Rättighetscenter, GRC

<http://gbgrc.se/>

GRC är en antidiskrimineringsbyrå som arbetar för alla människors lika värde och rättigheter samt mot diskriminering. Byrån ger juridisk rådgivning, erbjuder utbildningar och skapar opinion kring rättighets- och diskrimineringsfrågor. Antidiskriminering är huvudfokus och att arbeta med samtliga diskrimineringsgrunder utifrån ett intersektionellt och normkritiskt perspektiv. Svar lämnade av Pia Emanuelsson, verksamhetsledare

RFSL Göteborg

Lokalavdelning av Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter

<http://www.rfsl.se/goteborg/>

RFSL driver sexualpolitiska frågor samt är en social träffpunkt med gruppverksamhet, kurativ/stödande verksamhet, hiv-preventiv/hälsofrämjande verksamhet, informations- och utbildningsverksamhet. För närvarande arbetar RFSL Göteborg mycket med hbt-flyktingar. Svar lämnade av Patrik Hinnerson, kanslichef och Finn Hellman, ordförande.

HBT-seniorena

inom RFSL Göteborg

<http://www.rfsl.se/goteborg/?p=1500>

HBT-seniorena har formen av ett nätverk med 30-talet personer och är knutet till RFSL Göteborg. Nätverket är en mötesplats och påtryckningsgrupp för att tillvarata äldre hbtq-personers intressen i samhälle. HBT-seniorena har månatliga möten/aktiviteter, dessutom engagerar sig en

handfull personer i föreläsningar och informationssammanhang. Exempel på frågor som upplevs angelägna: Boendeformer, hur hitta boenden där våra livserfarenheter inte smygs undan, hbt-certifiering (RFSL) och hbt-diplomering (VGR) för vård- och omsorgsenheter, en väntjänst (social verksamhet) med hbtq-perspektiv, en god-man-funktion för hbtq-personer. Svar lämnade av Gunnar Numeus, kontaktombud.

Homan i Göteborg

<http://www.homan.se/>

Homan i Göteborg arbetar mot homofobi och islamofobi. I första hand vill Homan förbättra livsvillkoren för invandrade hbtq-personer, varav många är muslimer. Verksamheten drivs dels internt: arbete med och för individen, socialt umgänge med mera, dels externt: uppsökande verksamhet, påverkansarbete med mera. Svar lämnade av Ardeshir Bibakabadi, verksamhetsledare.

Håbeteku

Lokalavdelning av Sveriges Förenade HBTQ-studenter

<http://habeteku.blogspot.se/>

<http://hbtqstudenterna.se/lokalavdelningar/habeteku/>

Håbeteku arbetar politiskt med påverkansarbete gentemot Göteborgs universitet och Chalmers tekniska högskola. Målet är en högre utbildning fri från heteronormativitet: en utbildning där alla oavsett kön, könsidentitet, könsuttryck och sexualitet mår bra, och där alla grupper får utrymme och synliggörs i undervisningen. Håbeteku Göteborg understryker vikten av normkritik och kompetens om hbtqi-personers livsvillkor i klientorienterade utbildningar som lärar- och läkarutbildningarna. Verksamheten är också social med arrangemang som exempelvis film- och spelkvällar, after schools (motsvarande after work), utflykter, queer speed dejting. 2011 startade Håbeteku kampanjen *Avslöja Heteronormen på GU och Chalmers* och 2013 utgavs *Avslöja heteronormen!* <http://www.scribd.com/doc/149351881/Avslöja-heteronormen-på-GU-och-Chalmers>

Vänner i Väst, ViV

<http://www.viv.nu/>

ViV är ett nätverk i västra Sverige för transpersoner: transvestiter, transsexuella med flera, deras vänner och partners. I första hand är ViV en social träffpunkt och ger stöd åt transpersoner som vill ta steget ut utanför hemmets väggar.

Skolkirken i Göteborg – HBTQ

Inom Svenska kyrkan,
www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=638868

Religiös organisation. Skolkirken projektleder Kyrkan på West Pride där ett tiotal kyrkliga organisationer deltar med tält och ett tjugotal evenemang. Dessutom är Skolkirken med i några hbtq-nätverk och utbildar församlingar inom hbtq. Svar lämnade av David Oest, skolkyrkokonsulent

Gays in Angered, G.I.A.,

<https://www.facebook.com/pages/GIA-Gays-In-Angered/109658015858130>

G.I.A är en del av GUTS – mötesplats för tjejer – ungdomsarbete. Våren 2014 är det ett femtontal ungdomar, bi, homo och trans, som träffas regelbundet för stöd, utbildning och roliga aktiviteter. Cirka tio ungdomar som offentliggjort sin hbtq-tillhörighet deltar även i andra verksamheter på GUTS.

Forum Skill

<http://forumskill.com/>

Forum Skill bedriver utbildning, workshops och har skrivit utbildningsmaterial om hbtq – Fördom & Stolthet – för människor som har intellektuella funktionsnedsättningar och/eller kognitiva svårigheter, för personal och andra som kommer i kontakt med målgruppen. Svar lämnade av An-Cii Hult i verksamhetsledningen

Transföreningen FPES, Full Personality Expression

Lokalavdelning i Västra Götaland

<http://fpes.se/lokal/goteborg/kontakt/>

FPES i Göteborg är i första hand en social träffpunkt men har också en viss rättighetsinriktad och aktivistisk verksamhet. FPES ingår i Göteborgs Rättighetscenter, GRC. Flera medlemmar informerar ute i samhället. Utöver information om trans till allmänhet och organisationer/myndigheter är medlemsvård viktig i FPES med möjlighet att ”prata av sig”, försöka förbättra relationen till partner och andra i den närmaste omgivningen, delande av positiva upplevelser och stärkande av medvetenheten om rätten att vara den man är.

Hellmans Drengar

<http://www.hellmansdrengrar.se/>

Hellmans Drengar är en manskör där majoriteten är hbtq-personer men inte alla. Genom körsång och föreställningar med sceniskt innehåll förmedlas ett budskap som vänder sig mot homofobi och förtryck av hbtq-personer. Hellmans Drengar bedriver även ett normkritiskt mansarbete. Mansarbetet är en viktig hörnsten i verksamheten som bedrivs parallellt med körsången. Det innebär bland annat att körmedlemmarna tränas i att aktivt lyssna på varandra och diskutera maskuliniteter.

HBTQ-gruppen

Inom Ingen människa är illegal

<http://www.ingenillegal.org/imai-goteborg/ga-med-i-en-arbetsgrupp>

HBTQ-gruppen bedriver politisk/rättighetsinriktad verksamhet med utgångspunkt från frågor om antirasism och asylopolitik med fokus på papperslösa hbtq-personer. Även en viss stödverksamhet för papperslösa hbtq-personer bedrivs.

Hur kan hbtq-klimatet i Göteborg beskrivas ur verksamhetens perspektiv?

GRC: Som antidiskrimineringsbyrå har GRC fått insyn i ett flertal diskrimineringsärenden mot lesbiska, bögar och transpersoner inom en rad samhällsområden. Vi ser alltså tydligt det förtryck som hbtq-personer fortfarande utsätts för, inom såväl privat och offentlig sfär. GRC har också varit djupt involverat i stadens arbete med att göra Göteborg mindre heteronormativt och har upplevt att frågorna har tagits på stort allvar och lyfts upp på agendan, framför allt genom ansvarigt kommunalråds stora engagemang. Genom GRC:s samverkan med antidiskrimineringsbyråer i hela landet förstår vi att många andra kommuner inte alls haft hbtq-frågor på agendan och att Göteborg i jämförelse har kommit långt. Jag tror att synen allmänt på Göteborgs hbtq-rörelser i relation till övriga landet är att Göteborgsaktivismen är mer radikal än i andra delar av landet.

RFSL: Vi har en mycket god kontakt med representanter för Göteborgs kommun som vi tycker tar våra frågor på allvar.

HBT-seniorerna: HBT-seniorerna som grupp har ett gott anseende i det offentliga Göteborg. Vi anses nog som pålästa, kunniga och drivande.

Homan: Har en bra samverkan med berörda politiker och tjänstemän. Det är viktigt att en sådan finns inte bara i samband med West Pride utan också under resten av året. Arbetet med och för värdegrunden måste pågå också i vardagen.

Håbeteku: Hbtqi-klimatet i Göteborg, hur vi nu ska definiera det, är kanske överlag gott. Men det är svårt för oss att skapa oss en bild genom vår verksamhet eftersom den riktar sig främst mot universitetet och tar plats främst i universitetsmiljö och inte direkt i relation till staden.

ViV: Närmast ointresserat.

Skolkirken: Både och. De som vi samarbetar med, och de som bjuder in oss, är öppna och välkomnande. De som inte är så hbtq-vänliga är mest tysta.

G.I.A: Ovälkommande när det gäller ungdomsverksamheter i stort.

Forum Skill: Inte sällan är det enskilda personer som intresserar sig för frågan, det ger oss access till målgruppen. Finns det inget intresse från omkringpersoner är det svårt att nå målgruppen.

FPES: Göteborg upplevs som i grund och botten transvänligt. Enstaka fall av diskriminering, trakasserier, hot och till och med värre förekommer dock.

Hellmans Drengar: Det har varit trögt även om vår publik växer allt mer. Göteborg & Co har visat ljummet intresse när det gäller att använda oss i olika sammanhang men det börjar lossna. Man verkar inte fatta vår särprägel. Hellmans Drengar är inte, som många tror, en gaykör utan en blandad manskör som bedriver ett arbete mot homofobi på vårt eget sätt. Att inkludera och bli inkluderad!

HBQ-gruppen: Klimatet i Göteborg blir extra avvisande och exkluderande för papperslösa hbtq-personer, då en lever under ett flertal förtryck och riskerar att bli isolerad. Ens rörelseutrymme är väldigt litet på grund av till exempel polisens hänsynslösa jakt på papperslösa, en riskerar att bli häktad och deporterad. Göteborg fungerar för närvarande inte som en frizon, där papperslösa hbtq-personer kan röra sig fritt i staden. I kontakt med myndigheter, till exempel flyktinganläggningar, förvar, migrationsverket och polisen riskerar en att bli utsatt för rasism, homofobi och hatbrott.

Har verksamheten haft kontakt med Göteborgs stad i någon fråga?

GRC: Får ekonomiskt bidrag från Göteborgs stad. Kommunstyrelsen har fattat beslut om att ge ekonomiskt stöd till vår verksamhet, bidraget söks årligen från social resursförvaltning. GRC har också sökt och beviljats projektmedel för integrationsarbete från social resursförvaltning. GRC har haft många kontakter kring rättighetsfrågor med ansvarigt kommunalråd, tjänstepersoner på stadsledningskontoret och tjänstepersoner på social resursförvaltning. Kontakterna handlar om mycket mer än bidragsfrågor, framför allt om stadens arbete med rättighets- och diskrimineringsfrågor. I stadens process och dialoger med civilsamhället som ledde fram till bildandet av HBQ-rådet, var GRC mycket aktivt.

RFSL: Vi har mycket kontakt med staden; kommunalråd i hbtq-frågor, social resursnämnd och förvaltning i föreningsstödsfrågor.

HB-seniorerna: Kontakten med staden har varit givande. Exempel: när vi 2012 skulle ordna en konferens så ställde Göteborgs stad villigt upp med stöd, både ekonomiskt och andra resurser. När undertecknad (Gunnar Numeus) inbjöd politiker till paneldebatt vid förra årets West Pride, så nästan trängdes de om att få delta.

Homan: Föreningsstöd. Täta kontakter med sociala resursförvaltningen och hälsomyndigheten och politiker. Det har gällt projekt, yttranden och liknande.

Håbeteku: Vi har sökt föreningsstöd men har inga mer konkreta erfarenheter av bemötande från stadens sida.

ViV: Eftersom Vänner i Väst inte är någon förening utan bara ett socialt nätverk så är det knappast aktuellt vare sig att söka något stöd eller etablera sig som någon form av remissinstans.

Skolkyrkan: Inte mer än den kontakt vi har med West Pride.

G.I.A: Föreningsstöd. GUTS tillhör kommunen.

Forum Skill: Vi har i många fall samverkat med Göteborgs stad, både gällande yttrande, lokalstöd och fått tillfälle att på olika sätt nå ut.

FPES: Föreningen har deltagit i det ganska omfattande förarbetet för HBQ-rådet.

Hellmans Drengar: Vi har haft svårt närma oss Göteborgs stad. Vi passar inte in på något kriterium känns det som. Vi har kollat på stipendier till exempel men finner inget. Har inte funnits någon vända sig till. Får inget finansiellt stöd alls.

HBQ-gruppen: Nej.

Hur var bemötandet från Göteborgs stad?

GRC: De kontakter vi har haft med staden om hbtq-frågor har främst varit med ansvarigt kommunalråd och ansvarig tjänsteperson. Dessa personer är oerhört engagerade och tillmötesgående i frågorna. I den Open space-process som ägde rum 2012 på temat *Hur gör vi Göteborg mindre heteronormativt?* deltog även *Innerstaden AB*, som en del i sitt interna arbete för mångfald. Från det hållet mötte vi stor okunskap och fördomsfullhet kring hbtq-frågor. De hade behövt en utbildning innan de var redo att delta i dialogerna.

RFSL: Bemötandet är mycket gott.

HB-seniorerna: HB-seniorerna betraktas som kunniga och drivande, och att vi på ett positivt sätt riktar in oss ”så högt som möjligt i organisationen”. Vid olika kontakter så är vårt samlade intryck att vi möts med respekt.

Homan: Vi anser att vi i de allra flesta fall har mötts av en positiv attityd.

Håbeteku: –

ViV: Eftersom vi inte har haft några kontakter i ViV:s regi så går det inte att svara på frågan. Däremot är de personer som är de drivande inom ViV samma som är engagerade i transföreningen FPES och dess lokalavdelning i Göteborg och via FPES så kan man beteckna samarbetet med Göteborgs stad som gott.

Skolkyrkan: Kontakten med West Pride var givetvis välkommande.

G.I.A: Det har varit svårt att få ekonomiskt stöd och personalresurser för utvecklingen av GUTS verksamhet.

Forum Skill: Bra bemötande.

FPES: Göteborgs stad (uppfattad som stadens förvaltning) uppfattar vi som i princip helt för att hbtq-personer ska ha fulla mänskliga rättigheter, det vill säga kunna vara sig själva både privat och offentligt. Bemötandet från de representanter för staden vi kommer i kontakt med är helt i linje med detta.

Hellmans Drengar: Vi har inte förrän under senvåren 2014 fått kontakt med Göteborgs stad.

HBQ-gruppen: –

Har verksamheten/personer i verksamheten varit utsatta trakasserier, kränkningar, diskriminering eller hatbrott?

GRC: Ja, i allra högsta grad. Vi har klienter som är lesbiska, bögar och transpersoner som har blivit utsatta för allt detta, eftersom det är specifikt sådana frågor vi arbetar med. I möten med våra klienters motparter har det också hänt att vår personal har råkat ut för samma saker.

RFSL: Om ni med verksamhet menar alla våra medlemmar så har det funnits kränkningar, diskriminering och till och med hatbrott, men verksamheten i form av föreningens kansli/lokal och utåtriktade arrangemang eller liknande har inte varit utsatta för trakasserier, kränkningar, diskriminering eller hatbrott de senaste cirka tio åren. Det händer dock lite då och då att personer ringer och är upprörda över eller ifrågasätter vårt arbete för hbtq-personers rättigheter.

HB-seniorerna: Kartläggning av detta har vi inte gjort systematiskt och det har vid våra möten inte nämnts något sådant. Vi har ju en lång historia, och vi kan säkert ha utsatts för trakasserier under olika skeden i livet, men under tidsperioden – de senaste fyra åren – som HB-seniorerna verkat så har jag inte hört att någon medlem blivit utsatt för trakasserier, kränkningar, diskriminering eller hatbrott, på ett sådant sätt som diskuterats i nätverket.

Homan: Ja. Medlemmar i Homan har liksom verksamhetsledaren blivit trakasserade, kränkta, hotade och diskriminerade.

Håbeteku: Hbtqi-studenter diskrimineras på många olika sätt på universitetet, och majoriteten av våra medlemmar är studenter på Göteborgs universitet eller Chalmers. Vi skrev rapporten *Avslöja heteronormen* förra året (2013) som visar på hur till exempel kurslitteratur behandlar hbtqi-frågor som något avvikande och onaturligt, att toaletter på många campus inte är tillgängliga för transpersoner, hur föreläsare och kursansvariga ständigt osynliggör andra än heterosexuella cispersoner i undervisningen med mera. Det har också framkommit att det förekommit grova kränkningar och trakasserier på Sahlgrenska akademien.

ViV: Det är inte uteslutet att det kan ha skett i enstaka fall men eftersom vi inte har någon fast organisationsstruktur finns det ingen rapportering eller uppföljning.

Skolkyrkan: Ja, vi har en del präster som själva är hbtq-personer som har fått utstå än det ena, än det andra. Oerhört sorgligt.

G.I.A: Ja. Upprepad.

Forum Skill: –

FPES: Nästan ingenting finns att notera vad gäller FPES och dess medlemmar bortsett från enstaka incidenter med berusade eller drogpåverkade personer. Vi är så gott som alla i åldern 40–75 år. För yngre personer kan situationen vara annorlunda.

Hellmans Drengar: Ja, det har förekommit. Under en period fanns vi på en nazistisk grupps så kallad hatlista på nätet. Medlemmar har särbehandlats på sin arbetsplats.

HBQT-gruppen: Vi har inte fått några hot riktade mot vår grupp, däremot är det vanligt att hbtq-personer utsätts för hot, kränkningar och våld i det offentliga rummet samt på internet enligt vår erfarenhet.

Hur skulle Göteborgs stad kunna underlätta bedrivandet av verksamheten?

GRC: Finansieringsfrågan är central för vår trygghet, anställningstrygghet och möjlighet att bedriva verksamheten långsiktigt och stabilt. Fleråriga tillräckliga bidrag skapar goda förutsättningar. Strategiska samarbeten kring diskrimineringsfrågor skulle gynna både staden och vår organisation. Storsatsningar inom stadens alla verksamheter, på olika nivåer, på utbildningar om mänskliga rättigheter och diskriminering skulle vara mycket bra. Och arbetet med att införa likabehandlingsplaner i alla delar av staden. Göteborgs stad är en av våra viktigaste bidragsgivare. GRC är beroende av stadens bidrag. Samtidigt granskar vi stadens verksamhet och kan med stor sannolikhet komma att agera mot diskriminering, med staden som motpart. I den verksamhet som staden bedriver är ju diskriminering vanligt förekommande, även i staden som arbetsplats. Denna position, att vara ekonomiskt beroende av en instans som vi med stor sannolikhet kan komma att driva diskrimineringsärenden och processer emot, är rejält otrygg. Vi har exempel från andra kommuner runt om i landet där bidragen villkoras. Antidiskrimineringsbyråerna får kommunala bidrag mot att de lovar att inte agera mot kommunen i diskrimineringsärenden. I andra kommuner har stadsjurister uttryckt att byrån ska passa sig för att ”bita den hand som föder dem” och agerat för minskade anslag till byrån. Risken för ekonomisk bestraffning när vi driver ärenden om upprättelse vid diskriminering bör på någon sätt byggas bort. Kanske skulle staden och GRC kunna skriva under någon slags gemensam viljeförklaring runt detta?

RFSL: Just nu handlar det om lokalfrågan för vårt kansli. Politikerna har bestämt att deras kommunalägda hyresbolag Higab ska ta ut marknadsmässiga hyror. Detta innebär en kraftig ökning av vår hyra från nästa år (2015). Får vi inte ökade föreningsbidrag innebär det i praktiken en minskning av våra bidrag.

HBT-seniorerna: Göteborgs stad är en komplex organisation. Stadsdelsnämnderna ansvarar för bland annat äldreomsorgen. Vissa aspekter inom äldreomsorgen är kanske av den omfattningen att den skulle behöva samordnas mellan ALLA stadsdelarna, exempelvis frågan om behovet av boende med viss profil. Behovet av särskilda hbtq-friendly boenden kanske lämpligast löses genom ett hela-staden-perspektiv. Information och medvetenhet kring hbtq-frågor är olika inom stadsdelarna, och gör det krångligt att bevaka. Exempel: Vårt deltagande i Pensionärsrådet Majorna-Linné har rönt gott gensvar och vidgat debatten om hur olika gruppers behov behöver tillgodoses. Men det finns ytterligare tio pensionärsråd som behöver engageras på samma sätt. Detta

är resurs- och personkrävande, och gör det hela ibland onödigt krångligt. Göteborgs stad skulle också kunna inrätta ett hbtq-kontor, så att det blir officiellt och tydligt vart funderingar och frågor ska ställas. Det skulle vara en värdefull symbol. Orealistiskt? Inte alls, det finns exempel från andra länder, till exempel Manchester i England, där hbtq-aktivister sitter i ett kontor i stadshuset och har ett nära samarbete med politik och förvaltning, just med syftet att etablera Manchester som en hbtq-friendly stad.

Homan: Genom att bevilja Homan tillräckliga resurser för en kontinuerlig och långsiktig verksamhet. Därutöver skulle föreningen kunna arbeta mer effektivt med en egen representant i stadens HBTQ-råd. Vi föreslår detta eftersom Homan är en förening som arbetar på ett specifikt sätt och med så stora målgrupper. Invandrade hbtq-personer, varav de flesta kommer från en begränsande, icke tillåtande miljö. Deras familjemedlemmar och andra närstående/släktingar (varav en del på besök). Invandrarföreningar. Moskéer med sina församlingar. Med flera.

Håbeteku: Staden skulle kunna sätta press på Göteborgs universitet och Chalmers tekniska högskola för att se till att hbtqi-personers rättigheter tillgodoses och att alla känner sig trygga och välkomna på universitetet. Både GU och Chalmers är ju en stor och viktig del av staden.

ViV: Tror att det är tillräckligt att vi inom ViV kan ”hänga på” det samarbete som sker genom FPES.

Skolkyrkan: Svårt att se. Stötta initiativ, skapa samarbete exempelvis men det ligger lika mycket på oss att ta kontakt för sådana möten.

G.I.A: Stärka och belöna ett gott arbete. Inte bara säga att de önskar att hbtq inkluderas och att det ska prioriteras. Det kräver att resurser tillsätts.

Forum Skill: Skulle gärna se att Göteborgs stad verkade för att all personal som arbetar runt personer med intellektuella funktionsnedsättningar fick indikationer från högre instans att detta är frågor som ska prioriteras istället för att nonchaleras. Då skulle de i sin tur kunna ge målgruppen tillgång till information.

FPES: Genom att i information till allmänheten starkare framhålla alla människors rätt att vara som de är och att i det sammanhanget betona att mänskligheten är mycket brokigare och mer mångfacetterad än man kanske i allmänhet tänker. Alltså i begreppet mångfald inte bara inbegripa ålder, etnicitet, kultur, religion, funktionshinder, intressen och så vidare utan uttryckligen också aspekterna H,B,T och Q .

Hellmans Drengar: Att det fanns en tydlig kontaktperson. Vi skulle kunna förmedla massor till olika grupper, i samband med föreläsningar, internationella kontakter, kulturbegivenheter. Skolföreställningar som sponsrar vår föreställning Karlakarlar nu senast till exempel.

HBQT-gruppen: En svårbesvarad fråga, eftersom vår organisation vänder sig till personer som enligt den svenska lagstiftningen inte har rätt att vistas i Sverige. Det bästa hade ju varit om Göteborg som stad hade fungerat som en frizon för papperslösa, och om Göteborgs stad hade tagit ett större ansvar för en rättvis asylpolitik.

Övriga synpunkter?

GRC: GRC:s främsta motpart inom Göteborgs stad hittills har varit Poseidon, där vi haft flera diskrimineringsärenden, utifrån olika diskrimineringsgrunder. Bostadsdiskriminering inom allmännyttan kanske vore något att arbeta extra med?

RFSL: Vi ser med spänning på vad det nyinrättade HBTQ-rådet kommer att leda till, både för kommunens invånare och för RFSL Göteborg.

Skolkyrkan: Det är nog lite speciellt med kyrkan, vi brottas med vår egen homofobi och har mycket kvar där så vi gör inte jättemycket i övrigt. Samtidigt ser jag att ”övriga” delar av samhället gläds oerhört åt de saker kyrkan gör, exempelvis att vår biskop Per Eckerdal går med i Regnbågsparaden.

Hellmans Drengar: Hur får vi politiker att komma till våra föreställningar så de fattar vad vi sysslar med? Hur marknadsför vi oss i relation till kommunen? Kan HBTQ-rådet göra något? Ännu så länge känns den verksamheten lite anonym och oklar.

■ Göteborg behöver en queerjour

I är en tunn liten bokstav som symboliserar en rikedom av könsvariationer. Intersex är ett relativt nytt begrepp i rörelsen av normbrytare. Ellie Nordfelt jobbar för att samhället ska bli mer tillåtande när det gäller könsvariation.

Vi sms:ar färger på plagg till varandra innan vi träffas en mulen dag. Det visar sig att vi har synproblem som liknar varandra och upplever att det blixtrar titt som tätt. Är det åska, fotoblixtar eller våra ögon?

Ellie Nordfeldt sitter i Göteborg Stads HBTQ-råd men det är bara ett av alla engagemang. Hon är en av initiativtagarna till organisationen Intersex Scandinavia som är under bildande och är engagerad i RFSL Ungdom. Dessutom är det slutspurt på Kvinnofolkshögskolan och snart väntar EuroPride 2014 i Oslo, där hon ska prata på temat: *How the binary two gender system abuses us all*.

Intersex Scandinavia *”verkar för ett samhälle där kroppsliga variationer och anatomisk mångfald erkänns och hyllas. Detta i kontrast till nuvarande system som endast erkänner människor med kroppar och kön som passerar inom ramarna för ”man” eller ”kvinna”.*”

– Vi vill i första hand vara opinionsbildande och få ut information om att ingen måste korrigeras såvida inte ett allvarligt medicinskt tillstånd finns. Vi vill också synliggöra att intersex finns, även om det inte är en klart definierad grupp. Viktigt är också att lyfta bort stigma från normbrytande kroppar.

När den amerikanska zoologen, biologen och feministen Anne Fausto-Sterling på 1990-talet lanserade att två kön inte räcker för att beskriva alla könsvariationer blev det på flera sätt frigörande. Fausto-Sterling pläderade för en flerkönsmodell (1993). I samband med detta nya tankesätt uppdagades exempelvis att barn och unga som av medicinvetenskapen inte klart kunde hänföras till kategorierna ”kvinna” eller ”man” opererades, hormonbehandlades eller på annat sätt fick medicinsk behandling för att passas in i någon av kategorierna. En motståndsrörelse växte fram för en vidgad syn på kön, i stället för tvångsbehandling av barn och unga.

– Det är som att bli intvingad i ett kön. Jag har själv erfarenhet av att utsättas för en behandling för att passas in i ett kön men har upphört med den. I dag identifierar jag mig som en transtjej med intersexerfarenhet.

För Ellie Nordfeldts del är det viktigt att tvåkönsnormen luckras upp och att variationer tillåts. Det skulle vara befriande inte bara för intersexpersoner utan även för deras föräldrar som tvingas välja kön för sina barns räkning. En nyligen gjord studie visade att unga intersexpersoner eller deras föräldrar sällan får kännedom om något annat än tvåkönsmodellen. Många är också nöjda med den könkorrigerande behandling de får och anser själva att de tillhör ettdera könet i tvåkönsmodellen (Lundberg 2014).

Med en medicinsk term kallas intersex Disorders of Sex Development, DSD, och innefattar variationer som kan handla om anatomi, kromosomer eller hormoner. Förr fanns beteckningen hermafroditer. Av vetenskapen sågs dessa personer som avvikande eller med onormal utveckling, vilket ansågs kräva åtgärder. Det har tagits för givet att folk blir mest nöjda av att passa in i tvåkönsnormen. Som juridiskt kön finns endast ”kvinna” och ”man” att välja på.

Intersex utmanar vetenskapens ofta biologiskt förankrade idé om kön. Eftersom det finns många könsvariationer betyder det att biologiskt kön inte är så stabilt och oföränderligt som det framställs. Men historiskt har det varit viktigt för både vetenskapen och samhället med könskonformism. Det finns också exempel på personer som behandlats som barn men som vuxna upplever att de placerats i ett kön de inte känner sig hemma i.

Hur skulle då ett samhälle utan kön, eller med ett flertal könskategorier, te sig?

– Just nu känns det utopiskt, hela samhället är uppbyggt på tvåkönsnormen, ta till exempel all könsuppdelad statistik som också inneburit något bra för den feministiska saken.

Göteborgs stad öppnade för ytterligare en könskategori – ”annat” – i årets medarbetarenkät, vad anser du om det?

– Det är positivt, även om ordet ”annat” är ganska fluffigt. Men jag vet flera som uppskattade att ha möjligheten att kryssa i den rutan.

Medan intersexbegreppet delvis är knutet till den biologiska kroppen är intergender mer kopplat till identitet. En intergender kan känna sig som både kvinna och man, som mitt emellan, som icke-binär, bortanför könsuppdelningen, androgyn.

– Som examensarbete har jag gjort en pilotstudie om hur intersex och transpersoner upplever olika sociala miljöer, exempelvis bibliotek, gym och krogar. Jag har haft kontakt med ett sextiotal personer – med ett fyrtiotal olika variationer av identiteter. Även om det inte går att urskilja grupper i materialet finns bland personerna vissa gemensamma erfarenheter av till exempel otrygghet och social exkludering.

I studien konstaterar Ellie Nordfelt att kunskapen om transpersoners tillgång till, och upplevelse av, sociala, politiska och offentliga miljöer är liten och gällande intersex- och intergenderpersoner i stort sett obefintlig. Hon har gjort en jämförelse mellan Stockholm och Göteborg. De informanter som deltagit i studien rapporterar en hög grad av otrygghet och rädsla för negativt bemötande, där Stockholm upplevs som något tryggare än Göteborg (Nordfelt 2014).

– Framförallt behövs mer forskning om trans, intersex- och intergenderpersoner. De är kunskapsmässigt i princip helt osynliga. Särskilt behövs studier över samverkande förtryck men även hur tvåkönsnormen påverkar stadens utformning.

Vissa hävdar att hbtq-begreppet bör utökas med ett i. Vad säger du om det?

– Jag har jobbat för att synliggöra intersex i RFSL Ungdom men när frågan om i diskuterades röstade jag nej. Vid en viss punkt förlorar förkortningen innebörd, jag tycker redan t och q tenderar att osynliggöras. Det blir inkluderande på pappret men i verkligheten är det få som vet vad t och q står för.

Efter att du utsetts att ingå i stadens HBTQ-råd reflekterade du över risken för pinkwashing i Göteborgs Fria i november 2013 Hur ser du på det idag?

– Jag tror att det kan finnas en risk för att HBTQ-rådet blir ett alibi, något för politiker och tjänstepersoner att hålla fram men utan att det konkret händer så mycket i realiteten. Dessutom tycker jag inte att rådet kan sägas representera hbtq-Göteborg. Att få tillträde dit betyder att en måste ha tillgång till ett visst språk, förstå hur en kommun arbetar, det är en fråga om till exempel klass.

Om du fick önska dig något av Göteborgs stad, vad skulle det vara?

– En queerjour! Med möjlighet till samtal och kunnig personal som exempelvis kan lotsa folk i vårdsektorn och till tryggare boende. Helst skulle det finnas en mötesplats i anslutning också.

■ Sammanfattning, analys och rekommendationer: HBTQ-organisering i Göteborg

Sammanfattningsvis bedrivs ett mångfacetterat arbete för hbtq-personers rättigheter genom organisationer, grupper, och nätverk i Göteborg. Flera av dem som svarat på frågor för den här undersökningen har goda kontakter med Göteborgs stad som myndighet och har till exempel representanter i HBTQ-rådet.

I budgeten, som är det övergripande styrdokumentet för staden, står:

Föreningslivet i Göteborg är mycket viktigt som ett socialt kitt i staden.

Som redovisningen ovan visar är organiseringen på hbtq-området mycket mer än ett socialt kitt. Det kan vara en frizon, stödande och politiskt pådrivande samt rättighetsinriktat utöver den sociala funktionen. För att Göteborg ska kunna ha en hållbar hbtq-organisering är det viktigt med

kontinuitet i finansiering och annat stöd från staden. I många fall kan organisationers, föreningars och grupper kompetens vara behjälplig i arbetet mot segregation och för jämlikhet och mänskliga rättigheter.

I annat föreningsliv, exempelvis idrottslivet, är hbtq en icke-fråga, enligt studien *Göteborgsidrotten och målet om allas rätt att delta* (Fundberg & Lagergren 2010). Samtidigt visade studien att det förekommer homofobi men kanske framförallt att en heterosexistisk manlig norm dominerar i idrottslivet, vilket inverkar på många olika grupper tillträde. I samhällsdebatten har supporter-kulturens homofoba inslag diskuterats livligt under det senaste året vilket bidragit till att organisationen Fotbollssupportrar mot homofobi bildats. I årets upplaga av Regnbågsparaden 2014 deltog även delar av Göteborgsfotbollen.

I idrotts- och föreningsförvaltningens Regler för föreningsbidrag står att föreningen ska vara uppbyggd på demokratiska principer och vara öppen för alla, samt att motverka diskriminering. Där finns också en regel om att flickor/kvinnor och pojkar/män ska ges samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter, det vill säga endast en regel om jämställdhet och med utgångspunkt i tvåkönsnormen.

Det är också möjligt för föreningar att söka utvecklingsbidrag. I de prioriterade utvecklings-satsningarna anges insatser som kan kopplas till samtliga diskrimineringsgrunder *utom* sexuell läggning och könsöverskridande identitet eller uttryck. Studien (Fundberg & Lagergren 2010) som belyser att hbtq-området är en icke-fråga i Göteborgsidrotten samt formuleringarna i Regler för föreningsbidrag är några exempel på hur hbtq-samhället osynliggörs. Termen *öppen för alla* riskerar att ges en heteronormativ tolkning och signalerar att hbtq-personer anses betydelselösa och oviktiga för föreningslivet och att frågor som är relevanta för hbtq-samhället betraktas som oviktiga för idrottssamhället.

I bidragsreglerna för Stöd till ideella organisationer inom sociala området och funktionshinder-området finns skrivningen: *Organisationens verksamhet får inte leda till diskriminering på grund av kön, ålder, funktionsnedsättning, hudfärg, nationalitet, etniskt ursprung, religion eller sexuell läggning.*

Kommunens olika bidragsregler för föreningar är inte enhetliga. Endast stöd till ideella organisationer inom sociala området och funktionshinderområdet nämner en uppräkningsgrunder. Dock är den ofullständig, grunden könsöverskridande identitet eller uttryck är inte inräknad.

Att organisationers verksamhet inte får leda till diskriminering måste sägas vara en miniminivå och en markering av att Göteborgs stad följer lagen. Formuleringen innehåller inga inkluderande eller proaktiva åtgärder.

Rekommendationer:

- Säkra hållbarheten i hbtq-samhällets organisationer genom långsiktig finansiering
- Uppmuntra föreningar inom exempelvis idrottslivet och kulturlivet att synliggöra öppenhet och inkludering även för hbtq-personer
- Inkludera en regel om att hbtq-personer ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter i samtliga Regler för föreningsbidrag
- Inkludera hbtq-inriktade insatser som prioriterade för att söka Utvecklingsbidrag
- Formulera samtliga Regler för föreningsbidrag på ett inkluderande och enhetligt sätt

HUR INKLUDERANDE ÄR GÖTEBORGS STAD SOM ARBETSGIVARE?

Av dem som bidragit med svar på frågeformulär och de livsberättare som arbetar inom Göteborgs stad känner flertalet att de kan vara öppna med sexuell läggning och könsöverskridande identitet eller uttryck inför chef och arbetskamrater. Däremot är flertalet inte öppna i förhållande till klienter, omsorgstagare, patienter, elever eller föräldrar. De anser också att arbetsklimatet på arbetsplatsen i huvudsak är gott.

Avsnittet består av en sammanställning av information, inhämtad på flera sätt.

- Standardiserat frågeformulär skickades via fackförbunden TCO, Kommunal och Saco till fackligt anslutna där de som identifierar sig som hbtq-personer gavs möjlighet att svara på arbetsmiljörelaterade frågor. Inkomna svar: 12
- Livsberättelser från personer i hbtq-samhället som också är medarbetare i Göteborgs stad. Antal: 15
- 62 HR-chefer i Göteborg stad tillfrågades om hbtq-kompetens inom sina områden. Frågorna distribuerades och sammanställdes av Åsa Roosvald, HR-strategiska avdelningen på stadsledningskontoret, Göteborgs stad. Inkomna svar: 55
- Frågor till medarbetare inom några kommunala verksamhetsområden
- Granskning av sex kommunala dokument med avseende på hur mänskliga rättigheter, normkritik och hbtq gestaltas
- Kommunala och andra myndighetsrapporter
- Intervjuer med anställda som arbetar med mänskliga rättigheter, öppenhet och inkludering

Som tidigare betonats angående undersökningen som helhet, ger inte avsnittet en heltäckande bild av Göteborgs stad som arbetsgivare med avseende på hbtq. Däremot kan den peka på såväl goda som mindre goda förhållanden.

Hur är Göteborgs stad att arbeta i för hbtq-personer?

Inledningsvis redovisas svaren på det frågeformulär som sänts ut genom fackförbunden. Totalt inkom tolv svar. Dock har en del av dem som lämnat livsberättelser också svarat på frågor rörande arbetsplats där de berättat inom vilket verksamhetsområde de arbetar. Flera arbetar inom kommunal verksamhet och därför kompletteras svaren med uppgifter ur livsberättelserna. Totalt förekommer uppgifter från 27 respondenter. Svaren återges i löpande text i anslutning till varje fråga och exemplifieras med citat från respondenterna. Alla svar är anonymiserade.

Brevet som sändes via fackförbunden löd:

Hur är Göteborgs stad att arbeta i för hbtq-personer?

På uppdrag av kommunstyrelsen i Göteborg ska levnadsvillkoren för hbtq-personer utredas.

I uppdraget ingår bland annat att undersöka hur hbtq-personer som är medarbetare i Göteborgs stad har det.

Som extern utredare har Göteborgs stad utsett mig, Maria Jacobson. Jag är yrkesverksam som journalist och har under många år bevakat hbtq-frågor, mänskliga rättigheter och diskrimineringsfrågor. Du kan läsa mer om mig på www.journalistica.se

För att komma i kontakt med stadens anställda samarbetar jag med fackförbunden och detta utskick går via dem. Svaren på frågorna kommer att ingå som en del av undersökningen, där också en forskningsöversikt, enkät till hbtq-organisationer, enkät till stadens HR-chefer, granskning av nyckeldokument i staden, samt ett fåtal längre intervjuer ingår.

Det hela ska resultera i en rapport i skriftlig och i digital form. Rapporten ska vara ett underlag för prioriteringar för kommunstyrelsen samt ligga till grund för stadens HBTQ-råd.

Syftet med frågorna nedan är att försöka få fram en nyanserad bild av hur hbtq-personer upplever staden som arbetsgivare. Därför vill jag be dig att bidra till kunskap som är viktig för stadens fortsatta arbete på hbtq-området.

Jag vill be dig som identifierar dig som hbtq-person och arbetar inom Göteborgs stad att svara på följande frågor:

Inom vilken sektor arbetar du?

Kan du vara öppen på din arbetsplats? Om nej; varför inte?

Förekommer det nedsättande och/eller homofobisk jargong på din arbetsplats?

Hur vill du beskriva attityden till hbtq-personer hos:

a) dina chefer b) arbetskamrater c) brukare/kunder/klienter/elever etc?

Bedrivs något aktivt arbete för att öka hbtq-kompetensen på arbetsplatsen? Om ja; vilket?

Övriga kommentarer?

1. Inom vilken sektor arbetar du?

I stort sett alla som svarat på frågeformuläret eller lämnat livsberättelse arbetar inom vård, utbildning och omsorg. De har olika yrken, exempelvis socialsekreterare, lärare, undersköterska, behandlingsassistent, arbetsterapeut och omsorgspersonal i hemtjänst. Några är enhetschefer. Majoriteten arbetar nära klienter/omsorgstagare/elever/föräldrar.

Med tanke på att fackförbunden representerar anställda i Göteborgs stads alla bolag, förvaltningar och verksamheter kan konstateras att medarbetare inom vård, utbildning och omsorg varit mest svarsbenägna.

Skälen till bristen på svar från andra verksamheter än vård, skola och omsorg kan givetvis vara många. En starkt bidragande orsak till låg svarsfrekvens är metoden, vilket redogörs för i avsnittet *Brister i undersökningen*. Fler svar hade kunnat inhämtas om tiden medgivit ett flertal påminnelser exempelvis. Tekniska problem med mejlfunktioner och tidsbrist bland potentiella respondenter är andra skäl.

Men bortsett från rent praktiska skäl kan det finnas arbetsmiljömässiga faktorer som bidrar till att folk avstår från att vara öppna och därmed inte känner trygghet att vara öppna på arbetsplatsen, eller att komma ut inför en okänd utredare, trots att anonymitet garanterats. EU:s kontor för de grundläggande rättigheterna, FRA (Fundamental Rights Agency) genomförde 2012–2013 en av största studierna i världen över hur livsvillkoren ser ut för hbt-personer i medlemsstaterna. 93 000 personer deltog, varav närmare 7 500 i Sverige. På frågan *Är du öppen på ditt arbete?* svarade 37 procent av respondenterna i Sverige att de är öppna, 53 procent svarade att de är delvis öppna och 9 procent att de inte alls är öppna (FRA 2013). Inom EU-området finns tidigare studier som visar att en stor andel hbtq-personer inte känner tillräcklig trygghet för att vara öppna på arbetet, exempelvis i Frankrike 2006 där 42 procent svarade att de inte vågar vara öppna på jobbet på grund av rädsla för omgivningens reaktioner och för att deras sexualitet skulle kunna vara ett hinder i karriären (Quinn & Paradis 2007). Den största större svenska undersökningen publicerades 2004, där det framkom att varannan homo- och bisexuell inte var öppen på arbetsplatsen (Arbetslivsinstitutet 2004).

FRA:s undersökning går inte närmare in på olika yrken eller om det gällde privat eller offentlig sektor. En studie från Linnéuniversitet visar att homosexuella män diskriminerades oftare i mansdominerade yrken och lesbiska oftare i kvinnodominerade när det gällde rekrytering. Även gällande lönesättning diskriminerades homosexuella i jämförelse med heterosexuella (Ahmed, Andersson & Hammarstedt 2012). Det finns med andra ord ett visst fog för att befara diskriminering vid öppenhet på arbetsplatsen.

För första gången 2014 erbjöds medarbetare i Göteborgs stad en vidgad könsdefiniering i medarbetarenkäten. Förutom kategorierna ”kvinna” och ”man” kunde kategorin ”annat” kryssas i. Två procent av dem som besvarat medarbetarenkäten uppgav ”annat”. Kategorin ”annat” är löslig och

ospecificerad men det kan förmodas att personer som identifierar sig som trans, queer, intergender och intersex kan ha använt det alternativet. Svaren från personer som använt ”annat” indikerar att de trivs sämre på sina arbetsplatser än personer som fyllt i ”kvinna” eller ”man”.

Medarbetarenkäten visar också att 18 procent av samtliga respondenter vid minst ett tillfälle de senaste tolv månaderna på arbetsplatsen varit utsatt för kränkning/trakasserier på grund av kön, könsöverskridande identitet/uttryck, sexuell läggning, ålder, kulturell bakgrund, religiös tillhörighet, språk eller funktionsnedsättning. Bland dem som uppgett utsatthet finns 33 procent i kategorin ”annat” medan det i kategorierna ”kvinna” och ”man” finns 18 respektive 16 procent.

Det är önskvärt att Göteborgs stad genomför en större studie bland kommunens medarbetare för att undersöka hur hbtq-personer i olika sektorer och verksamheter har det på arbetsplatsen. Här kan en undersökning gjord med en kombination av kvantitativ och kvalitativ metod av Bergens kommun tjäna som inspiration. Öppenheten var stor bland respondenterna – som också vittnade om att de hade flera arbetskamrater som inte var öppna. Studien var ett led i Bergens arbete för inkludering och mångfald (Backer Grønningsæter & Lescher-Nuland 2010).

2. Kan du vara öppen på din arbetsplats? Om nej; varför inte?

Majoriteten av respondenterna svarar ja på frågan. Av dem är det dock en hel del som svarar att de är delvis öppna, framförallt är de inte öppna i mötet med klienter, brukare, elever, föräldrar och patienter. Vissa menar att frågan om öppenhet är oväsentlig i dessa möten och att fokus ligger på brukaren/omsorgstagaren/patienten/klienten. En konsekvens av den hållningen kan vara att brukaren/omsorgstagaren/patienten/klienten inte heller ges möjlighet att vara öppen. Samtidigt kan det vara ett stort ansvar att enskilda hbtq-personer ska föregå med gott exempel. Men poängen är att alla, oavsett könsidentitet, könsuttryck eller sexuell läggning, har som uppgift att verka för icke-diskriminering, likabehandling och inkludering. Framförallt är det en ledningsfråga att tillsammans med sin personal etablera en öppenhetsnorm, inom arbetsplatsen och i förhållande till allmänheten.

Jag är öppen på min arbetsplats. Bland kollegor och chef. Där känns det precis som vanligt. Jag jobbar som förskollärare och någonting gör att jag inte är öppen för föräldrarna och barnen. De utgår från att jag har en pojkvän... och jag har inte vågat rätta dem... något som ibland känns väldigt tuft. För vårt uppdrag i förskolan är att synliggöra mångfalden... men samtidigt vågar jag inte vara fullt öppen själv.

Jag är öppen gentemot kollegor, i socialtjänsten, men pratar inte om min livssituation med klienter, förutom när de frågar direkt. Tror det skulle ta för mycket fokus om jag nämnde min fru i förbifarten. Väcka för mycket uppmärksamhet helt enkelt.

Jag förnekar aldrig att jag är lesbisk om jag får en fråga. Men trots att jag är snart 60 tycker jag fortfarande att det är svårt att alltid förhålla sig till öppenhet, särskilt nu när jag är singel. Det var lättare när jag levde i en parrelation, det gick smidigare att referera till en familjesituation. När jag berättar väcker det alltid en reaktion, uppmärksamhet.

Ett mindre antal svarar att nej på frågan om öppenhet på sin arbetsplats. Skälen kan variera, exempelvis kan det handla om att personen är tillfälligt anställd, timvikarie eller har en annan osäker anställning som i sig är en otrygghetsfaktor. Men det kan också handla om arbetsklimat.

Jag är övertygad om att jag skulle bli utfryst av den lilla arbetsgrupp inom funktionshinder jag tillhör – även av chefen som tillhör en äldre generation patriarkalt färgade män. Om jag visar mig stark och driven ses jag som ett hot. Först när jag visar mig svag och i behov av ledning så mjuknar han upp och jag kan göra karriär. De klassiska könsrollerna är fullt aktiva och ibland känns det som en dålig parodi.

3. Förekommer det nedsättande och/eller homo- eller transfobisk jargong på din arbetsplats?

På denna fråga svarar majoriteten nej. Flera respondenter uppger dock att deras sexuella läggning, i de fall de är öppna, inbjuder till sexskämt och frågor om intimlivet. Frågan *Vad tänder lesbiska på?* ges som exempel. Hbtq-personer som inte är öppna på sina arbetsplatser stöter på formuleringar om *såna där; dom där*.

En av de få jag kommit ut som bi på jobbet tittade på mig och sa: Det är inte aktuellt här att prata om sånt. Vi har ju inga sådana här.

Benämningen såna (*sådana*) har hbtq-historiska betydelser. Exempelvis kunde benämningen användas nedsättande om homosexuella män – *sådana* till skillnad från *riktiga karlar*. Men i en tid när homosexuella handlingar var kriminaliserade till 1944, när homosexualitet betraktades som en psykiatrisk diagnos fram till 1979 och när komma-ut-begreppet ännu inte var etablerat gavs benämningen *sådan* också en annan betydelse; en slags igenkänning, ”en i familjen”, den kunde markera sam- och tillhörighet på ett positivt sätt (Nilsson 2001).

Av de respondenter som uppgett att de möter benämningen *såna där* tycks det uttrycka en distanserad, möjligen negativ, attityd.

Vissa respondenter uppger att det inte förekommer nedsättande jargong men att när hbtq kommer på tal märks en obekvämhets på arbetsplatsen, vilket kan yttra sig som exempelvis tystnad eller byte av samtalsämne. Andra respondenter hör regelbundet jargong av typen *jävla bög* i sin arbetsmiljö, exempelvis skolor, som inte är direkt riktad till dem. Hbtq-personer kan därför sägas vara exponerade för kränkande tillmälen även då de inte är den direkta målgruppen för tillmälen.

4. Hur vill du beskriva attityden till hbtq-personer hos:

a) dina chefer

De flesta respondenterna som är öppna inför chefer svarar att dessa har en bra, positiv eller naturlig attityd. Några uppger också att deras chefer varit stödjande vid olika situationer som specifikt berört exempelvis att komma ut, föräldraskap eller utsatthet.

Någon påtalar att chefen, liksom samhället i stort, har på sig ”heterosexualitet-som-norm-glasögon” för det mesta, förutom när arbetsgruppen ska diskutera hur hbtq-personer kan inkluderas. Chefen i det här fallet är medveten om ”oskärpa på normglasögonen” och konsulterar respondenten vid behov. Det finns dock exempel på personer som anser att det är säkrast att ”stanna kvar i garderoben” för att kunna avancera på sin arbetsplats och inte stöta sig med arbetskamrater.

b) arbetskamrater

Flertalet respondenter tycker att deras arbetskamrater har en bra attityd även om några uppger att det finns sexistiska och heterosexistiska attityder bland kollegor samt tidigare nämnda sexskämt och tystnad. Det är framförallt sådana attityder som hindrar personer att vara öppna på arbetsplatsen.

c) brukare/kunder/klienter/elever/m fl?

Som tidigare nämnts är det relativt många som inte är öppna i förhållande till klienter/omsorgsgare/patienter/elever även om de är öppna med chefer och kollegor. Vissa uppger att attityderna varierar bland äldre, yngre och i miljöer med stor etnisk, nationell, religiös och kulturell mångfald. Bland klienter, brukare och elever uppfattas det finnas ett hårdare klimat där ”alla är heterosexuella om de inte meddelar annat”. Några tar också upp toleransperspektivet i hur folk kan yttra sig: ”Jag har inte något emot homosexuella, de kan väl få hålla på med sitt men jag är inte sån”, som framsägs som något fint, öppensinnat och ödmjukt.

5. Bedrivs något aktivt arbete för att öka hbtq-kompetensen på arbetsplatsen? Om ja; vilket?

Svaren på denna fråga visar att flera av respondenterna har påtagit sig en ”utbildningsplikt” i bemärkelsen att de uppmärksammar hbtq-frågor, utbildar själva eller driver på chef/arbetsledare.

Under West Pride förra året rekommenderade jag och en arbetskamrat till mig de på arbetsplatsen att gå och ta del av föreläsningar. Det fanns även med inriktning på äldre personer (som jag jobbar med) som en kunde ta del av. Annars är jag öppen för att svara på alla frågor som kan tänkas komma. Jag försöker att prata om hbtq-frågor på raster och liknande, och vi brukar få igång väldigt bra diskussioner.

Det är jag som bedriver arbetet för att öka hbtq-kompetensen. Jag har i uppdrag att tala om normer i min tjänst och har haft föreläsningar och seminarier på min enhet och på skolan bredvid. Om inte jag gjort det hade det var upp till var och en och troligen inte blivit gjort. Skolan ”frontar” mig som genuspedagog i sin marknadsföring men jag vill inte kalla mig det, jag jobbar mycket bredare normkritiskt. Nu har jag fått veta att en ny tjänst som genuspedagog ploppat upp i stadsdelen, den verkar inte ha utlysts, plötsligt fanns den bara, utan att vi vet något om det eller vad personen ska göra. Känns inte okej.

Jag anordnade en föreläsningsdag om sexualitet med RFSU på min arbetsplats.

Vår tillförordnade enhetschef har i år lyft upp att vi kan gå på föreläsningar på West Pride och bett enheten att prioritera att gå på flagghissningen i samband med festivalens start. Annars inte.

Jag har själv hållit i en slags studiecirkel med hjälp av Fritt fram-materialet för cirka fem år sedan. Det skedde på APT under tre-fyra tillfällen. Detta resulterade i några riktlinjer kring hbt-frågor på arbetsplatsen. Och vi satte en regnbågsflagga i väntrummet. Sedan dess har hela mottagningen också gått STINA-utbildningen (om sexuell hälsa i missbruksvård med normkritisk inriktning). En kollega och jag är med i ett hbtq-nätverk för professionella som arbetar med behandling på olika vis i regionen. Vi har ändrat våra formulär på mottagningen och infört kategorin ”annat” utöver ”kvinna” och ”man” på frågan om kön.

En respondent i chefsposition påtalar att det som behövs i Göteborg är utbildning om bemötande av klienter, kunder och elever i Göteborgs stad. Inom socialtjänsten är det viktigt att inte utgå från heteronormativa föreställningar i mötet med allmänheten. Flera respondenter efterlyser utbildning:

Vi pratar om att bli hbtq-certifierade.

Vi i arbetsgruppen har bett om att få gå en utbildning för att bli hbtq-certifierade. Frågan ligger hos chefen, det är en kostnadsfråga.

Det är väl sisådär med det men vi har som mål i arbetsgruppen och i enhetsplanen att öka vår hbtq-kompetens. Vi ska eventuellt genomgå en utbildning via RFSU för att få ett hbtq-certifikat.

Några av informanterna säger att värderingsfrågor och diskrimineringsfrågor lyfts på APT. Andra har aldrig märkt av utbildning eller annan kompetenshöjning. Under möjligheten att ge övriga kommentarer trycker vissa på behovet av utbildning medan andra uppger att de upplever sin arbetsplats som hbtq-vänlig.

Fanbärare för öppenhet och inkludering

Regnbågsflaggor över hela Göteborg ter sig numera som en självklarhet varje försommar runt West Pride. Så var det inte när Tasso Stafilidis tog jobbet som verksamhetschef för det som då hette HBT-Festivalen 2009.

Tasso Stafilidis kontor på Göteborg & Co skiljer ut sig med sin mysiga inredning. Vackra bilder och saker, färger och former som tonar ner den formella kontorskänslan. För många är Tasso Stafilidis förknippad med West Pride. Och det var genom festivalen han hamnade i Göteborg. Men han förknippas också med politik, och valdes in i riksdagen 1998. Det var ett betydelsefullt år, inte minst för att han själv kom ut som homosexuell strax innan.

– Jag levde heteronormativt, hade tjej, men visste att något inte stämde. Det tog ett tag innan jag kunde erkänna det inför mig själv och jag var ganska präglad av homofobiska föreställningar. Så småningom träffade jag en kille och fick bekräftat vad jag egentligen redan visste.

– Vid den här tiden var jag politiskt aktiv i Helsingborg och dessutom skådespelare så jag var en offentlig person. Inför att jag kandiderade till riksdagen förstod jag att jag måste komma ut också offentligt. Ingen mår bra av gå med en rädsla för att bli avslöjad.

Som första öppet homosexuella person valdes Tasso Stafilidis in i riksdagen. Det dröjde inte så länge innan han förstod att där fanns andra som inte levde öppet. Raskt insåg han också att det fanns väldigt mycket att göra politiskt för att stärka hbtq-personers rättigheter. Ett tidigt tvärpolitiskt initiativ blev Riksdagens HBT-grupp.

– Under de mandatperioder jag satt i riksdagen och verkade i HBT-gruppen blev mycket gjort som rör diskriminering och hbtq. Jag tror att det är klokt att driva hbtq-frågor tvärpolitiskt. Det är lite min melodi, att driva sakfrågor och skapa förutsättningar för resultat utifrån olika parterers intressen.

2006 lämnade han riksdagen och partipolitiken. Det blev tid att bland annat skriva en självbiografi, *Mitt brinnande hjärta*. Livet tog en annan väg när jobbet som verksamhetschef på HBT-Festivalen i Göteborg sökte verksamhetschef. Tasso Stafilidis sökte med ett helt koncept för festivalens utveckling och fick jobbet. Där ingick bland annat utbildning av alla som är partner till festivalen, som numera heter West Pride. Utbildning i skolor pågår året runt, vilket inte alla känner till. Kostnadsfritt erbjuds ett flertal föreläsningar och aktiviteter till olika åldrar, allt med en konstnärlig och kulturell inramning.

Något av det första Tasso Stafilidis gjorde som festivalchef var att få upp flaggfrågan på dagordningen. Flaggor i allmänhet är viktiga symboler. Nationsflaggor kan markera territorier, anspråk på territorier eller nationalism, en vit flagga betyder öppenhet för förhandling eller kapitulation. Flaggbörning betraktas som en fientlig handling.

Regnbågsflaggan har som andra flaggor ett högt symbolvärde, den står för stolthet och mångfald, öppenhet och inkludering. Den visar också ett erkännande och välkomnande av hbtq-personer.

– Min ingång var att festivalen ska bli en angelägenhet för hela Göteborg, såväl som för hbtq-samhället. Det är de många människornas attityder jag vill nå och synlighet ser jag som strategiskt viktigt för att lyfta frågan.

2010 flaggades det för första gången längs hela Avenyn och reaktionerna lät inte vänta på sig. Känslor av befrielse och inkludering, över att räknas och respekteras kom från – och fortsätter komma – från hbtq-samhället. Många av livsberättarna i den här rapporten vittnar om hur betydelsefull flaggningen är. Göteborgs stads officiella flagghissning på Gustav Adolfs Torg är ytterligare en viktig erkännande och inkluderande markering.

Ett annat viktigt inslag i Tasso Stafilidis festivalkoncept var regnbågsambassadörer. Särskilt när förre stadsdirektören Åke Jacobsson 2011 utsågs till ambassadör och i sin tur skrev brev till alla förvaltnings- och bolagschefer att delta i Regnbågsparaden och festivalen. Från och med 2013 års West Pride uppmanas chefer av den nuvarande stadsdirektören och regnbågsambassadören Bengt Delang att möjliggöra för medarbetare att besöka festivalen och gå på seminarier i utbildande syfte.

Regnbågsparken vid Bältespännarparken är också strategiskt placerad, mitt i staden. Ingen ska kunna undgå att det är festival. Flera av institutionerna, till exempel Stadsteatern, som står bakom West Pride har integrerat hbtq-perspektivet i verksamheten. West Pride kan låta som en framgångssaga – vilket det också är – men inte utan hårt arbete. Och motstånd.

– Göteborg är känt för goa gubbar-andan, som är en normativ och exkluderande föreställning om staden. I början var det en ganska negativ inställning till exempelvis flaggningen, hbtq sågs som ett särintresse, och så ses det säkert delvis fortfarande. Och det finns en hel del fördomar om hbtq-personer. Ibland ges en bild av att ”vi svenskar” är så fördomsfria och att det är invandrarna som är fördomsfulla. Det är en stereotyp, onyanserad uppfattning. Vi har invånare i Göteborg med rötter i länder där homosexualitet är belagt med dödsstraff. Det är mer konstigt att folk som har sina rötter i Sverige, med tradition av demokrati och jämlikhet, har kvar sina fördomar.

Tasso Stafilidis menar att arbetet för integration måste genomsyras av mänskliga rättigheter, sexualitet och kön är grundläggande aspekter när det kommer till begrepp som frihet, jämlikhet, värdighet och respekt.

Det har också riktats kritik mot West Pride för att vara alltför öppen för heterosamhället och för

olika aktörers medverkan, till exempel. Tasso Stafilidis menar att det är en balansgång, dels att vara en frizon för hbtq-samhället, dels vara öppen och inkluderande för alla. Vitsen med öppenheten, menar han, är just att inte enbart nå förespråkare, aktivister – de redan frälsta – utan också nya grupper.

– Vi för kampen på olika sätt, för mig har det blivit allt viktigare att påverka samhället som helhet. Ändra synsättet från ett särintresse till ett allmänintresse.

Gradvis har han avvecklat sig själv som verksamhetschef på West Pride. Han finns dock kvar i styrelsen och på årets festival syntes och hördes han vid exempelvis invigningen och Regnbågsparaden. Han är numera verksamhetsansvarig för Kulturkalaset – men utbildar också regelbundet i hbtq-frågor, intersektionalitet och normkritik. Som teaterperson förnekar han sig inte – i utbildningarna ingår ofta hans föreställning *Kärlekens Pris!*

Hur bedrivs arbetet för att öka hbtq-kompetensen?

Göteborgs stads HR-chefer är ytterst ansvariga för personalfrågor. Därför skickades ett antal frågor till HR-cheferna på förvaltningar och bolag i Göteborgs stad. På frågan om det pågår något konkret arbete för att öka hbtq-kompetensen inom respektive förvaltning och bolag är svaren skiftande. På vissa håll tycks ett fortlöpande kompetenshöjande arbete pågå medan andra inte anser det vara en prioriterad fråga. Frågorna har distribuerats och sammanställts av Åsa Roosvald på HR-strategiska avdelningen på stadsledningskontoret. Initialt skickades frågorna till 62 HR-chefer 4 april 2014. Eftersom svaren dröjde förlängdes svarstiden från 1 till 15 maj 2014. Ett flertal påminnelser sändes ut. Totalt 55 svar inkom. Frågorna riktade till HR-chefer var:

Bedrivs det något konkret arbete för att öka hbtq-kompetensen inom ditt ansvarsområde? Om ja: vad? Om nej: varför inte?

Vet du - utifrån ett arbetsgivarperspektiv - hur du ska agera om någon diskrimineras, trakasseras och/eller kränks på grund av sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller könsuttryck?

Hur många gånger det senaste året har du/din personalfunktion agerat pga. ovan nämnda skäl?

Hur agerar du om du får kännedom om att en nedsättande jargong om hbtq-personer/ homo-/transfobi förekommer inom ditt ansvarsområde?

Har du eller någon annan inom din personalfunktion utbildning i hbtq-kompetens? Om ja: vilken?

Övriga kommentarer?

Ett sammandrag av svaren redovisas i anslutning till varje fråga.

1. Bedrivs det något konkret arbete för att öka hbtq-kompetensen inom ditt ansvarsområde?

I flertalet fall svarades ja på frågan men 13 svarade nej.

Om ja: vad?

Ett vanligt svar är att sexuell läggning och könsöverskridande identitet eller uttryck nämns i utbildningar om diskrimineringsgrunderna och om mänskliga rättigheter, i implementeringen av likbehandlingsplanerna och på APT. Många anger att cheferna har haft en utbildningsdag om bemötande med tillhörande verktyglåda att använda på APT. Flera förvaltningar och bolag är aktiva i West Pride, både genom egen medverkan och genom att medarbetare uppmuntras att ta tillfället i akt att utbilda sig på seminarierna under festivalen. Till West Pride finns ett utbildningspaket i tre steg knutet som några HR-chefer refererar till.

De flesta använder sig av interna utbildningsmöjligheter. Det finns också exempel på genusgrupper eller särskilda arbetsgrupper här och där som håller frågan levande. En del har köpt in utbild-

ningar, exempelvis med Sara Lund/Claes Schmidt. Någon förvaltning har utbildat entreprenörer som kör färdtjänst. Andra uppger att spel och dialogfrågor används för att öppna upp dialogen runt hbtq och normkritiska frågor.

Om nej: varför inte?

Av de som svarat nej har flertalet svarat att ämnet inte är prioriterat. Skälen skiftar. Hög arbetsbelastning, prioritering av det mest angelägna i verksamheten, prioritering av annan utbildning, någon förvaltning är nybildad och har ännu inte hunnit. Någon HR-chef har efterfrågat stöd för att bedriva internutbildning men inte fått respons. Det framgår att utbildning om hbtq-frågor, heteronormativitet, normkritik och mänskliga rättigheter ligger utanför andra grundläggande kompetenshöjande insatser i exempelvis ledarskap.

2. Vet du – utifrån ett arbetsgivarperspektiv – hur du ska agera om någon diskrimineras, trakasseras och/eller kränks på grund av sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck?

Här svarar 84 procent att de vet hur de ska agera. 16 procent har inte svarat.

3. Hur många gånger det senaste året har du/din personalfunktion agerat pga. ovan nämnda skäl?

Här har tre HR-chefer angett att de agerat.

4. Hur agerar du om du får kännedom om att en nedsättande jargong om hbtq-personer/homo-/transfobi förekommer inom ditt ansvarsområde?

På de flesta håll i kommunen tycks finnas en fungerande rutin för när problem av den här karaktären uppkommer. Rutinen ser något olika ut på olika bolag och förvaltningar men de flesta nämner riktlinjer mot trakasserier och kränkande särbehandling, utredning, fackliga kontakter, kontakt med utvecklingsledare på mänskliga rättigheter och att chefen på respektive enhet har samtal med inblandade samt att en handlingsplan görs vid behov. Flera uppger ett pågående arbete med värdegrundsfrågor i forum som APT. Flera nämner nolltolerans mot nedsättande jargong som uppförandekod i exempelvis lunchrum och gemensamma utrymmen. Om det framkommer att trakasserier och kränkningar skett genom anonyma enkäter, exempelvis medarbetarenkäten, tas det upp i ledningen.

5. Har du eller någon annan inom din personalfunktion utbildning i hbtq-kompetens?

29 procent svarar ja och 49 procent svarar nej. 22 procent har inte svarat.

Om ja: vilken?

Enstaka personer uppger att de läst genusvetenskap eller genomgått en utbildning för hbt-diplomering. Flera har utbildats i samarbete med West Pride och av enheten för mänskliga rättigheter i kommunen. Andra uppger att de tagit del av en föreläsning av Sara Lund/Claes Schmidt.

Några säger att ingen på HR-avdelningen har någon specifik utbildning på hbtq-området men grundläggande kunskaper om mänskliga rättigheter och diskrimineringsfrågor. I viss mån kompenserar föreläsningar och litteratur för kunskapsbrist, nämner någon. Flera betonar att ökad kompetens behövs både hos dem själva och inom det område de ansvarar för.

■ *Byråkrat med hbtq-frågor i fokus*

Hbtq-området har länge setts som ett särintresse. På Göteborgs stads stadsledningskontor finns en funktion – en tjänsteperson – som har i uppgift att se till att hbtq-personers mänskliga rättigheter inte hamnar i skymundan. Anna-Carin Jansson på enheten för mänskliga rättigheter har sedan 2011 arbetat med att strategiskt förankra hbtq i den kommunala verksamheten.

Vad har hänt i Göteborgs stad under en tioårsperiod när det gäller hbtq-frågor? Politiskt och på tjänstenivå?

– Min bedömning är att Göteborg har tagit rejäla kliv framåt – även om det fortfarande finns en hel del att ta tag i. Bland annat har det gradvis vuxit fram en medvetenhet om att hbtq-personer inte är en homogen grupp – vilket måste fångas upp. Mångfalden är stor, liksom olikheter i livsvillkor. Som de två tidigare rapporterna som staden tog fram, *Är Göteborg en stad att leva, älska och verka i för alla?* Del 1 och 2, 2006 och 2007 visade, var klimatet för dem som bröt mot normen – inte minst heteronormen – betydligt tuffare i Göteborg jämfört med landets två andra storstäder i slutet av 1990-talet. Men från att Göteborg då levde med epitetet ”bögnackarstad” har en ganska omfattande utveckling skett. Inte minst är Göteborgs kommunfullmäktiges beslut 2013 om att som första stad i Sverige inrätta ett kommunalt hbtq-råd betydelsefullt. Rådets syfte är att utifrån ett normkritiskt perspektiv bidra till att hbtq-personers mänskliga rättigheter på ett systematiskt vis integreras i stadens verksamheter.

– Avgörande för den här processen har varit att det politiska stödet både är brett och starkt, samt att hbtq-frågorna under senare år kopplats till stadens mänskliga rättighetsarbete.

Andra viktiga faktorer har varit de senaste årens nära dialog med hbtq-samhället och ett gott samarbete med ledningen för West Pride.

Efter de förra rapporterna har Göteborg bland annat fått ett kommunalråd med ansvar för hbtq-frågor och en stor Pride-festival. HBT-GBG-festivalen, föregångaren till West Pride, startade 2007. Det då nybildade tvärpolitiska HBT-nätverket bjöd 2008 in representanter för hbtq-Göteborg till en Framtidsverkstad för att inventera vad som behövdes göras på området.

2011 hissades regnbågsflaggan för första gången på paradstången på Gustaf Adolfs Torg – samma år som dåvarande stadsdirektör Åke Jacobsson utsågs till regnbågsambassadör för festivalen och det tillkom en samordningsfunktion för hbtq-frågor på stadsledningskontoret.

2012 bjöd kommunstyrelsen på nytt in hbtq-Göteborg. Den här gången till ett Open space-forum, en ettårig process i nära dialog med hbtq-samhället, där politiker, tjänstepersoner och representanter för hbtq-Göteborg tillsammans tog fram förslag på hur Göteborg ska kunna bli ”en öppen och mindre heteronormativ stad”. Både den här rapporten och tillblivelsen av Göteborgs stads HBTQ-råd, är exempel på vad Open space-forumet lett fram till.

Hur har Göteborgs stad arbetat för att lyfta frågan högt på dagordningen?

– Strategin har varit att börja med synliggöra hbtq i staden – för att så småningom bli en självklar del i stadens alla verksamheter. För att på sikt systematiskt kunna säkerställa likvärdig service även för hbtq-personer har det varit nödvändigt att på en mängd olika sätt lyfta perspektivet. Det är ju omöjligt att integrera perspektivet och göra en systematisk uppföljning på något som är en icke-fråga. Här har West Pride, flaggningen och stadens deltagande i festivalen spelat en stor roll. Initiativet till festivalen kom från stadens kulturinstitutioner och ända från starten har staden varit den största bidragsgivaren. Genom att det funnits ett kommuncentralt strategiskt stöd har det även varit möjligt att centralt på olika vis få in hbtq-perspektivet i stadens ordinarie arbete; i styrdokument, i strategiska processer och i olika kompetenshöjande insatser. Exempelvis har staden i samverkan med de fackliga organisationerna kommit överens om att låta alla medarbetare som kompetenshöjning på betald arbetstid få ta del av seminarier under West Pride. Det har funnits ett strategiskt stöd att konsultera, både för lokala verksamheter som gått före, exempelvis genom hbt-diplomering, men även för de verksamheter som precis börjat arbeta med hbtq-frågorna. Från och

med 2014 finns det även i Göteborgs stads årliga medarbetarenkät ett tredje svarsalternativ vad gäller kön. Förutom ”man” och ”kvinna” finns numera möjligheten att svara ”annat”.

Har det varit viktigt för Göteborgs stad att förändra goa gubbar-andan?

– Det beror förstås på som läggs i goa gubbar-andan. Men om den innebär att göteborgaren orelekterat alltid är en vit, medelålders, heterosexuell man utan funktionsnedsättningar och det förutsätts att det bara är goa gubbar som allting utgår ifrån, är det naturligtvis viktigt att perspektiven vidgas. Göteborgarna är på en mängd olika sätt – och det måste det finnas en beredskap för detta om stadens uppdrag med likvärdig service ska kunna säkerställas.

Har den andan varit ett hinder i arbetet, eller rentav något att stampa av i?

– Fördelen med goa gubbar-andan, som jag uppfattat den, är den tradition av samarbete och dialog som funnits och finns i Göteborg. Mobiliseringen på hbtq-området har skett på bred front. En bred politisk samsyn, samverkan mellan staden och hbtq-samhället och ett fackligt engagemang.

En metod som ofta framhålls av exempelvis FN och EU när det gäller att implementera mänskliga rättigheter är så kallad mainstreaming, det vill säga att perspektivet ska genomsyra alla strukturer, nivåer och verksamheter och göras systematiskt. Detta för att undvika att mänskliga rättigheter blir tilläggsperspektiv. Exempelvis har Sverige anammat den metoden när det gäller jämställdhet med jämställdhetsintegrering. Hur ser du på metoden?

– Det är dit det strategiska hbtq-arbetet i staden strävar. Hbtq-personers rätt till likvärdig service får inte handla om temporära insatser eller verk av eldsjäl. Därför är kopplingen till stadens mänskliga rättighetsarbete så viktig. Det är kanske också det viktigaste skälet till varför ett hbtq-råd har inrättats. Från att hbtq alltmer har synliggjorts återstår nu att perspektivet ska bli en självklar del av den ordinarie verksamheten. En breddning av jämställdhetsintegreringen till att bli en jämlikhetsintegrering med samtliga sju diskrimineringsgrunder skulle kunna vara en väg.

Göteborgs stad har kommit en bra bit på väg. Vad siktar staden på under de närmaste åren?

– Hbtq-kompetensen finns inte i tillräcklig hög grad i staden. Här är det viktigt att understryka att det handlar just om kunskaper och kompetens; likvärdig service säkerställs inte genom att allmänt ”behandla alla lika”. Fortfarande uppfattas ett hbtq-perspektiv i mångt och mycket som något som det går att välja att arbeta med – eller inte. Några stadsdelar och verksamheter har gått före, men fortfarande saknas grundläggande kompetens på flera områden, inte minst vad gäller trans och hbtq kopplat till heder. Särskilt viktigt är kompetensen i de verksamheter som vänder sig direkt till göteborgarna. Det systematiska arbetet behöver utvecklas, likaså likvärdigheten över staden och medvetenheten om att varje människa har en mängd olika egenskaper. Alldeles oavsett vilken sexuell läggning en person har och hur hon/han/hen definierar sig har staden uppdraget att tillhandahålla likvärdig service.

Göteborgs Stads HBTQ-råd

Göteborg Stads HBTQ-råd är kommunstyrelsens samrådsorgan med hbtq-Göteborg. Rådet ska utifrån ett normkritiskt perspektiv bevaka frågor som påverkar livssituationen för hbtq-personer. Syftet är att säkerställa hbtq-personers mänskliga rättigheter. Förutom att ge yttranden och vara ett kommunalt remissorgan ska rådet ta initiativ till utvecklingsinsatser och förbättringar för hbtq-personer i Göteborg. En gång per år ska rådet också anordna ett öppet möte, dit alla är välkomna för att lämna synpunkter och ge förslag på hur Göteborg ska bli en öppen och inkluderande stad. Under 2014 anordnades Open hearings på Världskulturmuseet 10 och 11 juni. Rådet består av 19 ledamöter. 6 ledamöter representerar de politiska partierna i kommunstyrelsen och 13 ledamöter representerar hbtq-Göteborg.

Sammanfattning, analys och rekommendationer: Hur inkluderande är Göteborgs stad som arbetsgivare?

Sammantaget ger svaren från medarbetare och HR-chefer intryck av att normkritisk medvetenhet och kompetens på hbtq-området är ojämn inom, och mellan, stadens verksamheter. Bland de medarbetare som fått frågor via sin fackliga organisation och bland livsberättare framgår att flera själva utbildar och driver på. Där finns en kompetensresurs som i stort sett är osynlig utanför personernas arbetsplats.

I många fall tycks hbtq-området ingå som ett av flera områden inom mänskliga rättigheter, diskriminering, likabehandling och normkritik. En granskning av jämställdhets- och likabehandlingsplaner (Örtenblad 2014) på stadsledningskontoret visar att planarbetet är av skiftande kvalitet i stadens verksamheter. De saknar enhetlighet varför uppföljningen försvåras. Vanligen ingår ett endast fåtal diskrimineringsgrunder, exempelvis kön, etnicitet och ålder.

Det finns ett uttalat önskemål om ökad kunskap om specifikt hbtq både bland medarbetare och bland HR-chefer. Detta bekräftas av social resursförvaltning som ett led i stadens samordning av West Pride 2013 hade fått uppdraget att planera för tre interna grundföreläsningar i hbtq och normkritik med 25 platser vardera. Intresset var så stort att sammanlagt sju tillfällen med omkring 65 deltagare på varje genomfördes. Denna föreläsning var initialt tänkt för dem som står i stadens tält på festivalen och är en uppgift som egentligen ligger utanför förvaltningens uppdrag och resurser. Därför kan inte utbildningstillfällen erbjudas i någon större omfattning (Rahm 2014).

Drygt 12 000 medarbetare på olika nivåer inom olika verksamheter har genomgått en workshop på mellan en och tre timmar om stadens gemensamma förhållningssätt; kommunmedborgarens behov och rättigheter, likabehandlingsprincipen och mänskliga rättigheter är moment som ingått (Ghazarian 2014).

Under 2014 anordnar staden tillsammans med fackliga organisationer en heldagsutbildning för 240 chefer och skyddsombud. Utbildningen problematiserar heteronomen och fokuserar på bemötande av allmänheten såväl som på arbetsklimat och rekrytering

Den kompetens som inskaffas runt om i stadens verksamheter är inte enhetlig utan kan vara utformad på olika sätt, alltifrån enskilda föreläsningar till utbildningspaket. Mångfalden bedömer jag som positiv, behoven ser olika ut. Jag vill dock betona att utbildningsinsatser bör kopplas till de kommunala verksamheterna och till uppdraget att säkerställa kommuninvånarnas rättigheter. Kvaliteten på kompetenshöjande insatser behöver också säkerställas och i möjligaste mån vara likvärdig, oberoende av leverantör. För att kunna upphandla utbildning behöver upphandlare veta vad en utbildning bör innehålla för att tillgodose Göteborgs stads kvalitetskrav på området.

Utbildning i syfte att förbättra arbetsmiljön, och därmed arbetsklimatet, är central. Det ligger också i linje med den förstärkning av diskrimineringslagen som föreslås av utredning SOU 2014:41, där aktiva åtgärder ska omfatta samtliga diskrimineringsgrunder, där aktiva åtgärder definieras som ett förebyggande och främjande arbete för att inom en verksamhet motverka diskriminering samt på annat sätt verka för lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, köns- överskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder. Detta arbete förslås vara systematiskt.

Lika viktigt är att medarbetare, oberoende av sexuell läggning, kön, könöverskridande identitet eller uttryck, känner sig i trygga i mötet med allmänheten på så vis att de kan identifiera, bemöta och agera i olika situationer och för ärenden där hbtq-kunskap kan vara aktuell, inom exempelvis socialtjänst, skola, förskola och äldreomsorg.

Flera livsberättare och medarbetare känner inte att de kan vara öppna i relation till brukare, omsorgstagare, elever, klienter eller patienter. De uppger att det bland dessa grupper finns homo- och transfobisk jargong och nedsättande attityder.

Hur långt sträcker sig stadens ansvar för kommuninvånarnas attityder? Ganska långt vill jag hävda. Och Göteborgs stad har stora möjligheter att påverka värderingar och attityder genom sina många olika verksamheter, genom skola och utbildning, sociala verksamheter, integration, fritids- och kulturverksamheter med flera. Det är allvarligt att hbtq-personer i sitt dagliga arbete exponeras för kränkande jargong och nedsättande attityder. I ett hela-staden-perspektiv – för alla

i Göteborg – är det allvarligt om nedsättande attityder och homofobisk jargong kontinuerligt upprätthålls och bekräftas genom tystnad. Förakt ges därmed ett spelrum (Ofstad 2012).

En vanlig hållning till dessa fenomen är banalisering; de som yttrar sig homo- och transfobiskt antas ”inte mena något med det” och därför behöver heller inget göras. Naturligtvis kan kränkande tillmälen vara utan uppsåt att skada. De kan yttras av en mängd olika skäl exempelvis vrede och gruppträck. Men med tanke på ideologier och tanketraditioner som bygger på förakt, exempelvis rasbiologi, nazism och fascism menar jag att en vaksamhet är nödvändig i vardagen. Homofobisk jargong under skämtsamhetens täckmantel kan avspegla djupare attityder i samhället som inte är förenliga med mänskliga rättigheter. Därför kan det inte åligga enskilda normbrytare att på sitt arbete ta hela ansvaret för att sätta gränser utan måste tas av hela verksamheten och alla verksamheter, inte minst av chefer och ledare.

Skolområdet är betydelsefullt i hbtq-sammanhanget, vilket avspeglas i regeringens hbt-strategi:

För att kunna skapa en öppen och inkluderande skola som kan verka hälsofrämjande för unga hbt-personer behöver personalen ha kunskap om unga hbt-personers livssituation och om normer kring sexualitet och kön. Därför avser regeringen att ge Ungdomsstyrelsen i uppdrag att i samråd med Skolverket genomföra insatser i syfte att öka hbt-kompetensen och skapa en öppen och fördomsfri miljö i skolan för unga hbt-personer (Regeringen 2014).

I Göteborgs stads budget finns sedan några år en målsättning om att en genuspedagog och hbtq-kompetent personal ska finnas inom den kommunala förskolan och skolan. När det gäller grundskolan ligger ansvaret på stadsdelarna och för gymnasieskolan ligger ansvaret på utbildningsförvaltningen. Enligt uppgift från utbildningsförvaltningen är målet implementerat i den kommunala gymnasie- och gymnasiesärskolan; på varje skola finns hbtq-kompetens. Sedan fyra år driver utbildningsförvaltningen ett projekt om att öka kunskapen och medvetenheten om normkritik. Skolorna har kommit olika långt när det gäller att integrera normkritiskt förhållningssätt bland hela personalen (Males 2014).

År 2012 riktade Skolinspektionen kritik mot flera kommunala grundskolor i Göteborg för brister i arbetet med likabehandlingsplaner. Ett fåtal skolor befanns vara utan kritik. Information om hbtq-kompetens och normkritisk pedagogik i grundskolan finns enligt uppgift från social resursförvaltning inte samlad centralt i kommunen men förvaltningen erbjuder utbildningar i sex- och samlevnad. Stadsdelen Majorna-Linné har genomfört en hbt-certifiering av personal inom fritidsverksamheten (Lindstrand 2014).

Enligt Ungdomsstyrelsen utsätts unga hbt-personer i större utsträckning än andra unga för mobbning, hot och våld och för att ha känt sig osynliggjorda, kränkta och diskriminerade (Regeringen 2014). Att motverka mobbning, kränkningar och trakasserier på grund av sexuell läggning och könsöverskridande identitet eller uttryck, också på nätet, ligger inom likabehandlingsarbetet. Jag har haft vissa svårigheter att få fram hur arbetet i Göteborgs stad ser ut när det gäller exempelvis nätmobbning och nättrakasserier riktade mot unga hbtq-personer. I maj 2014 arrangerade Göteborgs stad konferensen *Cyberbullying* i samarbete med universitetet, Göteborgregionens kommunalförbund och Friends men enligt uppgift från social resursförvaltning hade ingen av de tolv inbjudna föreläsarna något specifikt fokus på hbtq-frågorna (Englund 2014). Trots att stadens budget som övergripande styrdokument anger att ett normkritiskt förhållningssätt ska känneteckna grundskolans verksamhet sker inte det per automatik eller systematiskt, vilket exemplet med konferensen ovan visar.

Rekommendationer:

- Genomför en större studie bland kommunens medarbetare för att undersöka hur hbtq-personer i olika sektorer och verksamheter har det på arbetsplatsen
- Infoga utbildningsmoment om mänskliga rättigheter, antidiskriminering, öppenhet, inkludering, normkritik och hbtq-området i all ledarskapsutbildning
- Integrera normkritiskt förhållningssätt i alla utbildningar för medarbetare på grundläggande nivå

- Inventera redan hbtq-kompetenta medarbetare i stadens verksamheter för att ta vara på den kompetensresurs de utgör
- Inventera relevanta utbildningar av olika omfattning och typ som genomförts inom staden på senare tid
- Bedöm innehåll i utbudet av utbildningar/föreläsningar för att säkra kvaliteten
- Tillsätt resurser för att erbjuda fler medarbetare utbildning, särskilt medarbetare i bruknära verksamheter, med kontinuerlig fortbildning

HUR GESTALTAS MR, NORMKRITIK OCH HBTQ I KOMMUNALA DOKUMENT?

För att undersöka hur normkritik och hbtq-perspektivet tas tillvara i stadens arbete för mänskliga rättigheter har ett mindre antal dokument granskats. Urvalet består av dels interna dokument, riktade till medarbetare, dels externa dokument.

Budget 2014: Förslag till budget 2014 och flerårsplaner 2015–2016 för Göteborgs Stad

Budgeten är Göteborgs stads övergripande styrdokument. Den innehåller en nulägesanalys i tre dimensioner: den sociala, den ekologiska och den ekonomiska dimensionen. Formuleringar som rör jämlikhet, öppenhet, inkludering och mänskliga rättigheter är placerade i framförallt den sociala dimensionen. Avsnittet berör multipla perspektiv men störst textutrymme ges klass/socioekonomi, barn och kön. Sexuell läggning och könsöverskridande identitet eller uttryck som bryter mot heteronormativa föreställningar, de perspektiv som är huvudfokus i den här undersökningen, tas upp i ett kortare stycke:

Sexuell läggning och könsidentitet som strider mot heteronormen, är idag fortfarande en riskfaktor för hälsan. Hbtq-personer bemöts utifrån heteronormativitet vilket gör det svårt att leva jämbördigt i samhället. De mänskliga rättigheterna måste gälla alla för att vi ska få en rättvis och solidarisk stad. (s 11)

I avsnittet Mål och inriktning på sidan 17 slås fast att visionen om en hållbar stad förutsätter ett systematiskt MR-arbete. De legala dokument som i budgeten understryker vikten av ett sådant arbete är FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna, barnkonventionen, FN:s konventioner om kvinnors rättigheter och rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Ett förslag är att i budgeten – som tyngst vägande kommunalt styrdokument – göra en mer komplett uppräkningslista av konventioner till att även omfatta etnisk tillhörighet och nationella minoriteter.

Den svenska diskrimineringslagen antyds också som en utgångspunkt genom ordet *diskrimineringsgrunder*.

Staden måste bedriva ett systematiskt MR-arbete utifrån alla diskrimineringsgrunder. (s 17)

På hbtq-området finns ingen separat konvention som tillskriver hbtq-personer mänskliga rättigheter, på liknande vis som exempelvis personer med funktionsnedsättning eller kvinnor. På olika nivåer i FN-systemet slås dock fast att hbtq-personer ska inkluderas i universaldeklarationen om mänskliga rättigheter. Exempelvis antog FN:s råd för mänskliga rättigheter en resolution som betonar alla människors lika värde och rättigheter oavsett sexuell läggning eller könsidentitet 17 juni 2011⁴.

4. <http://ilga.org/ilga/static/uploads/files/2011/6/17/RESOLUTION%20L9rev1.pdf> (hämtad 2014-05-27)

Ur ett hbtq-perspektiv kan det i budget vara lämpligt att stärka formuleringarna om hbtq-personers rättigheter genom att betona det svenska diskrimineringsförbudet på grund av sexuell läggning och könsöverskridande identitet eller uttryck, som det formuleras i svensk lagstiftning och i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna⁵ samt att nämna resolutionen från FN:s råd för mänskliga rättigheter.

Ett delvis normkritiskt medvetande kommer till uttryck i budgeten, framförallt när det gäller normer kring kön och sexualitet. Bland annat formuleras ett uppdrag om att genuspedagoger och hbtq-kompetent personal ska finnas på varje förskola och skola på sidan 27. På samma sida står att:

Förskolan och skolan ska kännetecknas av ett normkritiskt förhållningssätt där bland annat könsroller behöver problematiseras. Det finns ett tydligt köns- och klassmönster när det gäller vilka som påbörjar akademiska studier eller yrkesinriktade studier. Ett normkritiskt förhållningssätt inom gymnasieskolan bryter mönstren och uppmuntrar otraditionella yrkesval. Skolan ska genomföra aktiviteter för att bryta könsrelaterat våld. Feministiskt självförsvar kan vara ett inslag.

Normkritik kan beskrivas som en tvärvetenskaplig ansats för att kombinera olika teoretiska perspektiv, snarare än ett enhetligt forskningsbegrepp. Centralt i normkritik är att använda flera maktperspektiv samtidigt: exempelvis feministisk teori, postkolonial teori, antirasistisk teori, klassteorier, queer teori och funktionalitetsteori (crip theory). Normkritik begränsas alltså inte till att handla om ”könsroller”, vilket bör framgå i budgeten. Termen könsroll är motsägelsefull att använda i ett textstycke om normkritiskt förhållningssätt. Den antyder ett dikotomiskt tänkande med fixerade kategorier som ”kvinna” och ”man” som ett motsatspar vilket enligt ett normkritiskt perspektiv är ett konserverande och fastlåsende synsätt (Åkesson 2013). Med ett normkritiskt förhållningssätt är det skolans normerande verksamhet som ifrågasätts och granskas. Vidare kan det diskuteras huruvida kön kan vara en roll – det talas exempelvis sällan om en etnisk roll, en sexualitetsroll eller en åldersroll.

I skolan, förskolan och på en del arbetsplatser utvecklas en praxis att arbeta normkritiskt i syfte att skapa ett öppet och inkluderande arbetsklimate. Det kan dock inte sägas att normkritik ännu är ett allmänt vedertaget begrepp, varför det med några korta rader i budgeten skulle kunna beskrivas vad heteronormativitet innebär.

I budgeten finns även ett avsnitt med rubriken Personal på sidan 45. I detta diskuteras strukturell diskriminering av kvinnor och personer med invandrarbakgrund som karriärhinder, liksom löne-diskriminering baserad på kön.

Forskning i bland annat Sverige visar att strukturell diskriminering av homosexuella sker vid rekrytering, lönesättning och karriärutveckling (Ahmed, Andersson & Hammarstedt 2012). Av den anledningen kan det vara skäl att visa att staden vill motverka också sådan diskriminering genom att också omnämna strukturell diskriminering av homosexuella. Diskriminering av trans-, queer-, intersex- och intergenderpersoner i arbetslivet är inte lika beforskad men det betyder inte att den inte existerar.

Mot bakgrund av att strukturell diskriminering på grund av sexuell läggning och könsöverskridande uttryck eller identitet förekommer kan det finnas skäl att lägga tonvikt vid detta i budgetens text om personalförsörjning, rekrytering och karriärutveckling.

Slutligen finns en populärversion av budgeten på stadens hemsida. Denna betonar skola, arbete och miljö. Inga formuleringar om mänskliga rättigheter, jämlikhet eller normkritiskt förhållningssätt finns där.

Goteborg.se 2014-03-27

Startsida: Det finns inget på startsidan som signalerar att Göteborg vill profilera sig som hbtq-vänlig stad. I botten på sidan finns en box med en illustration och texten Göteborg – en stad för alla, Göteborgs stads mångfaldsarbete. Genom att klicka på boxen kommer besökaren till en sida med rubriken Mänskliga rättigheter. Till samma sida kan besökaren komma genom att gå en något längre väg via fliken Kommun & Politik, rubriken Mänskliga rättigheter, en kortfattad sida om

5. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:sv:PDF> (hämtad 2014-05-27)

mänskliga rättigheter och vidare till den fylligare sidan om Mänskliga rättigheter.

Längts ner på sidan, under rubriken Jämlikhet, finns länken HBTQ, tillsammans med andra länkar som sorteras in under jämlikhet, exempelvis jämställdhet och barns rättigheter.

Texten på sidan inleds med:

Göteborg ska vara en stad för alla. Därför arbetar staden aktivt mot fördomar och normer som utestänger människor. Du som är homosexuell, bisexuell, trans eller queer (hbtq) ska garanteras samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter som alla andra.

De aktiviteter som lyfts fram, efter en kort text om heteronormativitet, är två rapporter som belyser hbtq-personers livssituation och ett pedagogiskt material om normkritik. Dessutom berättas att staden deltar i HBTQ-festivalen sedan 2007 (numera West Pride) och att kommunstyrelsen bjudit in hbtq-Göteborg till en hearing om hur Göteborg kan bli en mindre heteronormativ stad.

Det finns en rad länkar på sidan, av vilka ingen går att koppla direkt till hbtq-området. Länkarna återkommer på samtliga sidor som är placerade under rubriken Jämlikhet. Ett förslag är att dessa länkar ses över, för att i möjligaste mån representera sidans ämnesrubriker.

Övriga texter på länkarna sorterade under Jämlikhet innehåller inga referenser till utestängande normer och föreställningar såsom i texten om HBTQ, vilket kan tyckas inkonsekvent. Däremot diskuteras normer under länken Mer information om mångfald. Texten inleds med:

Grundidén i att arbeta med mångfald går ut på att förstå och värdesätta att alla grupper och samhällen består av en skiftande samling människor. Mångfalden består av synliga och osynliga faktorer såsom kön, ålder, etnisk, religiös bakgrund, fysiska och psykiska funktionshinder, personlighet och arbetsstil.

En rad faktorer av vad mångfald består av räknas upp, dock inte sexuell läggning eller könsöverskridande identitet eller uttryck. Förslagsvis kompletteras uppräknningen med dessa mångfaldsgrunder.

En annan reflektion är att det under Jämlikhet saknas länkar och material som berör social jämlikhet, socioekonomi, integration eller fattigdomsfrågor. Rubriker som knyter an till de frågorna hittas i stället under Omsorg & Hjälp. Här omtalas dock dessa inte i termer av mänskliga rättigheter eller jämlikhet utan är inriktade på praktisk handledning. Ojämlikhet definierad som social utsatthet är osynliggjord i det avsnitt på goteborg.se som handlar om mänskliga rättigheter och jämlikhet.

För hemsidesbesökaren ger det ett något splittrat intryck av området mänskliga rättigheter. Dels begreppsmässigt då orden mångfald, jämlikhet och mänskliga rättigheter framstår som synonymmer. Dels för att uppdelningen av det sociala området och området mänskliga rättigheter/jämlikhet inte framstår som helt logiskt. Detta är naturligtvis en större organisatorisk fråga men det kan diskuteras om områdena skulle vinna på integreras i högre grad.

Stadens aktiva arbete mot fördomar och utestängande normer skulle kanske kunna formuleras som ett mer offensivt arbete, med en uppräknning av vilka aktiva systematiska åtgärder som pågår, inte minst på hbtq-området.

På väg mot ett Göteborg för alla:

Om minskade skillnaders betydelse för social hållbarhet och god folkhälsa

Skriften utkom i början av 2014 och betonar kopplingarna mellan folkhälsa, fattigdom och jämlikhet. Här kan konstateras att diskrimineringsbegreppet inte alls används. Således definieras inte hbtq eller någon annan av diskrimineringsgrunderna in i diskursen om social hållbarhet i skriften. Med kritiska ögon kan sägas att skriften är hbtq-blind, liksom att den till exempel är könsblind. Inledningsvis nämns att skriften handlar om mänskliga rättigheter, och det framgår att dessa begränsas till att handla om hälsorelaterade rättigheter och barns rättigheter.

På så vis osynliggör skriften På väg mot ett Göteborg för alla mekanismer som kan knytas till diskrimineringsgrunderna och som också är relaterade till hälsa, fattigdom och socioekonomi.

Kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, minoritet, sexuell läggning, och funktionsnedsättning exempelvis är faktorer som i hög grad kan kopplas till hälsa och socioekonomi. I skriften finns en artikel (s 6) om boken *Jämlikhetsanden* (Wilkinson & Pickett 2010). Trots att Jämlikhetsanden vid ett flertal tillfällen diskuterar samverkande diskriminering, exempelvis hur rasifiering och socioekonomisk ojämlikhet är sammanvävda, nämner inte artikeln detta. Hbtq-området är tätt kopplat till frihet, demokrati och integration varför strävan efter social hållbarhet också bör innehålla ett strategiskt arbete med mänskliga rättigheter, bland annat hbtq-personers rättigheter.

Medarbetar- och arbetsmiljöpolicy samt riktlinje för Göteborgs stad

Barnperspektivet är tydligt framhållet i inledningen av dokumentet. Det framhålls som en konsekvens av likabehandling och diskrimineringsförbud, som indirekt kan innebära goda uppväxtvillkor.

På sidan 2 omnämns jämställdhets- och mångfaldsperspektivet i tjänsteutlåtande som beskriver uppdraget. Rubriken är standard i tjänsteutlåtanden.

Jämställdhets- och mångfaldsperspektivet

Polycyn understryker stadens roll som en inkluderande och ickediskriminerande arbetsgivare. Den är även ett stöd i uppdraget att åstadkomma likvärdig service och likvärdiga tjänster. Polycyn gagnar således jämställdhet och mångfald såväl utifrån en arbetsgivarroll som utifrån en servicelämnarroll.

Begreppet mångfald återkommer inte i dokumentet, varför det framstår som oklart vad som läggs i begreppet. Vid en förfrågan till stadsledningskontoret framgår det att mångfald i praktiken syftar på mätbara kategorier som kön, ålder och utlandsfödd (Ghazarian 2014).

Under avsnittet Göteborg – en stad för alla används MR-begreppet för att ringa in utgångspunkten för Göteborgs stads arbete:

Vårt arbete utgår från de mänskliga rättigheterna och principen om alla människors lika värde. Vi arbetar för att ge likvärdig service med hög kvalitet till alla som bor, arbetar eller besöker vår stad (Bilaga 1, sidan 1).

I avsnittet Staden som arbetsplats (s 4) skrivs att arbetsplatsen *ska avspegla befolkningssammansättningen*. Detta kan tolkas som ett mått på mångfald, eller på representation, även om det inte är utskrivet. Det vore intressant att se hur formuleringen skulle definieras. Möjligen är inte medarbetarpolicyn rätt forum för en sådan diskussion men ändå något att fundera över generellt. Uttrycket *avspegla befolkningssammansättningen* används förhållandevis ofta som en målliknande formulering när mångfald och representation diskuteras. En internetsökning 2014-06-02 visade att termen i praktiken innebär en reduktion till att handla om etnicitet och kön. Med tanke på att den rådande lagstiftningen (Regeringsformen, PUL) inte tillåter att befolkningen tillfrågas om vissa känsliga personuppgifter är det i dagsläget omöjligt att få kunskap om befolkningens sammansättning på ett adekvat sätt. För att kunna göra det krävs en aggregerad befolkningsstatistik, uppbruten på exempelvis diskrimineringsgrunder och nationella minoriteter, så kallad jämlikhetsstatistik⁶ (Jacobson 2014). Sexuell läggning och könsöverskridande identitet eller uttryck tillhör känsliga personuppgifter som inte får efterfrågas för befolkningsstatistik.

Åter till medarbetarpolicyn. I avsnittet Förbud mot diskriminering, kränkande särbehandling och trakasserier (s 5) räknas samtliga diskrimineringsgrunder upp. Där används också det könsneutrala pronomenet hen, vilket tyder på medvetenhet om könskodat språkbruk som symboliska köns-hierarkier samt om trans- och queerdiskursen som ifrågasätter det binära könssystemet.

Jämställdhetsperspektivet är utskrivet flera gånger, till exempel jämställd och likvärdig service, jämställda löner och så vidare. Vad policyn avser med likvärdig är oklart.

6. Konventionsövervakande organ och EU-kommissionen efterlyser återkommande ett svenskt införande av jämlikhetsstatistik, equality statistics, equality data, för att möjliggöra övervakning av hur Sverige efterlever MR-konventioner och för att synliggöra strukturell diskriminering. Diskrimineringsombudsmannen har på regeringens uppdrag utrett huruvida befolkningsstatistiken kan brytas upp på diskrimineringsgrunder och nationella minoriteter <http://www.do.se/Documents/informationsmaterial/Statistikens%20roll%20enkel%20webb.pdf>

Kompetenskriterier för chefer

Texten är neutral och innehåller inga skrivningar om MR eller diskrimineringsgrunder. Den beskriver det personliga ledarskapet och det formella chefskapet. Ur ett normkritiskt perspektiv saknas formuleringar om öppenhet och inkludering i kriterierna om det personliga ledarskapet. En punkt är *Påverka andra* och betonar ledarens kommunikationsförmåga. Det tycks i första hand handla om verbal kommunikation. En form av påverkan är att sätta normer om öppenhet, inkludering, och icke-diskriminering, vilket skulle kunna inkluderas i dokumentet.

Begreppen likabehandling, jämställd och likvärdig förekommer men handlar om att ge service till medborgarna.

I chefskapet riktad till medarbetare påtalas inte dessa värden. Då chefer förväntas bidra till personalutveckling och chefsförsörjning, enligt skriften, är en synpunkt att chefen därför bör ha kunskaper i diskrimineringslagstiftning, mänskliga rättigheter och proaktivt främjande av mänskliga rättigheter och främjandeåtgärder för att motverka diskriminering vid bland annat rekrytering.

Sammanfattning, analys och rekommendationer: Hur gestaltas MR, normkritik och hbtq i kommunala dokument?

Utifrån de granskade externa dokumenten – budget, webbplats och skrift – kan budgeten sägas diskutera olika former av jämlikhet – social och diskrimineringsgrundad – på ett sammanhållet vis under rubriken *Sociala dimensionen*. *Goteborg.se* och skriften *På väg mot ett Göteborg för alla* tenderar att splittra upp jämlikhetskonceptet i två separata delar: jämlikhet baserad på hälsa, fattigdom och socioekonomi och jämlikhet baserad på mänskliga rättigheter, diskrimineringsgrunder och minoriteter. Skriften *På väg mot ett Göteborg för alla* osynliggör mekanismer som kan knytas till diskrimineringsgrunderna och som också är relaterade till hälsa, fattigdom och socioekonomi. Kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, minoritet, sexuell läggning, och funktionsnedsättning exempelvis är faktorer som i hög grad kan kopplas till hälsa och socioekonomi. På motsvarande vis är socialt definierad jämlikhet osynliggjord på hemsidans text om mänskliga rättigheter.

I folkhälsoprogrammet som antogs av kommunstyrelsen 2013 yrkade s, v och mp på att får in följande skrivelse under det första målet: *I Göteborg har alla god hälsa och den är jämlikt och jämställt fördelad*

Främja en jämlik hälsa för alla med utgångspunkt i likabehandlingsplanerna, gällande samtliga diskrimineringsgrunder.

För en extern läsare av dessa dokument framstår Göteborgs stads arbete för mänskliga rättigheter och social jämlikhet som två delvis separata verksamheter. Förklaringen till detta är troligen historisk. Mänskliga rättigheter har relativt nyligen introducerats som koncept i kommunal verksamhet medan sociala frågor, inklusive socioekonomisk jämlikhet, har en längre tids förankring i socialpolitik, nationell lagstiftning och rättsordning på det sociala området. Socioekonomi är också statistiskt mätbart i befolkningen.

Samtidigt kan den service som kommunen ska tillhandahålla medborgarna definieras som rättigheter enligt FN-konventioner och EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna. Den svenska rättsordningen är harmoniserad i enlighet med konventioner om mänskliga rättigheter. Därför finns det argument för att tydligare integrera områdena social jämlikhet och de sociala och mänskliga rättighetsområdena med varandra.

När det gäller de granskade interna dokumenten är ett påpekande i allmänhet att det kan finnas anledning att se över hur begreppet mångfald används i relation till begreppen jämställdhet och mänskliga rättigheter. Jämställdhet grundas i en maktanalys av strukturella skillnader mellan kategorierna kvinna och man. Mångfaldsbegreppet rymmer inte samma maktdimension utan används i regel för att formulera representation. MR-begreppet syftar i första hand på individuella rättigheter och reglerar förhållandet mellan statsmakten och individen samtidigt som det fastställer vissa skyldigheter som staten har gentemot individen. MR-begreppet kan sägas reglera ett maktförhållande mellan staten och individen.

Begreppen refererar med andra ord till olika fenomen. För den fortsatta användningen av begreppen i Göteborgs stads arbete skulle ett tydliggörande av begrepp och vad de syftar på vara välgörande.

I stadens budget framstår mänskliga rättigheter som ett kärnvärde som ska arbetas med systematiskt. Därför är det rimligt att det i exempelvis Kompetenskriterier för chefer arbetas in formuleringar om detta. MR-begreppet riskerar att framstå som urvattnat om det inte implementeras i olika funktioner och verksamheter.

Kommunala dokument kan sägas utgöra en diskurs, det vill säga ett bestämt sätt att uppfatta, beskriva och förstå världen, eller delar av den, baserad på vissa antaganden och normer, styrd och reproducerad av exklusion och inklusion – makt (Friman 2009). Genom dokument artikuleras normer och maktstrukturer som både är en återspeglning och ett formande av verkligheten och blir på så vis meningsskapande. Historiskt sett har en patriarkal norm, eller dominansstruktur, präglat offentlig dokumentation av olika slag i Sverige, exempelvis i kommunala handlingar (Byrman & Hultén 2003). Normen har så att säga skrivits fram genom ett byråkratiskt, instrumentellt och förment neutralt språkbruk, som i själva verket osynliggjort maktsstrukturer baserade på exempelvis kön, rasifiering, socioekonomi, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck.

När så jämställdhetsbegreppet implementerats på olika samhällsnivåer har den patriarkala strukturen rubbats i viss mån till att också inkludera en könsnärlig tolkning av den verklighet som skrivs fram i kommunal dokumentation. Jämställdhetsbegreppet i sin tur osynliggör andra maktstrukturer till förmån för en könsmaktstruktur. Begreppet bygger på en föreställning om två enhetliga köns kategorier, det vill säga en heterosexuell matris, eller heteronorm. På så vis kan jämställdhetsbegreppet ses som en låst struktur. Visserligen synliggörs kön och makt, men andra grunder för ojämlikhet osynliggörs (Eberhardsson, 2009).

För att råda bot på detta används ibland mångfaldsbegreppet, vilket enligt mig är delvis en annan typ av begrepp som handlar om representation i varierande grad men som inte synliggör maktförhållanden om inte dessa skrivs in. Mångfald signalerar ”många olika” men inte hur dessa olika är relaterade till varandra eller vilka positioner de innehar.

Eftersom kommunala dokument bidrar till att skapa och återskapa verkligheten, eller en bild av verkligheten, är det betydelsefullt att klargöra vilka begrepp som är relevanta för att beskriva mänskliga rättigheter, jämlikhet, normkritik, öppenhet och inkludering. Utifrån Göteborgs stads strävanden att vara en stad för alla handlar det om att förfina det kommunala språket, och att använda en terminologi som överensstämmer med konceptet om en stad för alla.

Rekommendation:

- Genomför en diskursanalys och översyn av kommunal kommunikation med syfte att finna en begreppsapparat som belyser maktförhållanden samt hur dessa ska utjämnas

INVENTERING AV KUNSKAPSLÄGET

Följande avsnitt är en kortfattad sammanställning över aktuell dokumentation från myndigheter, organisationer och forskning på hbtq-området, huvudsakligen utförd vid Göteborgs universitet, utöver redan nämnda referenser i rapporten. Av tids- och utrymmesskäl ges hänvisningar till studier, rapporter och annan dokumentation.

Under de senaste tio åren har kunskapsproduktionen om hbtq ökat på nationell nivå, även om kunskapsmassan inte motsvarar kunskapen om övriga befolkningen. Fokus har framförallt varit lesbiska, homosexuella och i viss mån bisexuella i möte med vård, socialtjänst och annan omsorg. Trans, intergender, intersex och queer är generellt mindre beforskat, särskilt när det gäller kontakter med samhällsinstanser och utsatthet. Underbeforskat är även hbtq och funktionsnedsättning, hbtq och socioekonomisk situation, hbtq och rasifiering samt hbtq och heder.

Hälsa, vård och omsorg

Under det senaste tiotalet år har vetenskapen intresserat sig i allt högre grad för ämnen som rör hbtq-området. Området finns idag representerat i forskning och studier inom flera discipliner och ämnen med en övertikt inom det sociala området, vård- och omsorg och pedagogik. Vid en sökning på databasen GUPEA (<https://gupea.ub.gu.se>) kopplad till Göteborgs universitet är det lätt att hitta uppsatser på avancerad nivå inom exempelvis socialt arbete. Många arbeten är utförda i Göteborg.

Med sökorden *heteronorm*, *hbt* och *sexuell läggning* går det att finna ett flertal uppsatser exempelvis *High five med heteronormen – sjuksköterskors upplevelser och praktiker av att vara patienter av motsatt kön* av Jenny Axelsson i ämnet vårdvetenskap och hälsa, *Heteronormativitetens varande eller icke varande: Om kurators förhållningssätt till sexuell läggning i samtal med ungdomar*, av Anna Kronlund inom ämnet socialt arbete. I ämnet omvårdnad finns exempelvis titlarna *Homosexuella patienters erfarenheter av vårdmöten: En litteraturöversikt* av Anna Andersson och Malin Nordin, *Genusyrsel, Homofobi & Bekräftelse: En litteraturstudie om lesbiska föräldrars upplevelser av vård före, under och efter graviditet* av Tor Högberg och Axel Fagerholm, *Queerperspektiv på omvårdnad: En queerteoretisk analys av hur hbtq-personer upplever sjukvården* av Anahita Apifera och Elin Nilsson, *”Folk som inte är HBT-personer är rätt ointresserade av HBT”*: En kvalitativ studie av kurators bemötande av HBT-personer i primärvården av Johan Hagström, Erik Rideliuss och Tina Warneflo.

Sexuell hälsa, ungdomar och unga vuxna – En studie om efterfrågade insatser i det preventiva och hälsofrämjande arbetet med sexuell hälsa i Västra Götalandsregionen av Johanna Andersson i ämnet socialt arbete.

Några uppsatser behandlar personalens förhållningssätt på det sociala området, exempelvis *Sexuell hälsa som en del av institutionsvården en studie av personalens reflektioner kring kunskap och bemötande av sexualitet på behandlingshem* av Hanna Byström. Linda Gustafsson undersöker socialkontor i Göteborg i uppsatsen *Snacka sex på socialkontoret: En kvalitativ studie med fokus på om socialsekreterare arbetar för att klienter ska känna sig bekväma med att ta upp frågor av sexuell karaktär på socialkontoret*.

Om unga människors – även hbtq-personers – sexuella liv handlar rapporten *UngKAB09: Kunskap, attityder och sexuella handlingar bland unga* av Ronny Heikki Tikkanen, Jonna Abellsson och Margareta Forsberg (2011). 15 000 ungdomar deltog i studien. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/25017/2/gupea_2077_25017_2.pdf

I SOM-institutets rapport 56, 2012, I framtidens skugga ingår ett kapitel om *Sexuell orientering* av Erika Alm och Anna Westerstahl, där bland annat homo- och bisexuella personers politiska uppfattning diskuteras men också svårigheten att statistiskt ringa in och kategorisera hbtq-gruppen. <http://www.som.gu.se/publicerat/Böcker/56.-i-framtidens-skugga--2012-/>

Antologin *LHBTQ-personer och åldrande: Nordiska perspektiv*, redaktörer Janne Bromseth och Anna Siverskog, från 2013 belyser en mängd aspekter av åldrande, bemötande och omsorg.

Skola

På området pedagogik och skola finns en hel del studier, bland andra: *Kränkande behandling i skolan: En analys av skolans ansvar att skydda sina elever från varandra* av Malin Henriksson. *Framgångsfaktorer för en fungerande inkluderande undervisning: En enkätstudie riktad till lärare i en kommun som beslutat att införa ”en skola för alla” – inkluderande lärmiljöer* av Anette Andréasson och Anne-Marie Sjöstad, *Man / Kvinna / Annat: Lärarstudenter om genus och jämställdhet i skolan* av Moa Elofsson och Elin Ström inom ämnet pedagogik. *Skolan – ”heterofactory”*: En kvantitativ undersökning om lärarstudenters intresse, attityder och baskunskap om sexuell läggning av Holger Barra och Elma Buric undersöker skolans normerande funktion och sexuell läggning. *I Normkritisk pedagogik: En väg till en skola för alla?* av Anna Andersson diskuteras normkritik som perspektiv och metod i pedagogiskt arbete.

Avhandlingen *Jag sa att jag älskade han men jag har redan sagt förlåt för det: Ålder, genus och sexualitet i skolans tidigare år*, är en studie där Jenny Bengtsson undersöker hur föreställningar

kring normalitet kommer till uttryck och förhandlas i de vardagliga praktikerna i skolans tidigare år. I särskilt fokus är normer kring ålder, genus och sexualitet. En genomgång av läseböcker ges i uppsatsen *Normerande läseböcker i grundskolan? Om heteronormativitet i läromedel* av Hanna Olsson inom sociologiämnet.

Utsatthet

I litteratur om heder är i regel utgångspunkten heteronormativ. Dock nämns hbtq i varierande grad. En aktuell titel är *Heder och samvete: En bok om hederskultur i Sverige*, av Eduardo Grutsky och Lars Åberg från 2013 som ger en kritisk genomgång av debatten om hur hedersrelaterat våld och kultur ska förstås samt en redogörelse för myndigheters motstånd att genomföra politiska beslut på området.

En uppsats inom socialt arbete är *Hedern gör skillnad: En kvalitativ studie om socialsekreterares föreställningar kring hedersrelaterat våld och skapandet av "de andra"* av Martina Diding och Johan Green, och inom offentlig förvaltning *Hedersrelaterat våld och förtryck: En kvalitativ studie om arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck i Västra Götaland med fokus på Socialförvaltningen* av Shiwan Hussein.

Uppsatsen *"Om man ska ta åt sig allt de säger blir man fan knäckt alltså, det går inte."* En kvalitativ studie av HBT-tjejs utsatthet för diskriminering, kränkningar, hot, hat och våld, gjord av Sheila Kihlman synliggör utsatthet bland unga hbt-kvinnor. Hot, trakasserier, kränkande bemötande och diskriminering anges som de troligaste orsakerna till psykisk ohälsa bland hbt-personer, visar en rad studier. Hbt-personer är betydligt mer utsatta för våld och hot om våld än heterosexuella och cispersoner. Enligt Statens folkhälsoinstitut är det i synnerhet unga homo- och bisexuella män och transpersoner som utsätts för våld och hot om våld. Även i fråga om våld och förtryck inom familjen eller i hemmet har unga hbt-personer en särskild sårbarhet (Regeringen 2014).

I en mastersuppsats i socialt arbete undersöker Khalid Rashid hur bland andra socialarbetare ser på hedersrelaterad utsatthet, *Oppressed Pride: Exploring the professionals recognition towards LGBTQ persons vulnerabilities under collective patriarchal violence and oppression*.

Skriften HBT & HEDER av Cecilia Jarl-Åberg och Hedvig Nathorst-Böös vänder sig till yrkesverksamma. Den är utgiven av RFSL Ungdom och ALMAeuropa och kan laddas ned: http://www.hbtheder.se/sites/default/files/HBT%26heder_broschyr_2.pdf

heder.nu drivs av RFSL Rådgivningen i Skåne och handlar specifikt om hbt och heder.

Nationellt centrum för kvinnofrid samlar kunskap om våldutsatthet, också inom hbtq-området. Exempelvis finns rubrikerna Våld i samkönade relationer och Hatbrott: http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/Hedersrelaterat_vald_och_fortryck/

På institutionen för socialt arbete vid Göteborgs universitet pågår MANTSA-projektet, ett forskningsprojekt personer som definierar sig som män eller transpersoner och som ger eller får sex mot ersättning. Under hösten 2014 planeras resultat från projektet att publiceras på <http://www.socwork.gu.se/forskning/GESS/MANTSA-projekt/>

Familjebildning

I databasen GENA (<http://www.ub.gu.se/kvinn/gena/>) samlas doktorsavhandlingar med genusperspektiv, normkritik och intersektionalitet. Några exempel är *Samkönad tvåsamhet, Vardagsliv och heteronormativa praktiker* av Anna Norberg. Den norska studien *Å ha foreldre av samme kjønn – hvordan er det, og hvor mange gjelder det?* av Eivind Grip Fjær och Elisabeth Backe-Hansen från 2013 innehåller en kunskapsöversikt på familjeområdet.

Komma ut

Uppsatsen *Manlig Kärlek: En studie om homosexuella mäns upplevelser av att passera med sin sexuella läggning i vardagen* av Johan Persson belyser hur olika typer av diskriminering utgör barriärer mot öppenhet. *"Jag har något jag måste berätta...": Homosexuella mäns upplevelser och tankar kring deras "komma ut"-process i förhållande till familjen* av Johannes Rosenlundh handlar om hur heteronormativitet påverkar möjligheterna till öppenhet.

Idrott

På Gupea finns uppsatserna *Ett öppet mål: En kvalitativ studie om idrottsrörelsens arbete med HBTQ-frågor* av Anna Ryan Bengtsson, en genomgång av idrottens demokratiska syfte och *"Är du bög eller?"*: En studie om maskulinitet och sexualitet inom lagidrotten av Erik Hornby, gjord i Göteborgsområdet.

Myndigheter & organisationer

Västra Götalandregionen

Regionen bedriver ett systematiskt rättighetsarbete utifrån samtliga sju diskrimineringsgrunder och nationella minoriteter. Bland annat har rapporten *"Jag ska inte behöva outa mig själv varje gång jag har ett samtal"*: Rapport om bemötande av lhbtq-personer i Västra Götalands län, av Anna Westerståhl och Jeanette Stål utgivits: <http://www.vgregion.se/upload/Rattighet/publikationer/Jag%20ska%20inte%20behöva%20outa%20mig%20själv%20-%20tillgänglig.pdf>

Folkhälsomyndigheten

Resultaten från Folkhälsomyndighetens Nationella folkhälsoenkät (2014) visar att homo- och bisexuella har ett bra eller mycket bra allmänt hälsotillstånd. I jämförelse med heterosexuella självrapporteras dock större ohälsa bland homo- och bisexuella. Samtidigt visar resultaten exempelvis att homo- och bisexuella har lägre förtroende för myndigheter och samhällsinstanser. Andra livsvillkor som rapporteras är boende, diskriminering, utbildning och arbetsmarknad. Rapporten i sin helhet finns på: <http://www.folkhalsomyndigheten.se/documents/nyheter-press/nyheter2014/utv-halsan-bestamningsfaktorer-homo-bi-fina-2014.pdf>

Diskrimineringsombudsmannen, DO

Utöver ett flertal skrifter, undersökningar och dokument om diskriminering på grund av sexuell läggning och könsöverskridande identitet eller uttryck har DO och Sveriges Kommuner och landsting, SKL, gemensamt tagit fram *Indikatorer för mänskliga rättigheter: Modell för systematiskt arbete på kommunal nivå*, Mikael Spång, 2010. http://www.do.se/Documents/rapporter/indikatorer_for_manskliga_rattigheter.pdf

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, MUCF

MUCF är strategisk myndighet för unga hbt-personer På webbplatsen finns rapporter om unga hbt-personers livsvillkor samlade. Unga hbt-personer är mer utsatta för diskriminering, hot och våld än andra ungdomar, visade studien *Hon, hen, han* (Ungdomsstyrelsen 2010). <http://www.mucf.se/unga-hbtq-personers-halsa>

Forum för levande historia

På webbsidan <http://www.levandehistoria.se/fakta-fordjupning/homo-bi-transfobi> finns fakta om homo-, bi- och transfobi samt nedladdningsbara rapporter.

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter, RFSL

RFSL har producerat en rad studier som finns på hemsidan <http://www.rfsl.se/?p=1062>: Några aktuella exempel är *Alkohol spelar roll: En studie i hbt-kvinnors alkoholbruk (2014)*, *"Vi ringer om det är nåt" - bemötande och vård av hbtq-personer på testningsmottagningar i Örebro, Göteborg och Malmö (2014)*, *Välgrundad fruktan?: Rättslägesanalyser om återopande av asylskäl på grund av sexuell läggning, samt kommentar om asylsökande hbtq-personers situation (2013)*, *Hbtq och idrott: Ungdomars villkor och erfarenheter inom svensk idrott (2011)* Där finns även *Väldsam lika och olika: En skrift om våld i samkönade parrelationer* av Carin Holmberg, Ulrica Stjernqvist och Maria Jacobson, RFSL 2008, för nedladdning: <http://www.rfsl.se/brottsoffer/public/valdsamtlika.pdf>

Brottsförebyggande rådet, Brå

Statistik om hatbrott finns på <https://www.bra.se/bra/brott-och-statistik/hatbrott.html>

Handböcker

En hbt-handbok för företagare, Företagarna/RFSL 2013, <http://www.foretagarna.se/Opinion/Mangfald/HBT-handboken/>

Tema Likabehandling: *Lika rättigheter & möjligheter i arbetslivet – oavsett KÖNSIDENTITET eller KÖNSUTTRYCK*, http://www.temalikebehandling.se/wp-content/uploads/pdf/likarattigheter_och_mojligheter_i_arbetslivet_oavsett_konsidentitet_eller_konsuttryck_tema_likabehandling_2013_2a_upplaga.pdf

Helt normalt, Ett block om jämlikhet från Göteborgs stad, Maria Jacobson och Anna-Carin Jansson, 2012

Välj rätt! Interaktivt utbildningsmaterial för mänskliga rättigheter i offentlig verksamhet, Göteborgs stad, 2012, <http://www.mrfilmen.se/>

All inclusive: Chefen – en del av mångfalden av Maria Jacobson, Premiss 2012

Regnbågschefen: Praktisk guide för chefer: så blir du bra på hbt-frågor, av Petra Elisson, Ledarna/RFSL 2011

AVSLUTNING OCH SAMTLIGA REKOMMENDATIONER

Arbetet med den här undersökningen resulterar i 22 rekommendationer – som inte står i någon prioriteringsordning utan följer rapportens avsnitt – och tio uppslag till fördjupade studier och forskning. Rekommendationerna ska ses som förslag till möjliga förbättringar och åtgärder som leder till ökad kunskap på områdena hbtq och normkritik. Även om det inte min uppgift att ange någon prioriteringsordning på rekommendationerna vill jag peka på några angelägna områden: kunskapsbyggande, kompetenshöjning och rutiner när det gäller våldsutsatta, arbetsmiljöundersökning för medarbetare som identifierar sig som hbtq-personer inom staden och en förstärkning av civilsamhällets organisationer som, utöver att vara frizoner, utför ett socialt och rättighetsinriktat arbete samt en översyn av informationen till medborgarna. Skolområdet berörs ytligt i rapporten varför en genomgång av den kommunala skolans normkritiska kompetens och arbete kan vara värdefull.

- Genomför generell utbildning på hbtq-området, särskilt i brukarnära verksamheter
- Systematisera MR-arbetet, inklusive hbtq-rättigheter, genom *mainstreaming*, förslagsvis kallat MR-integrering alternativt jämlikhetsintegrering; mål, handlingsplan och uppföljningsansvar på alla kommunala nivåer
- Inrätta mötesplatser för hbtq-personer, exempelvis fritidsgård, kulturhus, seniormötesplats
- Se över offentliga toaletter och omklädningsrum på fritidsanläggningar för att möjliggöra besök för trans-, queer-, intersex- och intergenderpersoner
- Inrätta snarast jourverksamhet direkt riktad till hbtq-samhället, liknande de kris-/jourcentrum och mottagningar kommunen redan driver, exempelvis Mikamottagningen
- Inrätta snarast skyddade boenden för våldsutsatta hbtq-personer
- Upprätta rutiner för samarbete med aktörer som har specifik kompetens om våldsutsatthet, exempelvis Gryning Vård AB
- Förstärk stödet till civila organisationer som arbetar med våldsutsatta grupper, exempelvis

RFSL, hbtq-gruppen inom Ingen människa är illegal, Elektra och Homan i Göteborg

- Upprätta rutiner för samarbete mellan socialtjänsten och civila organisationer som arbetar med våldsutsatta
- Genomför en studie för att dels få kunskap om olika typer av våldsutsatthet bland hbtq-personer, dels kunskap om vart dessa vänder sig för hjälp och stöd. Särskilt angeläget bedömer jag kunskapsbehovet vara när det gäller hedersrelaterad utsatthet
- Se över informationen på goteborg.se. Rikta gärna information direkt till hbtq-samhället som ett led i förtroendeskapande åtgärder för att bryta misstroendet till samhällsinstanser. När hbtq-kompetens i form av exempelvis diplomerings finns bör detta tydliggöras på webbplatsen
- Säkra hållbarheten i hbtq-samhällets organisationer genom långsiktig finansiering
- Uppmuntra föreningar inom exempelvis idrottslivet och kulturlivet att synliggöra öppenhet och inkludering även för hbtq-personer
- Inkludera en regel om att hbtq-personer ska ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter i samtliga Regler för föreningsbidrag
- Inkludera hbtq-inriktade insatser som prioriterade för att söka Utvecklingsbidrag
- Formulera samtliga Regler för föreningsbidrag på ett inkluderande och enhetligt sätt
- Genomför en större studie bland kommunens medarbetare för att undersöka hur hbtq-personer i olika sektorer och verksamheter har det på arbetsplatsen
- Infoga utbildningsmoment om mänskliga rättigheter, antidiskriminering, öppenhet, inkludering, normkritik och hbtq-området i all ledarskapsutbildning
- Integrera normkritiskt förhållningssätt i alla utbildningar för medarbetare på grundläggande nivå
- Inventera redan hbtq-kompetenta medarbetare i stadens verksamheter för att ta vara på den kompetensresurs de utgör
- Inventera relevanta utbildningar av olika omfattning och typ som genomförts inom staden på senare tid
- Bedöm innehåll i utbudet av utbildningar/föreläsningar för att säkra kvaliteten

Förslag på forskningsämnen

Ur ett kommunalt perspektiv, utifrån arbetet med *Normbrytande liv i Göteborg*, ser jag flera möjliga forskningsämnen, forskningsfrågor och fördjupande studier utöver de som nämns i rekommendationerna.

- Hbtq och heder. Hur ser det ut i Göteborg: omfattning, riskbedömning, stöd- och säkerhetsåtgärder, förebyggande åtgärder
- Hatbrott. Förekomst, samverkan med polis och andra myndigheter, förebyggande åtgärder
- Normkritisk pedagogik i skolan: Hur arbetar förskola, grundskola och gymnasier? Jämförande studie mellan kommunala skolor och fristående skolor i Göteborg
- Förutsättningar för äldreboende med hbtq-profil i Göteborg
- Normkritiskt kommunalt ledarskap – hur skulle det kunna se ut?
- Hur skapa tillit och förtroende mellan kommunens verksamheter och hbtq-samhället?
- HBTQ-organisering: Vilken funktion fyller civilsamhällets organisationer på hbtq-området och hur kan de stärkas?

- Stadens rum: Hur heteronormativ är den offentliga miljön i Göteborg? Hur tillgänglig/inkluderande eller exkluderande är arkitektur och stadsplanering? Säkerhet och öppenhet?
- Stadens nöjesliv: Finns det förutsättningar för ett regnbågs kvarter i Göteborg, eller en regnbågsgata?
- En annan stad II: Hbtq-liv i Göteborg 1980–2015 (Efter förlagan En annan stad: Kvinnligt och manligt homoliv 1950–1980 av Lindholm & Nilsson 2002):
- Diskursanalys och översyn av kommunal kommunikation med syfte att finna en begreppsapparat som belyser maktförhållanden samt hur dessa ska utjämnas

Referenser:

- Abelsson, Jonna & Hulusjö, Anna: *I sexualitetens gränstrakter: En studie av ungdomar i Göteborg med omnejd som säljer och byter sexuella tjänster*, Göteborgs stad, 2008
- Agardh, C. A & Ljungberg, C. E: *Försök till en statsekonomisk statistik öfver Sverige*, J. & A. Riis, 1863, http://books.google.com.au/books?id=hgsAAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=sv&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Ahmed, Ali, Andersson, Lina & Hammarstedt, Mats: *Are gays and lesbians discriminated against in the hiring process?* Centre for Labour Market and Discrimination Studies, Linnéuniversitetet, 2012
- Ahmed, Ali, Andersson, Lina & Hammarstedt, Mats: *Earnings differentials due to sexual orientation: A look at some possible explanations*, Centre for Labour Market and Discrimination Studies, Linnéuniversitetet, 2012
- Ahmed, Ali, Andersson, Lina & Hammarstedt, Mats: *Sexual prejudice and labor market outcomes of gays and lesbians*, Centre for Labour Market and Discrimination Studies, Linnéuniversitetet, 2012
- Ahmed, Sara: *Vithetens fenomenologi*, Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1–2, 2010
- Ambjörnsson, Fanny: *I en klass för sig: Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*, Ordfront, 2003
- Amft, Andrea: *Att skapa en "autentisk" minoritet – om maktrelationen mellan svenskar och samer från slutet av 1800-talet till 1970-talet*, Historisk tidskrift, Svenska historiska föreningen, 1998
- Backer Grønningsæter, Arne & Lescher-Nuland, Bjørn R: *Lesbiske, homofile og bifile arbeidstakere i storbyen: Undersøkelse blant ansatte i Bergen kommune*, Fafo, 2010
- Bildt, Carina: *Redovisning av regeringsuppdraget att beforska homo- och bisexuellas arbetsvillkor*, Arbetslivsinstitutet, Arbetslivsrapport 2004:16,
- Beredenius, Sten-Ola & Törnquist, Jenny: *Hetero – ett hinder: Bemötande av hbt-personer i vården*, Göteborgs universitet, 2007
- Bergsten, Johan: *Är Göteborg en stad att leva, älska och verka i för alla? Samtal om HBT-personers livssituation i Göteborg 2006*, Göteborgs stad
- Bergsten, Johan: *Är Göteborg en stad att leva, älska och verka i för alla? Del 2. Ett samtal om transpersoners livssituation och djupintervjuer med sex stycken transpersoner Göteborg 2007*, Göteborgs stad
- Bromseth, Janne & Darj, Frida: *Normkritisk pedagogik: Makt, lärande och strategier för förändring*, Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet, 2010
- Brå, Brottsförebyggande rådet: *Hatbrott 2012*, www.bra.se/bra/publikationer/arkiv/publikationer/2013-06-27-hatbrott-2012.html
- Byrman, Gunilla & Hultén, Britt: *Varför många företagsledare bär damunderkläder: Diskussion om genus och sakprosa i Teoretiska perspektiv på sakprosa*, red: Englund, Boel & Ledin, Per, Studentlitteratur, 2003
- Carlsson, Ninni, Wennerström, Ulla-Britt, Borelius, Ulf, Grundvall, Stig & Sahlin, Ingrid: *Utvärdering av stöd till brottsutsatta i Göteborg*, Göteborgs stad, 2010
- Christiansen, Mats: *Plötsligt är jag ett spöke! Hiv i äldre bögars liv*, kap. 8 i LHBQ-personer och åldrande: Nordiska perspektiv, red. Bromseth, Janne: & Siverskog, Anna, Studentlitteratur, 2013
- Davidsson, Tobias: *Utanförskapelsen, En diskursanalys av hur begreppet utanförskap artikulerades i den svenska riksdagsdebatten 2003–2006*, Socialvetenskaplig Tidskrift 2/2010
- DO, Diskrimineringsombudsmannen: *Statistik över diskrimineringsärenden*, Göteborg 2009–2014
- Eberhardsson, Hanna: *Staten och Kapitalet: En kritisk diskursanalys av jämställdhetsplaner ur ett anarkafeministiskt perspektiv*, Lunds universitet, 2009
- Ericsson, Lisa: *Från könlös och avsexualiserad till sexuell och kåt: En intersektionell studie om sexualitet och funktionshinderskap utifrån ett cripteoretiskt perspektiv*, Stockholms universitet, 2010

Eriksson-Zetterquist, Ulla & Styhre, Alexander: *Organisering och intersektionalitet*, Liber, 2007

Fausto-Sterling, Anne: *The Five Sexes: Why Male and Female Are Not Enough*, The Sciences, 1993, <http://www.uta.edu/english/timothy/Fausto-Sterling.pdf>

Fausto-Sterling, Anne: *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*, Basic Books, 2000

FRA, Fundamental Rights Agency: *Annual Report, LGBT-survey, 2013*, <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-lgbt-survey>

FRA: *LGBT-survey 2013, Technical report*, http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-technical-report_en.pdf

Friman, Eva: *Språk, makt och mening – om diskurser*, Uppsala universitet, 2009

Fundberg, Jesper & Lagergren, Lars: *Göteborgsidrotten och målet om allas rätt att delta*, Göteborgs stad, 2010

Företagarna & RFSL: *En HBT-handbok för företagare*, 2013 <http://www.foretagarna.se/Opinion/Mangfald/HBT-handboken/>

GRC, Göteborgs Rättighetscenter: *Diskrimineringsärenden*, 2013

Hanssen, Jorid Krane: *Regnbuefamiliens døtre og sønner: Å forhandle med dominerende oppfatninger av familie og foreldreskap*, Universitet i Nordland, 2014

Holmberg, Carin, Stjernqvist, Ulrica & Jacobson, Maria: *Våldsamt lika och olika: En skrift om våld i samkönade relationer*, RFSL, 2008

Höjer, Henrik: *Svenska siffror: Nationell integration och identifikation genom statistik 1800–1870*, Gidlunds förlag, 2001

Harding, Sandra: *Sciences from Below, Feminisms, Postcolonialities, and Modernities*, Duke University Press, 2008

Jacobson, Maria: *Statistikens dubbla potential: Frigörelse eller förtryck?* Göteborgs universitet, Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, 2014, https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/35766/1/gupea_2077_35766_1.pdf

Jacobson, Maria: *Naturalisering, medialisering & normativ hegemoni, En berättelse om vetenskap*, Institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori, Göteborgs universitet, 2013 <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/33602>

Johansson, Anna: *Narrativ teori och metod: med livsberättelsen i fokus*, Studentlitteratur, 2005

Kuno, Sofia, Sjöström, Kina, Sandin, Niclas, Antoni Möllcrop, Christian & Björk Blomqvist, Mikael: *Misstro: Om hbtq-personers förtroende för olika samhällsinstanser och vad som behöver förändras*, RFSL, 2013

Kungl. Maj:ts prop. nr 114, 1921, Göteborgs universitetsbibliotek

Landström, Catharina: *Introduktion*, Postkoloniala texter, Federativs Förlag, 2001

Lindholm, Margareta: *Dubbelliv: Reflektioner om döljande och öppenhet*, Charlie by Kabusa, 2010

Lindholm, Margareta & Nilsson, Arne: *En annan stad: Kvinnligt och manligt homoliv 1950–1980*, AlfabetaAnamma, 2002

Lundberg, Tove: *Vad blev det? Samtal om intersex*, Relationsinstitutet, 2014, <http://relationsinstitutet.org/start/vad-blev-det/>

Länsstyrelsen Västra Götaland: *Arbete med ungdomar som utsätts för hedersrelaterat våld pga. sin sexuella läggning*, 2005

McRuer, Robert: *Crip Theory, Cultural Signs of Queerness and Disability*, New York University Press, 2006

NCK, Nationellt centrum för kvinnofrid: *Våld i samkönade relationer – en kunskaps- och forskningsöversikt*, NCK-rapport 2009:2

Nationell samordnare mot våld i nära relationer: <http://relationsvald.se/>

Nilsson, Arne: *Såna och riktiga karlar: Om manlig homosexualitet i Göteborg decennierna kring andra världskriget*, AlfabetaAnamma, 2001

Nordfelt, Ellie: *Risk i könade miljöer: En rapport om trans*- och inter*personers upplevelser av sociala och offentliga miljöer*, Kvinnofolkshögskolan, 2014

Ofstad, Harald: *Vårt förakt för svaghet: Nazismens normer och värderingar – och våra egna*, Karneval förlag, 2012

Quinn, Sheila & Paradis, Evelyne: *Going Beyond the Law: Promoting equality in employment*, ILGA Europe, International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association, 2007

Regeringen: *En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck*, 2014, <http://www.regeringen.se/sb/d/16973/a/231350>

Rikspolisstyrelsen: *Tillsynsrapport 2013:4, Inspektion av polismyndigheternas förmåga att upptäcka och utreda hatbrott*

Rosenberg, Tiina: *Queerfeministisk agenda*, Atlas, 2002

Runcis, Maija: *Sinneslöhet som samhällsproblem*, Historisk tidskrift, Svenska historiska föreningen, 1998

Skolinspektionen: *Likabehandlingsplaner 2012*, <http://www.skolinspektionen.se/sv/Beslut-och-rapporter/>

Socialstyrelsen: *Brottsoffer och deras närstående, Socialtjänstens ansvar för att ge stöd och hjälp*, 2012

Socialstyrelsen: *Äldre hbt-personer och kommunernas vård och omsorg om äldre: En kartläggning*, 2013

SOU 1941:3: *Åtgärder för bekämpande av homosexualitetens samhällsfarliga yttringar*

SOU 2014:41 *Nya regler om aktiva åtgärder mot diskriminering*

SOU 2014:49: *Våld i nära relationer – en folkhälsofråga, Förslag för ett effektivare arbete*, <http://www.regeringen.se/content/1/c6/24/31/99/8260b884.pdf>

Svensson, Evelina: *Förutsättningar för ett integrerat HBTQ- perspektiv i äldreomsorgen: En fallstudie av tre implementeringsprojekt*, Göteborgs universitet, 2013

TRIS, Tjeiers rätt i samhället: *Trippelt utsatt: Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning*, TRIS, 2013, http://www.tris.se/wp-content/uploads/2013/11/TrippeltUtsatt_TRIS-1.pdf

Wilkinson, Richard & Pickett, Kate: *Jämlikhetsanden: Därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*, Karneval förlag, 2010

Åkesson, Emelie: *Förmedlade budskap om genus och sexualitet: En kritisk granskning av läroböcker i idrott och hälsa på gymnasiet*, Örebro Universitet, 2013

Ås, Berit: *Kvinnor tillsammans: Handbok i frigörelse*, Gidlunds, 1982,

Örtenblad, Monica: *Granskning av jämställdhets- och likabehandlingsplaner för 2014 – ur ett arbetsgivar-perspektiv*, Göteborgs stad, 2014

Personreferenser:

- Gert Alaby, samordnare för äldrefrågor, Socialstyrelsen
- Helen Amundsson, informatör, social resursförvaltning, Göteborgs stad
- Kajsa Björnstedt, kartläggning av män som har sex med mäns behov av hivpreventiva insatser i Göteborg (under arbete), social resursförvaltning, Göteborgs stad 2014.
- Tanya Charif, GUTS, Angered, Göteborgs Stads HBTQ-råd
- Göran Englund, utvecklingsledare, social resursförvaltning, Göteborgs stad
- Benny Ek-Williamsson, kurator, Ungdomsmottagningen Gamlestaden
- Seroj Ghazarian, utvecklingsledare, intraservice, Göteborgs stad
- Sven Granath, kriminolog, Brå
- Ylva Gellerstedt, kurator, RFSL Göteborg
- Linda Hansson, skyddskonsulent, enheten för insatser mot hedersrelaterat våld, Gryning Vård AB
- Anna-Carin Jansson, planeringsledare, MR/HBTQ, stadsledningskontoret, Göteborgs stad
- Berit Larsson, HBT-seniorerna, Göteborgs Stads HBTQ-råd
- Eva Lindstrand, utvecklingsledare, social resursförvaltning, Göteborgs stad
- Sarah Males, utvecklingsledare, utbildningsförvaltningen, Göteborgs stad
- Ellie Nordfelt, Intersex Scandinavia, Göteborgs Stads HBTQ-råd
- Hanna Rahm, utvecklingsledare, social resursförvaltning, Göteborgs stad
- Catrin Sandman, Mikamottagningen, social resursförvaltning, Göteborgs stad
- Tasso Stafilidis, verksamhetsansvarig Kulturkalaset, Göteborg & Co
- Berit Ås, professor emerita i socialpsykologi, Oslo

Bilaga

Organisationer som fick frågeformulär tillsänt sig

- RFSL Gbg
- Regnbågsfamiljer
- HBT-Seniorerna
- Stolta föräldrar till hbtq
- Regnbågen
- Transföreningen FPES
- Vänner i väst – transpersoner
- RFSU Göteborg
- Lucky Lips – kör
- Hellmans Drengar – kör
- Gays in Angered, GUTS
- Homan i Göteborg
- Håbeteku – hbtq-studenterna Göteborg
- Utopia
- EKHO
- Elektra Göteborg
- hbtq-gruppen Ingen människa är illegal
- Amnestys HBTQ-grupp Göteborg
- Skolkyrkans hbtq
- Positiva gruppen väst
- Club wish
- LM (Scandinavian Leather Men) Göteborg
- Intersex Scandinavia
- Café Vulgo
- Forum SKILL
- Göteborgs Rättighetscenter

Göteborgs
Stad